

Marjo Raittinen

EI ALMUJA SANKARIVAINAJIEN LAPSILLE

Sotaorpojen huolto jatkosodan aikana Jämsässä

Suomen historian pro gradu

Historian ja etnologian laitos

Jyväskylän yliopisto

Syyskuu 2011

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta – Faculty Humanistinen tiedekunta	Laitos – Department Historian ja etnologian laitos
Tekijä – Author Raittinen, Marjo Hannele	
Työn nimi – Title Ei almuja sankarivainajien lapsille – Sotaorpojen huolto jatkosodan aikana Jämsässä	
Oppiaine – Subject Suomen historia	Työn laji – Level Pro gradu -tutkielma
Aika – Month and year Syyskuu 2011	Sivumäärä – Number of pages 134 + 5 sivua liitteitä
<p>Tiivistelmä – Abstract,</p> <p>Pro gradu -tutkielmani tarkoituksena on selvittää sotaorpoja taloudellisesti avustaneet tahot jatkosodan aikana Jämsässä. Tarkastelun alaisena on niin toimijat kuin toimintamuodotkin. Pyrkimyksenä on tarkastella sekä valtion roolia avustustyössä että vapaaehtoisia avustusmuotoja. Tutkimus on tehty paikallistason näkökulmasta käyttäen esimerkikuntana Jämsää. Paikallistason tutkimuksen kautta on mahdollisuus tarkastella toteutunutta tilannetta sekä ottaa huomioon paikallisyhteisön asennoituminen ja aktiivisuussotaorpojen avustamista kohtaan.</p> <p>Virallisia avustusmuotoja oli valtion myöntämä huoltoeläke sotaorpostatuksen saaneille alle 17 -vuotiaille kaatuneiden lapsille. Täysorvoilla oli mahdollisuus lisähuoltoeläkkeeseen ja eläkettä jääneillä ylimääräiseen eläkkeeseen. Vuonna 1943 säädettiin työhuoltolaki, joka takasi huoltoeläkkeeseen oikeutetuille sotaorvoille sosiaalisen aseman mukaisen ammattikoulutuksen. Lakisääteisten avustusmuotojen kohdalla lähteenä olen käyttänyt Suomen asetuskokoelmaa, valtaosin jatkosodan ajalta.</p> <p>Kenraali Mannerheimin Lastensuojeluliitto on työni keskiössä, sillä järjestö hallinnoi suurinta osaa vapaaehtoisesta järjestötoiminnasta sotaorpojen hyväksi sotakummijärjestelmänsä kautta. Vuodesta 1942 lähtien myös Suomen Huollon taholta sotaorpojen huolto oli keskitetty MLL:lle. Liiton vastuu selittyi monella tekijällä, muun muassa järjestöllä oli jo talvisodan aikana valmis organisaatio toimivine paikallisosastoineen. Liiton nimi oli tunnettu maailmalla, eikä järjestöä voitu yhdistää sotaan käyvään valtioon. Käytännön kenttätyö organisoitiin paikallisosastoiden kautta, joten Jämsän paikallisosaston kummivaliokunta toiminta on työssäni keskeinen. Lähteaineistona olen pääosin käyttänyt MLL:n Sotakummivaliokunnan ja Jämsän MLL:n paikallisosaston arkistoaineistoa.</p> <p>Jämsän sotakummilapsikortistossa on 152 avunanomuskaavaketta. Sotaorvot eivät muodostaneet yhtenäistä joukkoa, vaan avuntarve vaihteli, joten avustusaika ja -määrä harkittiin jokaisen orvon kohdalla erikseen. Avunhakijoista yli 80 prosenttia sai kummin tai muuta avustusta paikallisosaston kautta. Kaavakkeissa esiintyi myös paikallisia hyväntekijöitä, järjestöjä, joiden mahdollisia muita toimia lähdin jäljittämään heidän omien arkistoaineistojen kautta.</p> <p>Toisiaan täydentäen viralliset ja vapaaehtoiset huoltomuodot varmistivat sotaorvoille kohtuullisen toimeentulon Jämsässä. Avustustyön tarkoituksena oli ensiavun antaminen ja totutun elintason ylläpitäminen uuteen tilanteeseen sopeutuessa. Tuki oli myös tulevaisuutta rakentavaa tarkoituksena avunsaajan aktivoiminen itsenäiseen toimeentuloon. Yhteistä molemmille huoltomuodoille oli, että molempien kohdalla korostettiin, ettei tarkoituksena ollut antaa sotaorvoille alentavaa almua tai köyhäinhuoltoa, vaan kysymys oli kunniavelan suorittamisesta sankarivainajien lapsille.</p>	
Asiasanat – Keywords Jatkosota, sotaorpo, huoltoeläke, Sotakummivaliokunta, paikallisyhteisö, Jämsä	
Säilytyspaikka – Depository Historian ja etnologian laitos	
Muita tietoja – Additional information	

SISÄLTÖ

1. SOTAORVOT TUTKIMUSKOHTENA	3
1.1 TUTKIMUKSEN AIHEPIIRI JA TUTKIMUSKYSYMYS.....	3
1.2 TUTKIMUSKIRJALLISUUS	8
1.3 TUTKIMUSMENETELMÄ JA ALKUPERÄISLÄHTEET.....	10
1.4 SOTAORPOTILANNE JÄMSÄSSÄ	14
2. LAKISÄÄTEISET HUOLTOMUODOT	19
2.1 PERUSTURVANA HUOLTOELÄKE.....	19
2.2 LISÄHUOLTOELÄKE JA YLIMÄÄRÄINEN ELÄKE.....	25
2.3 SOTAORPOJEN TYÖHUOLTOLAKI	28
3. KANSALTA KANSAN HYVÄKSI – SUOMEN HUOLTO RY	37
3.1 VALTIOJOHTOISTA VAPAAEHTOISTYÖTÄ.....	37
3.2 KANSANAPU-KERÄYS.....	42
4. KENRAALI MANNERHEIMIN LASTENSUOJELULIITTO SOTAORPOJEN AVUKSI.....	46
4.1 LIITON TOIMINTA	46
4.2 SOTAKUMMIVALIOKUNTA OTTAA OHJAT	48
4.3 JÄMSÄN OSASTO ALOITTAÄ SOTAKUMMIVALIOKUNTA TOIMINNAN	53
5. SOTAKUMMIAVUSTUSTEN JAKO JÄMSÄSSÄ.....	61
5.1 AVUNANOMUS-KAAVAKE AVUSTUSTEN LÄHTÖKOHTANA.....	61
5.2 AVUSTUSTEN TARVEHARKINTAINEN JAKO.....	72
5.3 AVUSTUSTEN KESKEYTYMINEN	77
5.4 AVUSTUSTEN LOPETTAMINEN	79
6. JÄMSÄN SOTAKUMMILASTEN KUMMIT.....	88
6.1 ULKOMAISET JA KOTIMAISET KUMMIT	88
6.2 RAHASTOKUMMIT	91

6.3 PAIKALLISET KUMMIT	95
<i>Lotta Svärd -yhdistys</i>	95
<i>Kunnanvaltuusto</i>	100
<i>Kirkkovaltuusto</i>	101
<i>Yhteiskoulun sotakummirengas</i>	104
<i>Yksityishenkilöt</i>	104
<i>Työväenyhdistyksen naisjaosto</i>	105
<i>Yritykset ja niiden henkilökunnat</i>	106
<i>Aseveljet ry.</i>	107
<i>Nuorten Naisten Kristillinen Yhdistys</i>	112
<i>Paikallinen yhteistyö</i>	113
7. SOTAORPOJEN HUOLTO JATKOSODAN AIKANA JÄMSÄSSÄ.....	117
LÄHTEET	125
LIITE 1. SOTAKUMMILAPSEN AVUNANOMUS-KAAVAKE.....	135
LIITE 2. SOTAORVON TYÖHUOLTOKAAVAKE	136
LIITE 3. AVUSTUSESIMERKIT 1-7	137

1. SOTAORVOT TUTKIMUSKOHTENA

1.1 Tutkimuksen aihepiiri ja tutkimuskysymys

Jatkosodan menetykset olivat lähes kolminkertaiset talvisotaan verrattuna. On laskettu että jatkosodassa, joka neljännes oli perheellinen, tästä seurasi, että kotirintamalla oli turvaa ja huoltoa vailla isättömien lasten armeija. Jatkosodan aikana huoltokysymysten ratkaisu muodosti aivan uudenlaisen ja mittavan yhteiskunnallisen ongelman, jolle ei varhaisemmilta ajoilta ollut mitään valmista mallia. Tappiot, jotka Suomen kansa oli aiemmin sodissa saanut kestää, oli kärsitty vain omaan, naapurien ja mahdollisesti seurakunnan apuun turvautuen.¹ Suomen sisällissodan jälkeen sotaorvot olivat keskenään eriarvoisessa asemassa, sillä punaorvot olivat oikeudellisesti, poliittisesti ja taloudellisesti eri asia kuin valkoiset sotaorvot. Valkoisten sotilaiden orvoille ja leskille myönnettiin valtion eläke, jonka määrä riippui kaatuneen virka-asemasta. Punaorvoille huolto järjestettiin köyhäinhoitona, johon turvautuminen oli tehty vaivalloiseksi ja häpeälliseksi. Avustusta sai vain tarpeen mukaan ja sitä piti kunnalta erikseen anoa. Talvisodan aikainen lasten huolto oli taas ollut luonteeltaan lähinnä akuuttiin tilanteeseen reagointia.²

Jatkosodan aikana asenteet sosiaalipolitiikkaan ja sen etuuksiin lievenivät. Sotaorpo Eino Palosen sanoin ”Sodassa kaatuneet ovat täyttäneet yhteiskunnallisen velvollisuutensa isänmaata puolustaessaan eikä ajaessaan omaa yksityistä etua. Tästä syystä myös yhteiskunnan velvollisuutena on ollut tukea sotaorpoja ja -leskiä taloudellisesti.”³ Sotaorpojen eli lasten huoltoon kiinnitettiin jatkosodan aikana huomiota. Kiinnostuksen taustalla oli yleinen lastensuojelun kehitys 1920-luvulla ja 1930-luvulla kasvanut huoli väestönkehityksestä. Korppi-Tommolan mukaan, kun olosuhteet 1900-luvun alussa oli heikot kansalaiset yrittivät itse lievittää vähäosaisten hätää. Sisällissodan jälkeen lasten asiaa alettiin pitää omana sosiaalisena kysymyksenä. Lapsia pidettiin viattomina tapahtuneeseen ja yleisen mielipiteen mukaan olisi ollut väärin rangaista heitä ”isäinsä ja äitiensä synneistä”.⁴ Kansainvälisen suuntauksen

---

¹ Tommila 1955, 3-4.

² Avustusta seurasi kunnan lastentarkastajan valvonta ja ohjaus, joka kohdistui niin avustuksen käyttöön kuin kotielämän laatuun. Satka 1994, 275–276. Kauppi & Rautanen 1997, 88.

³ Palonen 2001, 130.

⁴ Korppi-Tommola 1990b, 19; Urponen 1994, 180.

mukaisesti Suomeen alkoi syntyä vapaaehtoisia lastensuojeluun keskittyneitä kansalaisjärjestöjä muun muassa 1920 perustettu Kenraali Mannerheimin Lastensuojeluliitto ja 1922 perustettu Koteja Kodittomille Lapsille ry.⁵ Vapaaehtoiset järjestöt ja yhdistykset toimivat edelläkävijöinä monilla myöhemmin lakisääteisiksi muuttuneilla alueilla, sillä yhteiskunnallinen lastensuojelu oli mahdollista vasta kun valtio oli riittävästi kehittynyt.⁶

Yleisestä kiinnostuksesta huolimatta vuoden 1922 köyhäinhoitolakiin kirjattiin vain lastenhuollon järjestämisen keskeiset periaatteet muun muassa painostus ehkäisevään köyhäinhoitoon eli kotiavustus. Oma erillinen laki lastensuojelusta säädettiin vuonna 1936, mutta velvoittamat lastensuojelutoimet kohdistuivat vain turvattomiin, huonosti hoidettuihin, siveellisesti vaarannettuihin, hairahtuneisiin tai muusta syystä erityisen hoidon ja kasvatuksen tarpeessa oleviin lapsiin ja nuoriin, ei lasten oikeuksiin yleensä. Niilo Mannio, Mantereen hallituksen (1928–1929) sosiaaliministeri, kirjoittaakin että sosiaaliturva oli vielä 1930-luvulla köyhäinhoitovaltainen ja erittäin alhainen. Itsenäisyyden alkuajoista keskeisempi asia oli ollut työsuhteiden tyydyttävämpi järjestely eli niin sanottu työväenkysymys. Puolueet eivät olleet halukkaita sijoittamaan edustajiaan sen paremmin eduskunnan sosiaalivaliokuntaan kuin sosiaaliministeriöönkään niin kauan kuin sosiaalipolitiikkaa pidettiin armeliaisuus- ja hyväntekeväisyysasiana. Mannion mukaan huomattava nousu sosiaaliturvan tasossa tapahtui vasta sotien jälkeen.⁷

Kiinnostusta väestöpolitiikkaan 1930-luvulla herätti Tilastollisen päätoimiston yliaktuaari Gunnar Modeenin synkkä, joskin virheellisistä lähtökohdista tehty väestöennuste vuonna 1934. Modeenin ennusteen mukaan Suomen asukasluku ei tulisi koskaan saavuttamaan neljän miljoonan rajapyykkiä, vaan kääntyisi laskuun viimeistään 1970-luvulla.⁸ Osittain tämän ennusteen seurauksena vuonna 1937 hyväksyttiin äitiysavustuslaki, jonka tavoitteet olivat sekä terveys- että väestöpoliittisia. Lain avustus, äitiyspakkaus oli tarveharkintainen ja sidottu terveystarkastukseen.

---

⁵ Koteja Kodittomille Lapsille ry. muutti nimensä vuonna 1945 samaan muotoon kuin useiden muiden maiden Save the Children järjestöt. Pelastakaa Lapset ry:n sivusto, <http://www.pelastakaalapsset.fi/jarjesto/historia/>.

⁶ Vuornos 1971, 39.

⁷ Kauppi & Rautanen 1997, 68; Urponen 1994, 195–196; Mannio, 1967, 64, 66, 89.

Väestöpoliittista keskustelua lisäsi talvisodan miestappiot ja päättymispäiväkäskyn sanat ”meidän ainoa vikamme on, että meitä on liian vähän”. Deborah Dwork, joka on tutkinut lasten hyvinvointia Englannissa ennen ensimmäistä maailmansotaa ja sen aikana, kirjoittaakin että sota usein herättää kiinnostusta tulevia sukupolvia kohtaan, joiden nähtiin kasvavan korvaamaan menetetyt aikuiset.⁹

Lasten vähenevä määrä teki välttämättömäksi suojella jokaista lasta. Läpi jatkosodan parhaimmista naimaiässä olleet 20-vuotiaat miehet olivatkin suurin kaatuneiden ryhmä. Näin osa ellei jokainen heidän lapsistaan jäi syntymättä. Vuonna 1941 perustettu Väestöliitto pyrki turvaamaan jatkuvan väestönkasvun ja parantamaan äitien ja lasten asemaa Suomessa. Väestöpolitiikka olikin Pulman mukaan sota-ajan sosiaalipoliittisen ajattelun yksi kulmakivi, vaikka Hietanen kirjoittaa, että Väestöliiton pyrkimykset kaatuivat sota-aikana ja jälleenrakennusvuosina varojen puutteeseen. Väestöliiton suurin saavutus sota-aikana oli valtion painostus perhepolitiikkaan, joka johti perhelisien maksuun vuonna 1943. Perhelisjärjestelmällä valtio tuki monilapsisia varattomia perheitä.¹⁰

Talvi- ja jatkosodan aikaiseen sosiaalihuoltoon kuului olennaisesti myös moninainen vapaaehtoistyö, sillä dosentti Hietasen mukaan suomalainen sosiaalipoliittinen ajattelu osoittautui riittämättömiksi suursodan ongelmien selvittämiseen. Sosiaalinen herääminen johti erilaisten vapaaehtoisten huoltojärjestöjen perustamiseen, kun valtion avustuskoneisto oli vasta alkutekijöissään. Käsitteen ydin oli ajatus, että kansalainen oli, vallitsevan ajatustavan vastaisesti, voinut joutua taloudelliseen ahdinkoon ilman omaa syytään. Sosiaalityön professori Kyösti Urponen kirjoittaakin, että yleinen mielipide oli, etteivät yhteisen sodan vuoksi vaikeuksiin joutuneet kuuluneet nöyryyttävän köyhäinhoidon piiriin. Keskitetyllä huoltotyöllä, Suomen Huollon avulla, yritettiin hoitaa myös perinteisesti kunnalle kuuluvia avustustehtäviä.¹¹ Sosiaalisen heräämisen taustalla vaikutti Talvisodan henki, joka käsitettä tutkineen Sampo Ahdon mukaan oli ennen kaikkea yksimielisyyttä, yhtenäisyyden henkeä. Talvisota jätti tunteen

---

⁸ Modeen nosti Ranskan alentuneen väestökehityksen varoittavaksi esimerkiksi Suomella, vaikka Ranska oli jo tuolloin pitkälle teollistunut maa ja näin huono vertailukohde. Hietanen 1990c, 323–324. Pulma 1987, 198.

⁹ Pulma 1987, 200; Dwork 1987, 208–210.

¹⁰ Avustus tosin oli tarveharkintainen ja myönnettiin vain vähintään 5-lapsisille perheille. Pulma 1987, 198–200. Hietanen 1990c, 324–325; Pakkanen & Raevuori 1988, 84–87

¹¹ Hietanen 1990c, 326; Urponen 1994, 213–215.

yhteenkuuluvuudesta, yhteisestä kohtalosta. Sosiaalipolitiikan tutkijan Mirja Satkan mukaan edellytykset laajalle vapaaehtoiselle toiminnalle loi ideologia, jonka mukaan paljon menettäneillä oli kansalaisyhteiskunta-apuun ja parempiosaisilla kansalaisvelvollisuuden antamiseen.¹²

Pro gradu -tutkielmani tavoitteena on selvittää sotaorpoja aineellisesti avustaneet toimijat ja tahot jatkosodan aikana. Keskityn avustusmuotoihin, joissa tuettiin sotaorpojen asumista omassa yhteisössä, äidin tai muun holhoojan kanssa. Ensinnäkin tarkoitukseni on tarkastella valtion roolia avustustoiminnassa. Pyrin selvittämään lakisääteiset viralliset huoltomuodot ja valtion johtamat, mutta vapaaehtoiseen toimintaan perustuvat toimet eli Suomen Huollon toiminnan sotaorpojen hyväksi. Pyrkimyksenä on luoda yhteiskunnallinen viitekehys sotaorpojen huollolle.

Toiseksi tarkoitukseni on selvittää Kenraali Mannerheimin Lastensuojeluliiton¹³ toiminta sotaorpojen hyväksi. Kyseinen järjestö valikoitui työni yhdeksi päätekijäksi, sillä kuten Päiviö Tommila kirjoittaa ”tehokkaimman avun sotaorvoille toi Kenraali Mannerheimin Lastensuojeluliitto ja sen alaisuuteen perustettu, sotaorpojen avustamiseen kohdistettu MLL:n Sotakummivaliokunta”. Valiokunnan tehtävänä oli yrittää järjestää sotaorvoille, heitä taloudellisesti avustava kummi. Sotakummitoiminta oli myös lastensuojelun historiaa tutkineen Panu Pulman mukaan merkittävimpiä työmuotoja sotaorpojen huoltotyössä.¹⁴ Pyrkimyksenä on selvittää miksi juuri MLL valikoitui sotakummijärjestelmän kehittäjäksi ja ylläpitäjäksi. Kolmanneksi tarkastelen tilannetta paikallistasolla eli miten huolto käytännössä toteutui. Tarkoitukseni on selvittää keitä nämä sotakummit olivat ja kartoittaa paikallisyhteisön muut toimijat sotaorpojen hyväksi. Paikallistason tutkimuksen ansiosta on myös mahdollista tarkastella yhteisön suhtautumista sotaorpoihin ja heidän avustamiseensa.

Sotaorpo on käsitteenä työssäni keskeinen, joten sen avaaminen on oleellista. Sotaorvon määrittely on haastava ja tämän vuoksi tutkimuskirjallisuudessa esiintyykin erilaisia

---

¹² Ahto 1989, 9-22, 317-318; Satka 1994, 296-299.

¹³ Kenraali Mannerheimin Lastensuojeluliiton nimi muutettiin vuonna 1960 muotoon Mannerheimin Lastensuojeluliitto ja jatkossa käytän ko. organisaatiosta vakiintunutta lyhennettä MLL. Heydemann 1980, 97.

¹⁴ Jatkossa käytän ko. valiokunnasta lyhennettä Sotakummivaliokunta, Jämsän paikallisosaston vastaavasta käytän lyhennettä kummivaliokunta, tehden eron ylemmän ja alemman tason valiokuntiin. Tommila 1955, 7. Pulma 1987, 204.

lukumääriä väliltä 42 000 – 53 000.¹⁵ Lukumäärien suureen variaatioon on syynä vaihteleva määrittely. Sotaorpostatusta eivät saaneet kaikki sodan vuoksi huoltajansa menettäneet lapset. Sotataturmalain mukaan sotaorpo oli alle 17-vuotias lapsi, joka oli menettänyt molemmat tai toisen huoltajansa suoranaisten sotatoimien vuoksi, holhooja oli kaatunut rintamalla tai kuollut sodassa saamiinsa vammoihin¹⁶. Sotataturmalaista poiketen MLL avusti myös sotaorpoja, joiden huoltaja ei ollut kuollut suoranaissa sotatoimissa, mutta sota-aikana tai sodan välillisenä seurauksena. Siihen mihin tai miten isä oli kuollut, ei kiinnitetty huomiota. Esimerkiksi yhteen avunanomus-kaavakkeeseen¹⁷ oli merkitty, että isä oli kuollut keuhkotautiin ennen rintamalle menoa, mutta reserviin kutsuttuna. Toisessa tapauksessa isä oli tehnyt itsemurhan sotasairaalassa. Molemmat sotaorvot saivat avustusta MLL:n toimesta. MLL avusti tilapäisesti myös sodassa invalidisoituneiden sotilaiden lapsia ja sen keskusarkistoon olikin ilmoitettu yli 53 000 lasta.¹⁸

Jämsä valikoitui esimerkkitapaukseksi, sillä 8 437 asukkaan kunta oli sopivan kokoinen tutkimuskohde.¹⁹ Tutkimukseen oli mahdollista ottaa mukaan kaikki alueen 125 kortistoitua sotaorpoa ja 152 sotakummilasta eikä hankalaa rajausta tarvinnut tehdä.²⁰ Jämsän on työssäni esimerkkitapaus, mutta tulee muistaa, että kuntaa ei ole valittu sen vuoksi, että se olisi ollut jotenkin muista riippumaton tai eroava toimija valtiossa, vaan jotta voisin havainnollistaa toteutunutta tilannetta.

Jatkosota (1941–1944) rajaa tutkimani ajanjakson. Sota-aika on merkittävä siksi, että poikkeustilan aikana toimintamuodot kehittyivät eletyssä hetkessä tilanteen vaatimalla tavalla. Sota-aikana avuntarvitsijaryhmiä oli useita ja resurssit olivat niukat, joten priorisointi oli oleellista. Näin toteutunut menettely osittain heijastaa miten tärkeänä sotaorpojen avustamista pidettiin. Rauhaan palaamiseen taas liittyy omat haasteensa

---

¹⁵ Korppi-Tommola käyttää artikkelissaan arviota 55 000 – 80 000, koska tarkkaa lukua ei tiedetä. Korppi-Tommola 2010, 16. Nieminen 2003, 11.

¹⁶ Ask 15/1941 Sotataturmalaki, 3§.

¹⁷ MLL:n Sotakummivaliokunnan laatima kaavake, johon kirjattiin kunkin sotaorvon henkilö- ja varallisuus tiedot, jotta avuntarve saataisiin selville ja kohdistettua oikein. Snellman-Borenius 1959, 104.

¹⁸ Snellman-Borenius 1959, 13.

¹⁹ Kirkonkirjoihin ja siviilirekisteriin merkitty väkiluku 31.12.1940, henkikirjoihin merkitty väkiluku oli 1.1.1941, 8 088. Kuusisto 1989a, 367.

²⁰ JKA, sltk, sotaorpojen työhuoltokortisto: 125 orpoa; JyMa, MLL Jämsä, sotakummilapsikortisto: 152 lasta.

kuten esimerkiksi yleinen demobilisointi, veteraanien integrointi yhteiskuntaan sekä poliittisten ja taloudellisten ongelmien ratkaiseminen²¹.

1.2 Tutkimuskirjallisuus

Huomattavampi kiinnostus Suomen sotien sotaorpoja ja heidän lukumäärää kohtaan lähti liikkeelle sodan ajan lasten omasta ”heräämisestä” 1990-luvulla. Tämän voi nähdä osana kansainvälistä suuntausta, sillä 1900-luvun lopulla myös Yhdysvalloissa toisen maailmansodan sotaorvot alkoivat järjestäytyä. Tiedeyhteisö kiinnostui aiheesta 2000-luvulla niin sanotun uuden sotahistorian myötä.²² Uuden lähestymistavan tarkoitus on laajentaa sodan tieteellisen tutkimuksen alaa koskemaan kaikkia, joiden elämään sota vaikutti, kun perinteinen sotahistoria keskittyi lähinnä suuriin taisteluihin tai sotavoimien valiojoukkoihin. Uusi sotahistoria on viimeisten 30 vuoden aikana omaksunut ensin sosiaal historian ja sitten kulttuurihistorian näkökulmia ja menetelmiä.²³ Tutkimuksessani uusi sotahistoria ja uusi sosiaal ihistoria nivoutuvatkin yhteen.

Tutkimusta 1940-luvun sotaorpojen huollosta Suomesta löysin hyvin vähän. Suvi Haapalahti, joka on selvittänyt sotaorpojen henkilökohtaisia kokemuksia orpoudesta pro gradu -tutkielmassaan *Isänmaan isättömät - Sotaorπους osana toisen maailmansodan jälkeistä suomalaista yhteiskuntaa* (2007) kirjoittaakin, että talvi- ja jatkosodan sotaorvot ovat jostain syystä jääneet historian tutkimuksen ulkopuolelle. Kirjailija-toimittaja Timo Malmin mukaan tämä ”hiljaisuus” johtui siitä, että sota ja sen seuraukset haluttiin unohtaa. Sotaorpo Annikki Valtanen tuo kirjoituksessaan esille sotaorpojen oman halun hiljaisuuteen, kaatunut isä oli arka asia, josta ei haluttu puhua. Toinen orpo Reino Kallio taas pitää omaa sotaorpouttaan ”yksityisyyteen liittyvänä pyhyytinä, jolla ei sopinut elämöidä”.²⁴ Toisen maailman sodan sotaorvoista on ilmeisesti yleisestikin kirjoitettu vähän.²⁵ Sotalapset ovat kyllä olleet kansainvälisen

---

²¹ Karonen 2006, 12.

²² Korppi-Tommola 2010, 18–19; Toisen maailmansodan amerikkalaisten sotaorpojen Internet-sivusto, <http://www.awon.org/>.

²³ Bourke 2006, 25, 35, 42.

²⁴ Haapalahti 2007, 10; Malmi 2001, 15; Valtanen 2001, 118–119; Kallio 2001, 148.

²⁵ Hadler 1998, xv.

kiinnostuksen kohteena.²⁶ Suomalaisia sotalapsia on tutkinut muun muassa Pertti Kavén väitöskirjassaan *Humanitaarisuuden varjossa - poliittiset tekijät lastensiirroissa Ruotsiin sotiemme aikana ja niiden jälkeen* (2010).

Tammenlehvän perinneliitto perusti joulukuussa 2009 Sodan lasten perinnetyöryhmän, jonka tehtävä on ”liittää lasten kokemukset yhteiseen historiatietoisuuteen ja vaalia sodan lasten perinnettä”. Työryhmältä on tähän mennessä ilmestynyt vasta esite.²⁷ Sotaorpojen kokemuksia kuvaavat myös useat muistelmat, joissa sotaorvot kertovat omista sota-ajan muistikuvista ja isän menetyksestä, esimerkiksi osa keskisuomalaisia sotaorpoja kertovat kokemuksistaan teoksessa *Meille kallis on maa* (2007) ja Timo Malmi on toimittanut sotaorpojen kertomuksia teokseen *Isän ikävä - Sotaorvot kertovat* (2001). Malmen teosta tulen käyttämään yrittäessäni saada tutkimukseen mukaan myös sotaorpojen oman äänen heidän kokemustensa kautta. Malmin kirjassa 14 talvisodan ja 18 jatkosodan sotaorpoa kertovat sodasta lasten silmin. Sotaorpojen omissa kokemuksissa ensisijaiseksi nousee isän kaipuu. Tämä johtuu luonnollisesti suuresta menetyksestä, mutta osin myös nuoresta iästä. Valtaosa sotaorvoista oli alle 6-vuotiaita, keskimäärin kolmevuotiaita isän menehtyessä.²⁸

Sotaorpojen huoltoa ja avustamista on käsitelty hieman heitä avustaneiden vapaaehtoisten lastensuojelujärjestöjen, MLL:n ja Pelastakaa Lapset ry:n historiateoksissa. Pelastakaa Lapset ry:lle ominaista toimintaa, kasvatuslasten sijoittamista, esitellään Matti Kaupin ja Elina Rautasen kirjoittamassa *Oikeus hyvään kotiin – Pelastakaa lapset ry ja suomalainen lastensuojelutyö 1922–1997* (1997). MLL:n toiminnan sotaorpojen huoltamiseksi selvittää Aura Korppi-Tommola kirjassaan *Terve lapsi – kansan huomen: Mannerheimin lastensuojeluliitto yhteiskunnan rakentajana 1920–1990* (1990). MLL:n harjoittamaa sotakummitoimintaa on erikseen tarkasteltu Clara Snellman-Boreniuksen kirjoittamassa *Kumminlahja sotaorvon turvana – Sotakummitoiminnan vaiheet 1940–1958* (1959). Teos on työssäni aika olennainen hahmottaessani Sotakummivaliokunnan toimintaa, sillä valiokunnan arkistoaineisto on hajanaista ja vaillinaista. Snellman-Boreniuksen mukaan ”kummitoimintaa koskevat

---

²⁶ Kts. mm. Ressler, Boothby & Steinbock 1988 ja kokoonpano sotalapsikirjallisuudesta, <http://www.childrenandwar.org/wp-content/uploads/2009/07/referencescawmigrant.pdf>.

²⁷ Tammenlehvä Perinneliitto perustettiin 2003 hoitamaan ja vaalimaan viime sotiemme veteraanien perinteitä ja arvoja. Sodan lasten perinneyhteisöt -esite 2011. Korppi-Tommola 2010, 18–19.

²⁸ Pukkila 2008, 73.

asiatiedot ovat kuitenkin paikoittain niin puutteelliset ja hajanaiset, että vain työhön täysin perehtynyt niiden avulla saattoi entistää tapahtumainkulun.”²⁹ Rauna Rintalan kirjoittamassa pro gradu -tutkielmassa *Sotakummitoiminta välirauhan ja jatkosodan aikana* (1988) esitellään MLL:n sotakummitoiminnan aatteellisia tavoitteita ja sosiaalipoliittista merkitystä huoltotyön osana.

Sotaorpojen huoltoa on lisäksi sivuttu esimerkiksi tutkittaessa lesken asemaa tai toimeentuloa jatkosodan aikana ja jälkeen, sillä useimmilla sotaleskillä oli lapsia. Sotaleskien avustaminen ja heidän taloudellisen aseman parantaminen vaikutti suoraan myös sotaorpojen huollon tarpeeseen. Sotaleskien toimeentuloa ovat tutkineet muun muassa Tuula Salmi teoksessa *Kansakunnan lesket - Raportti suomalaisista naisista, jotka menettivät miehensä toisen maailmansodan vuoksi* (1986) ja Anna-Maria Kriikku pro gradu -työssä *Sotaleskien taloudellinen asema ja avustaminen 1940-luvulla* (1996).

1.3 Tutkimusmenetelmä ja alkuperäislähteet

Käyttämäni tutkimusmenetelmä on johtolanka-menetelmä, jonka Carlo Ginzburg esittelee teoksessaan *Johtolankoja – kirjoituksia mikrohistoriasta ja historiallisesta metodista*. Menetelmän lähtökohtana ovat yksityiskohdat, jotka ovat avain todellisuuteen, jota ei muuten voida tavoittaa. Johtolankoihin perustuvaa tietokäsitystä voidaan pitää oikeutettuna, jos tapahtuneesta ei voi muuten saada suoranaista tietoa.³⁰ Tutkielmassani lähtökohtana olivat Korppi-Tommolan kirjasta poimimani valtakunnalliset toimijat sotaorpojen huollossa ja Jämsän MLL:n osaston sotakummilapsikortiston avunanomus-kaavakkeissa mainitut paikallistason auttajat. Tavoitteena on tehdä paikalliset sosiaaliset suhteet näkyviksi ja liittää paikallinen toiminta laajempaan kontekstiin. Eräissä tapauksissa kirjallisuus-, arkisto- tai lehdistöaineisto on tarjonnut johtolangan uuteen avustusmuotoon tai toimijaan, jota sitten olen lähtenyt jäljittämään. Ginzburg rinnastaakin osuvasti menetelmän mukaisen toimintatavan salapoliisityöhön³¹.

---

²⁹ Snellman-Borenus 1959, 5.

³⁰ Ginzburg 1996, 44, 50.

³¹ Ginzburg 1996, 39.

Oletuksenani oli, että kaavakkeissa mainitut paikalliset kummit ovat olleet muutoinkin kiinnostuneita sotaorpojen huollosta tai ainakin omien kummilasten huollosta. Kaavakkeet tarjoavat näin johtolangan, jota seurattessani pyri saamaan selville eri tahojen toiminnan sotaorpojen hyväksi. Eri tahojen toimintamuotoja sotaorpojen huollossa olen pyrkinyt selvittämään järjestöjen omasta arkistoaineistosta tai julkaisuista. Näitä järjestöjä oli Jämsän NNKY, Aseveli-yhdistys, Lotta Svärd -järjestö ja Työväenyhdistyksen naisjaosto. Yhdistysten omia aineistoja käsitellessä on hyvä muistaa, että ne usein ovat järjestön oman jäsenen tuottamaa tekstiä, tietyistä näkökulmasta tiettyyn tarkoitukseen. Esimerkiksi vuosikertomukset on tehty selvittämään vuoden toimintaa ja pöytäkirjojen tarkoitus on havainnollistaa kokouksen kulku ja raportoida päätetyt asiat. On huomioitava, että kaikki tapahtumat eivät päädy pöytäkirjoihin tai vuosikertomuksiin, mutta myös että toiminnasta tai toimijoista ei haluta antaa epäedullista kuvaa.

Sotaorpoja koskevan lainsäädännön osalta olen alkuperäislähteinä käyttänyt Suomen asetuskokoelmaa, pääosin vuosilta 1941–1944, selvittääkseni sotaorvoille suunnatut viralliset avustukset ja niiden saantikriteerit. Suomen Huollon arkistoa olen käynyt tutkimassa Jyväskylän maakunta-arkistossa ja sen paikallisyksikön Jämsän vapaan huollon keskuksen pöytäkirjoja Jämsän kaupungin arkistossa. Tarkoitukseni on ollut kartoittaa Suomen Huollon ja sen paikalliskeskuksen toimet sotaorpojen avustamisessa. Paikallistasolla olen käynyt läpi myös Jämsän kunnan aineistosta sotaorpoja koskevat asiakirjat. Tietoa sotaorpojen tukitoimista löytyi huoltolautakunnan ja kunnanvaltuuston pöytäkirjoista sekä sotaorpojen työhuoltoasiakirjoista ja -kortistosta. Paikallisaineistojen avulla on tarkoitus selvittää Jämsän kunnan osuus avustustoimissa. Seurakunnan osaa tehtävänjaossa olen pyrkinyt selvittämään kirkkovaltuuston kokousten pöytäkirjoista ja kertomuksista seurakunnan tilasta. Jumalanpalveluspäiväkirjat kertovat sotaorvoille kerättyjen kolehtien ajankohdat ja tulokset.

Mannerheim-liiton Sotakummivaliokunnan ja SPR:n piirihallitusten arkiston aineistoa tutkiessani kiinnitin erityisesti huomiota paikallisosastoille lähetettyihin ohjeistuksiin ja suosituksiin sotakummiasiassa. Molempien arkistojen käyttöä on rajoitettu, joten aineistojen tutkiminen on luvanvaraista. Muodostaakseni kokonaiskuvan Jämsän MLL:n osaston kummivaliokunnan toiminnasta olen tutkinut myös Jämsän MLL:n osaston toimintaa, jonka alaisuudessa kummivaliokunta toimi. Ikävä kyllä

paikallisosastoiden alkuvuosista on säilynyt vain niukasti tietoja.³² Jämsän MLL:n paikallisosaston toimintaa tutkiessani olen käyttänyt lomittain kokouspöytäkirjoja, osaston toimintakertomuksia, joita on vuodesta 1944 lähtien, jäsenluetteloita ja tilikirjoja. Sodasta johtuen MLL:n osaston kokouksia pidettiin vain aikaväleillä 1938–1941 ja 1944–1956, jolloin kokoukset ja niissä esiintyvät toiminnot eivät kata rajaamaani aikaa. Tämän vuoksi olen ottanut tutkimukseen mukaan myös naapurikunnan Jämsänkosken osastolle saapuneet kiertokirjeet MLL:n keskuskanslialta ja SPR:n Hämeen piirihallitukselta.³³ Kirjeistä käy selville ylemmältä taholta tulleet suositukset ja määräykset, joissa määriteltiin toiminnan yleiset suuntaviivat.

Kummivaliokunnalla ei ole olemassa ainakaan enää omia pöytäkirjoja, paitsi yksi yhteinen pöytäkirja yleisen osaston kanssa toukokuun 1944 kokouksesta. Kummivaliokunnan vuosikertomuksen 1943 mukaan valiokunnan kokouksia oli ollut yhteensä neljä ja osaston toimintakertomuksessa vuodelta 1944 kerrottiin, että kummivaliokunta oli vuoden aikana kokoontunut kolme kertaa.³⁴ Voi olla, että kummivaliokunnan kokousten pöytäkirjoja ei ole niiden arkaluonteisuuden vuoksi luovutettu maakunta-arkistolle. Muuta aineistoa valiokunnalla on toimintakertomus vuodelta 1943, tasekirja vuosilta 1943–1959 ja sotakummilapsikortisto. Kortisto sisältää osaston toimesta täytettyjä avunanomus-kaavakkeita, joiden kautta pyrin saamaan selville sotakummilasten todellisen tilanteen, sotaorpojen lukumäärän, heitä avustaneet toimijat sekä avustuksen saanti- ja epäämiskriteerit. Kaavakkeet ovat käsin kirjoitettuja pahvikortteja, joista suurin osa oli vajavaisesti täytetty. Kortteihin oli myös tehty useita muutoksia muun muassa lisäyksiä ja yliviivauksia, aina ei kuitenkaan selviä minkä takia tai kenen toimesta merkintöjä oli tehty. Sotakummilapsikortistolla on käyttörajoitus, sillä se sisältää henkilötietoja, joten aineiston saa käsiinsä vain anomuksesta. Tämä tulee esille tutkimuksen käsittelyluvuissa, sillä esimerkkitapauksissa ilmoitan sotaorvoista vain asian ymmärtämisen kannalta välttämättömät tiedot suojaten näin heidän henkilöllisyytensä.

Lehdistä olen lähteinä käyttänyt Huoltaja-lehteä, joka nimensä mukaan toimi kunnallisen huoltotoiminnan ja yksityisen hyväntekeväisyyden äänenkannattajana. Lehti

---

³² Korppi-Tommola 1990b, 33.

³³ Jämsän osaston saapuneista asiakirjoista oli arkiston järjestämisen yhteydessä 2007 hävitetty MLL:lta ja SPR:n Keski-Suomen piiriltä saapuneet yleis- ja kiertokirjeet.

oli kuukausittain ilmestyvä valtakunnallinen lastensuojeluasiaan perehtynyt lehti, jossa julkaistiin vuodesta 1942 lähtien myös Suomen Lastensuojelun ja Nuorisohuollon Keskusliiton Lapsi ja Nuoriso -lehteen aiottu kirjoitukset.³⁵ Huoltaja-lehdessä on tarkoitus kiinnittää huomio MLL:n asemaan sotaorpojen huollonkentällä ja yleiseen asennoitumiseen sotaorpoja kohtaan. Tulen käyttämään myös Kenraali Mannerheimin Lastensuojeluliiton jäsenlehteä, Suomen Punaista Ristiä – Finlands Röda Kors, selvittääkseni lehdessä mainitut MLL:n toimet sotaorpojen hyväksi.

Jämsän paikallisasioita olen tutkinut viikoittain ilmestyneestä paikallislehdestä, Jämsän Lehdestä. Jämsän Lehden levikki vuonna 1941 oli vain 2 700 kappaletta vuodessa, koska alkanut sota oli sitä hieman laskenut. Vuoteen 1944 mennessä levikki oli noussut 3 800 lehteen vuodessa.³⁶ Levikkialue oli Jämsä, Jämsänkoski, Koskenpää, Kuhmoinen, Korpilahti ja Längelmäki. Paikallislehteä pidetään useimmiten puolueettomana, vaikka puoluepoliittinen suuntaus saattoi näkyä esimerkiksi toimituksen asenteissa ja siten uutisaineiston koostumuksessa. Päätoimittajien, perustajien ja taustavaikuttajien näkemykset ja toivomukset saattoivat myös muokata lehden aineistoa.³⁷ Sota-aikana päätoimittaja Lauri Järvisen vaikutus ei voinut olla merkittävä Jämsän Lehden aineistovalinnassa, sillä hän oli suurimman osan ajasta rintamapalveluksessa. Lehteä toimittivat pari vanhempaa työntekijää, apunaan nuoria harjoittelijoita. Jämsän historiasarjan kirjoittanut Seppo Kuusisto tosin huomauttaa, että päätoimittajan ansiosta sota-aikana palstoja avattiin auliisti asevelihenkisille kirjoituksille.³⁸ Paikallislehden tehtävä oli paikallisten uutisten ja ilmoitusten välittäminen, unohtamatta kasvatuksellisia ja opettavia päämääriä. Kunnalliset asiat ja kirkolliset ilmoitukset olivat vakioaineistoa, mutta lehden tuli ottaa huomioon myös sidos levikkialueeseen ja sen tarpeisiin.³⁹ Näin aineistoa painotettiin myös lukijoiden kiinnostuksen perusteella. Tarkoituksenani on tarkastella, kuinka paljon ja miten huomiota osoitettiin lehden puolesta sotaorpojen asialle eli kuinka tärkeäksi asia paikallisyhteisössä koettiin.

---

³⁴ JyMa, MLL Jämsä, johtokunnan kokousten pöytäkirjat, 21.4.1943; sotakummivaliokunnan vuosikertomus v.1943; osaston toimintakertomus v.1944.

³⁵ Huoltaja, kesäkuu 1941, Viljo Rantasalo ”Lapsi ja nuorison ”yhtyminen” Huoltajaan”, 428–429.

³⁶ Lehden tarkkaa levikkiä ei Laitilan mukaan 1940-luvulta ole ilmoitettu, oli puhuttu vain noususta ja laskusta. Aallon kirjoituksen mukaan levikki oli v.1942, 3100 kpl ja Laitilan kirjassa mainitaan, että vuodesta 1941 vuoteen 1942 nousua on ollut n. 400 kappaletta, joten v.1941 levikki on ollut n. 2700kpl. Laitila 1980, 102; Aalto 1988, 342–343.

³⁷ Aalto 1985, 93, 99.

³⁸ Laitila 1980, 39; Kuusisto 1989a, 494.

³⁹ Aalto 1985, 93–95.

Tiedonmurusten johdonmukainen kerääminen auttoi muotoilemaan uudelleen tietämystä kaatuneiden lasten elatuksesta.⁴⁰ Yksittäisistä tiedoista, johtolangoista, olen pyrkinyt muodostamaan ymmärrettävän kokonaisuuden sotaorpojen huollosta. Kokonaiskuvan luomiseksi tulee mahdollisuuksien mukaan ottaa huomioon myös asiantilat joihin johtolangat eivät johda. Toimintamuodot ja toimijat, joista ei ole olemassa aineistoa jäävät pakostakin pois tutkimuksen piiristä. Yhtenä esimerkkinä kirjoittamattomista toimintamuodoista ja toimijoista voisi olla monenlainen lähimmäisenrakkaudesta kumpuava apu ja avustus, usein sukulaisten tai tuttujen toimesta. Esimerkiksi sotaorpo Eino Palonen kirjoitti, että lähisukulaisilta saatu henkinen ja aineellinen tuki oli suuriarvoinen asia. Salmen kirjan mukaan soteleskiä autettiin mahdollisuuksien mukaan monin keinoin kylän väki tuli pellolle talkoisiin, jopa ristiäiset saatettiin järjestää talkoilla, kun tutut ja tuntemattomat ihmiset tarjosivat apuaan.⁴¹ MLL:n Jämsän aineistosta sain selville MLL:n piiriin hakeutuneet sotaorvot Jämsässä. Katvealueeseen jäävät sotaorvot, jotka eivät hakeutuneet MLL:n avustusten piiriin. Näiden sotaorpojen lukumäärää olen pyrkinyt selvittämään Jämsän sankarivainajien matrikelista ja Arkistolaitoksen Suomen sodissa 1939–1945 menehtyneiden tiedostosta.

1.4 Sotaorpotilanne Jämsässä

Kokonaiskuvan luomiseksi Jämsän sotaorpojen lukumäärästä olen verrannut keskenään MLL:n Jämsän osaston sotakummilapsikortistossa esiintyviä huoltajia, Jämsän sankarivainajien matrikelissa ja Arkistolaitoksen Suomen sodissa 1939–1945 menehtyneiden tiedostossa mainittuja perheellisiä jämsäläisiä.⁴² MLL:n Jämsän osaston sotakummilapsikortistossa oli 147 sotaorvon ja viiden invalidin lapsen avunanomus-kaavaketta eli yhteensä 152 kaavaketta. Kaavakkeita on 74 eri perheestä, mutta vain 72 perheen huoltajasta on tietoja, sillä kahden sotaorvon isistä ei ollut kaavakkeissa merkintöjä. Seuraavasta taulukosta voi huomata, että näistä sotakummilapsikortistossa esiintyvistä 72 huoltajasta 34 isää ei mainita matrikelissa. Näistä 34 sotilaasta mainitaan Suomen sodissa menehtyneiden tiedostossa 24.

---

⁴⁰ Ginzburg 1996, 63.

⁴¹ Palonen 2001, 124; Salmi 1986, 56–57.

Taulukko 1. Jämsän MLL:n osaston sotakummilapsikortistossa mainittujen huoltajien esiintyminen muissa aineistolähteissä.

Aineistolähde	Huoltajien lukumäärä
MLL:n Jämsän osaston sotakummilapsikortisto	72
MLL:n kortiston isistä mainitaan Jämsän sankarivainajien matrikelissa	39
MLL:n kortiston isät, joita ei mainita Jämsän sankarivainajien matrikelissa	33
Matrikelin mainitsemattomista isistä mainitaan Arkistolaitoksen Suomen sodissa menehtyneiden tiedostossa seuraavasti:	
- siirtoväkeä 13	24
- naapurikunnasta 5	
- muualta Suomesta 3	
- työvelvollinen 1	
- ei syytä 2	
MLL:n kortiston isät, joita ei mainita matrikelissa eikä kaatuneiden tiedostossa	9
Todennäköisin syy siihen, että isää ei mainita matrikelissa eikä tiedostossa:	
- invalidi-isä 3	
- isän kuolinsyy oli poikkeuksellinen 5	
- ei tietoa 1	

Lähde: JyMa, MLL Jämsä, sotakummilapsikortisto; Jämsän sotaveteraanit r.y. 1997; Arkistolaitos, Suomen sodissa 1939–1945 menehtyneiden tiedosto, <http://kronos.narc.fi/menehtyneet/>.

Tiedostosta käy selville, että suurin osa matrikelissa mainitsemattomista sotilaista joiden lapset esiintyvät MLL:n kortistossa eivät olleet jämsäläisiä. He olivat joko siirtoväkeä, naapurikunnasta tai kauempaa Suomesta. Sota-aikana elettiin poikkeustilanteessa, jossa miehen kaatuminen saattoi lesken ja orvot vaikeaan taloudelliseen tilanteeseen. Osa omaisista on luultavasti muuttanut lähemmäksi turvaverkkoa, omien tai kaatuneen puolison vanhempien luo. Esimerkiksi Kaija Heino kirjoittaa Malmen toimittamassa kirjassa, että isän vanhemmat ottivat heidät hoiviinsa, sillä he olivat äitinsä kanssa jääneet ilman eläkettä, kun isä oli kuollut linja-auto-onnettomuudessa lomamatkalla. Ilmeisesti taulukossa mainitut sotelesket lapsineen olivat muuttaneet sodan aikana tai sen jälkeen Jämsään. Yksi isä oli työvelvollisena

⁴² Suomen sodissa menehtyneiden tiedostosta käytin hakua, jossa sotilaan synnyin-, asuin-, koti- tai hautauskunta oli Jämsä. Tulos oli 376 osumaa, joista poimin sotilaat, joilla oli lapsia.

kaatunut linnoitustöissä.⁴³ Kahden sotilaan puuttumiselle matriikkelista ei löydy suoranaisia syitä. Toinen sotilaista oli avunanomus-kaavakkeen mukaan kuollut tuberkuloosiin. Kriikun otantatutkimuksessa tuberkuloosiin kuolleiden sotilaiden leskien huoltoeläkepäätykset oli hylätty, luultavasti koska tautia ei katsottu sodan aiheuttamaksi.⁴⁴ Toinen tapaus oli ongelmallinen, sillä tiedostossa isän synnyin- ja asuinpaikaksi oli merkitty Jämsä, eikä perheen avunanomus-kaavakkeista ilmene mitään poikkeavaa.

Mielenkiintoinen on viimeinen yhdeksän sotilaan ryhmä, joka jää molempien lähteiden ulkopuolelle, sillä todennäköisesti näiden kaatuneiden sotilaiden omaisilla ei ollut oikeutta huoltoeläkkeeseen. Kolmessa tapauksessa tilanne on selvä: isät eivät olleet kaatuneet sodassa, vaan olivat invalidisoituneet. Yksi kolmesta invalidi-isästä tosin menehtyi jo vuonna 1943, mutta ilmeisesti muusta kuin invalidisoitumisesta johtuen, koska hänestä ei ole mainintaa tiedostossa. Loput viisi sotilasta olivat kuolleet erityistapauksissa, joita ei katsottu sodista johtuviksi. Yhdessä tapauksessa isä oli kuollut pyöräilyonnettomuuden seurauksena ennen rintamalle joutumistaan. Toisessa tapauksessa sotilas oli kuollut keuhkotautiin. Kolmannessa tapauksessa isä oli sotaväessä sairastunut keuhkotautiin ja kaksi vuotta sairastettuaan tehnyt itsemurhan. Neljännessä tapauksessa isä oli sairastunut rintamalla tulirokkoon ja kuollut Jämsän kulkutautisairaalassa. Viidennessä tapauksessa isä oli kuollut häämyrkytykseen. Yhdestä tapauksesta ei ollut tietoja, sillä täysorpo oli ilmeisesti päätenyt tätinsä luokse Jämsään, mutta isästä ei ole mitään virallisia tietoja tiedostossa. Kaikki ryhmään kuuluneet sotaorvot saivat kuitenkin avustusta MLL:n kautta, sillä vailla huoltoeläkettä oleminen katsottiin erikoissyyksi, jolloin jakoperusteet olivat samat kuin muillekin sotaorvoille ja myös täysorvoille.⁴⁵

Sotaorpojen kokonaismäärän selvittääkseni poimin matriikkelista ja Suomen sodissa menehtyneiden tiedostossa jämsäläiset kaatuneet sotilaat, joilla oli lapsia, mutta jotka eivät esiinny MLL:n sotakummilapsikortistossa. Molemmista aineistoista, tiedostossa ja matriikkelissa tai vain toisessa, esiintyi 23 perheellistä sotilasta, joilla oli lapsia yhteensä 40. Karkeasti yleistettynä voisi sanoa, että kaikki nämä sotaorvot jäivät MLL:n

---

⁴³ Heino 2001, 176; Arkistolaitos, Suomen sodissa 1939–1945 menehtyneiden tiedosto.

⁴⁴ Kriikku 1996, 34–35.

osaston avun ulkopuolelle. Asia ei kuitenkaan ole näin yksiselitteinen. Seuraavassa taulukossa sotilaat on jaettu kolmeen ryhmään. Ensimmäisen ryhmän perheet ovat todennäköisimmin asuneet jatkosodan aikana Jämsässä. Toisen ryhmän perheet ovat matrikkelin tietojen mukaan muuttaneet paikkakunnalle talvisodan jälkeen tai jatkosodan aikana. Kolmannen ryhmän sotilaiden perheet eivät luultavasti asuneet Jämsässä jatkosodan aikana, vaan sotilaat on muista syistä mainittu matrikkelissa.

Taulukko 2. Kaatuneet jämsäläiset sotilaat, joiden lapset eivät ilmeisesti hakenet sotakummiavustuksia jatkosodan aikana.

Ryhmä	Peruste Jämsässä asumiseen sodan aikana	Kaatuneiden lukumäärä	Orpojen lukumäärä
1	Sotilaan synnyin-, asuin-, koti- ja hautauskunta Jämsä	7	12
	Sotilaan kotikunta Jämsä, muutto Hattulasta	1	1
	Tuomarinvirka Jämsässä sotien välisenä aikana	1	2
	Asuinkunta Jämsä	2	3
	Yhteensä	11	18
2	Perhe oli siirretty tai muuttanut Jämsään	6	10
	Siirtoväkeä, hautauskunta Jämsä	2	3
	Yhteensä	8	13
3	Asuin-, koti-, ja hautauskunta Jyväskylä	1	1
	Asuin-, koti-, ja hautauskunta Helsinki	2	3
	Ei tiedossa	1	5
	Yhteensä	4	9
	Kaikki yhteensä	23	40

Lähde: Arkistolaitos, Suomen sodissa 1939–1945 menehtyneiden tiedosto, <http://kronos.narc.fi/menehtyneet/>; Jämsän sotaveteraanit r.y. 1997, 224–326; Vainio 2007, 216–220.

Matrikkelin lyhyen henkilökertomuksen mukaan sotilaista kuusi asui koko ikänsä Jämsässä ja kaatuneiden tiedostossa synnyin-, asuin-, koti- ja hautauskunta oli Jämsä. Yhdessä näistä tapauksessa kahden lapsen isä tosin oli kuollut vammoihinsa vasta vuonna 1956, joten myöhäisen ajankohdan vuoksi perhe ei mahdollisesti ole hakeutunut

⁴⁵ KA, MLL SKV, osaston kirjeenvaihto, sotakummiavustusten jaossa noudatettavat perusteet, päiväämätön.

MLL:n kummiavustusten piiriin. Yhdessä näistä tapauksissa isää ei ollut merkitty kaatuneiden tiedostoon, mutta matrikkeliin. Isä oli sairastunut talvisodassa munuaistautiin, kuollut kotona ja haudattu sukuhautaan Jämsässä 1942.⁴⁶ Tiedostoon sotilasta ei ilmeisesti ollut merkitty, koska kuolemaa ei katsottu sodan aiheuttamaksi. Yhdessä tapauksessa kotikunnaksi oli merkitty Jämsä, mutta muihin kohtiin että Hattula. Matrikkelin mukaan sotilas oli muuttanut perheineen Jämsään jo ennen talvisotaa vuonna 1938. Toisessa tapauksessa synnyin-, asuin- ja kotipaikkakunnaksi oli merkitty Helsinki, mutta hautauspaikka ei ollut tiedossa. Sotilaan perhe kuitenkin luultavammin asui jatkosodan aikana Jämsässä, sillä välirauhan aikana isä hoiti tuomarinvirkaa Jämsän tuomiokunnassa. Hän oli myös virkaa hoitaessaan solminut avioliiton ja oletettavasti vaimo oli jämsäläinen.⁴⁷ Kahdessa tapauksessa, jotka löytyvät vain Arkistolaitoksen kaatuneiden tiedostosta sotilaiden asuinpaikkakuntana oli Jämsä, joten oletan, että heidän perheet asuivat paikkakunnalla sodan aikana.⁴⁸

Matrikkelista käy selville, että kuudessa tapauksessa sotilaan perhe asui jatkosodan aikana Jämsässä.⁴⁹ Yhdessä näistä tapauksista sotilaan asuin-, koti- ja hautauskuntana oli mainittu Saarijärvi. *Meille kallis on maa* -teoksesta käy selville, että perhe oli isän kaatumisen jälkeen muuttanut Jämsään vuonna 1942, koska aikaisempi asunto oli ollut isän työsuhde-etuus.⁵⁰ Kahdessa tapauksessa miehet olivat ilmeisesti siirtoväkeä, sillä Suomen sodissa kaatuneiden tiedostossa toisen sotilaan synnyin-, koti-, ja asuinkunnaksi oli merkitty Viipuri ja toisen Valkjärvi. Molemmat miehet olivat haudattu Jämsään.⁵¹ Uskoisin, että perheet asuivat sodan aikana Jämsässä, sillä sodissa kaatuneet karjalaiset sotilaat siunattiin ja haudattiin siirtoseurakuntien sankarihautoihin. Sankarikuolemaa Suomessa toisen maailmansodan aikana tutkineen Ilona Kemppaisen mukaan kaatuneet lähetettiin kotipaikkakuntansa tai sen paikkakunnan suojeluskunnalle, jonne omaiset toivoivat vainajan tulevan haudatuksi.⁵²

---

⁴⁶ Jämsän sotaveteraanit r.y. 1997, 224, 278, 306, 314–317.

⁴⁷ Arkistolaitos, Suomen sodissa 1939–1945 menehtyneiden tiedosto; Jämsän sotaveteraanit r.y. 1997, 304, 316.

⁴⁸ Toisessa tapauksessa, kaikkiin paitsi synnyinkunnan kohdalle oli merkitty Jämsä ja toisessa kotikuntana oli Jämsänkoski. Arkistolaitos, Suomen sodissa 1939–1945 menehtyneiden tiedosto.

⁴⁹ Jämsän sotaveteraanit r.y. 1997, 228, 235, 240, 249, 290, 293.

⁵⁰ Jämsä oli tiedoston mukaan isän synnyinkunta. Arkistolaitos, Suomen sodissa 1939–1945 menehtyneiden tiedosto; Jämsän sotaveteraanit r.y. 1997, 290; Vainio 2007, 216–220.

⁵¹ Arkistolaitos, Suomen sodissa 1939–1945 menehtyneiden tiedosto; Jämsän sotaveteraanit r.y. 1997, 239, 326.

⁵² Hankilanoja, Asko “Kaikki eivät palanneet” -artikkeli, sivustolla <http://www.pieksamakiseura.fi/historia/kaikki-eivaet-palanneet>; Kemppainen 2006, 73.

Kolmannen ryhmän tapauksissa miehet oli ilmeisesti mainittu matrikelissa vain, koska Jämsä oli heidän synnyinkuntansa. Yhdessä tapauksessa asuin-, koti- ja hautauskunnaksi oli merkitty Jyväskylä. Kahdessa tapauksessa kaikkiin edellä mainittuihin kuntiin oli merkitty Helsinki, sillä miehet olivat matrikelin mukaan muuttaneet pääkaupunkiseudulle jo 1930-luvulla. Kolmannessa tapauksessa ei ole tiedossa miksi sotilas on mainittu matrikelissa. Sotilaan synnyinkunta oli Jalasjärvi, mutta työ armeijan palveluksessa oli vienyt miehen ennen sotaa Toijalaan, joten asuin- ja kotikunta oli Akaa, mutta hautauskunta oli Jämsä.⁵³ Omaiset ovat voineet asua paikkakunnalla tai lähellä ja halunneet, että sotilas haudattaisiin Jämsään.

2. LAKISÄÄTEISET HUOLTOMUODOT

2.1 Perusturvana huoltoeläke

Jatkosodan aikana sotaleskien ja -orpojen saama huoltoeläke, tarveharkintainen lisähuoltoeläke, työhuoltomahdollisuus ja hautausapu perustuivat vuonna 1941 säädettyyn sotataturmalakiin. Laki oli talvisodan seurauksiin tehty pikainen päivitys vuonna 1938 säädetyistä laista, jota laajennettiin koskemaan myös alkanutta sotaa.⁵⁴ Huoltojärjestelmä oli luotu kiireessä pahimpaan hätään, joten sitä jouduttiin korjaamaan uusilla asetuksilla ja päätöksillä, näin laista tuli sekava ja hajanainen.⁵⁵

Omainen oli lain mukaan oikeutettu korvaukseen jos kaatuneen kuolemaan johtava vamma tai sairaus oli syntynyt Suomen ja Sosialistisen Neuvostotasavaltain Liiton välisen sodan aikana tai siihen liittyvien erityisten sotilaallisten toimenpiteiden seurauksena.⁵⁶ Huoltoeläkkeeseen oikeutetut omaiset olivat kaatuneen puoliso, niin

---

⁵³ Arkistolaitos, Suomen sodissa 1939–1945 menehtyneiden tiedosto; Jämsän sotaveteraanit r.y. 1997, 232, 238, 272, 330.

⁵⁴ Sotataturmalaki oli säädetty jo tammikuussa 1941, mutta heinäkuussa laki laajennettiin koskemaan myös uutta sotaa. Ask 15/1941, 1§; 555/1941 Laki sotataturmalain soveltamisalan laajentamisesta, 1§. Ask 130/1938 Laki korvauksen suorittamisesta sotapalveluksesta aiheutuneen ruumiinvamman tai sairauden johdosta; 555/1941.

⁵⁵ Vuosina 1941–1944 annettiin sotataturmalakia koskien 11 muutoslakia, kuusi asetusta, kolme valtioneuvoston ja viisi sosiaaliministeriön päätöstä. Ask 1941–1944. Salonen 1995, 16.

⁵⁶ Määritelty ajanjakso oli vuoden 1939 lokakuusta 1940 huhtikuuhun asti. Laki sotataturmalain soveltamisalan laajentamisesta saattoi lain taas voimaan 31.5.1941 alkaen. Edellä mainitusta laista annettu asetus siirsi alkamisajankohtaa kuitenkin vielä 11.6.1941 asti. Ask 15/1941 1§; 555/1941 1§; 556/1941 Asetus sotataturmalain soveltamisalan laajentamisesta annetun lain toimeenpanosta, 1§.

kauan kuin pysyi leskenä, sekä alle 17-vuotiaat omat ja aviopuolison lapset.⁵⁷ Omaisiksi luettiin myös avioliiton ulkopuolella syntyneet lapset ja ottolapset. Edellytyksenä oli että avioliitto oli solmittu tai ottolapsi oli otettu ennen sairauden toteamista tai ruumiinvammaa, joka oli johtanut sotilaan menehtymiseen. Lesken avioituessa uudestaan hänellä oli oikeus kertakaikkiseen korvaukseen, joka vastasi 3 vuoden huoltoeläkettä. Harmillinen puoli järjestelyssä Salmen mukaan oli, että suuri kertakorvaus houkutti omaa taloudellista etuaan ajavia miehiä hakeutumaan leskien seuraan.⁵⁸ Omaisille suoritettava huoltoeläke määräytyi elinkoron mukaan, johon vainaja olisi ollut oikeutettu sotilasarvonsa tai vuositulonsa perusteella. Elinkoron määrittämistä varten sotilaat kuuluivat kuuteen korvausluokkaan seuraavan taulukon mukaisesti. Omaisille tai hautauksen hoitaneelle taholle myönnettävä hautausapu oli myös jaettu korvausluokkien mukaan ja se oli 900-4 000 markkaa.⁵⁹

Taulukko 3: Sotaturmalain korvausluokat, joiden perusteella sotilaan elinkorko määräytyi.

Korvaus- luokka	Sotilasarvo / vuositulo	Elinkorko vuodessa
1	Sotamies, korpraali ja heihin verrattava henkilö vuositulo alle 20 000 mk	8 280 mk
2	Alikersantti, kersantti, ylikersantti ja heihin verrattava hlö Vuositulo 20 000 – 30 000 mk	9 000 mk
3	vääpeli, lentomestari ja heihin verrattava hlö vuositulo 30 000 – 40 000 mk	10 800 mk
4	Nuorempi upseeri ja häneen verrattava hlö Vuositulo vähintään 40 000 mk	12 600 mk
5	Kapteeni ja häneen verrattava hlö	16 200 mk
6	Esiupseeri ja häneen verrattava tahi häntä ylemmässä asemassa oleva hlö	19 800 mk

Neljänteen korvausluokkaan kuului myös vastaavan esimiehen asemassa oleva suojeluskunnan jäsen, hänen sotilasarvoonsa katsomatta ja kadettikoulun oppilas. Lähde: Ask 15/1941 Sotatapatormalaki, 7, 8§.

⁵⁷ Sotakorvaukselle, mikäli hän opiskelun takia ei voinut olla ansiotyössä, voitiin antaa huoltoeläkettä 19-vuotiaaksi. Samoin henkilölle, joka oli ruumiillisen tai henkisen vajavuuden takia kykenemätön elättämään itsensä, voitiin huoltoeläkettä antaa niin kauan kuin tätä tilaa kesti. Ask 15/1941, 18§.

⁵⁸ Ask 15/1941 3, 16, 18§; Salmi 1986, 50–51.

⁵⁹ Vuonna 1944 hautausavustus muuttui kiinteäksi rahasummaksi, joka oli 3 000 markkaa. Ask 552/1944 Laki korvauksen suorittamisesta sotapalveluksesta aiheutuneen ruumiinvamman tai sairauden johdosta annetun lain muuttamisesta, 14§. Sotilasavustukset ja -korvaukset 1942, 72; Ask 15/1941, 21§.

Sotilaan oli pyynnöstä mahdollista nousta vuositulojaan vastaavaan korvausluokkaa, vaikka sotilasarvo ei sitä olisi edellyttänyt.⁶⁰ Vuosituloista riippumatta sotilaan oli kuitenkin mahdotonta, ilman korkeaa sotilasarvoa, saada parhainta mahdollista elinkorkoa. Leskelle suoritettava huoltoeläkkeen määrä oli 70 prosenttia elinkorosta siinä korvausluokassa, johon vainaja kuului. Lapsille suoritettavan huoltoeläkkeen määrä oli viidenteen lapsen asti jokaiselle 20 prosenttia elinkorosta sekä kuudennelle ja sitä seuraavalle lapselle 15 prosenttia elinkorosta. Lapsimäärään sidottu porrastus poistui sotatapaturmalain muuttamisesta annetussa laissa vuonna 1942. Täysorvoille huoltoeläkettä suoritettiin 35 prosenttia elinkorosta, mutta vähintään yhteensä 4 000 markkaa.⁶¹

Selvittääkseni Jämsän sotaorpojen saamaa huoltoeläkettä poimin MLL:n avunanomus-kaavakkeista isien sotilasarvot ja lisäsin seuraavalla sivulla olevaan taulukkoon. MLL:n sotakummilapsikortistossa on 147 sotaorvon ja viiden invalidi-isän lapsen kaavake eli yhteensä 152 kaavaketta, 74 eri perheestä. Jokaisesta kaavakkeesta on poimittu isän sotilasarvo ja lisätty taulukkoon, vaikka usealla orvolla saattoi olla sama isä, sillä huoltoeläke myönnettiin jokaiselle lapselle erikseen. Huomioon on otettu myös kaavakkeissa esiintyvien invalidisoituneiden miesten sotilasarvot, sillä myös heidän elinkoron suuruus määräytyi saman taulukon mukaan.⁶² Sotilaista 27 oli kaatunut jo talvisodan aikana, joten heidän lapset olivat vuoden 1938 lain piirissä vuoteen 1941 asti, jolloin uusi sotatapaturmalaki säädettiin.

Taulukosta voi huomata, että esipuseerin jälkeläinen sai reilusti yli kaksinkertaisen eläkkeen sotamiehen lapsen verrattuna. Epäilemättä jako tuntui epäoikeudenmukaiselta, sillä molemmat olivat yhtäläisesti menettäneet isänsä ja molemmille leipä oli yhtä kallista. Näiden kahden ryhmän ero oli edelleen huomattava, vaikka sotatapaturmalakia säädettäessä alimpien korvausluokkien elinkorkoa oli nostettu ylimpien kustannuksella.⁶³

---

⁶⁰ Ask 15/1941, 7§.

⁶¹ Ask 15/1941 7, 8, 16§; 337/1942 Laki sotatapaturmalain muuttamisesta, 16§.

⁶² Invalidisoituneen sotilaan elinkoron määrä oli työkyvyttömyysasteen osoittama osa 8§:ssä mainitusta elinkorosta. Ask 15/1941, 1, 10§.

⁶³ Ask 130/1938, 6, 7§ vrt. 15/1941, 7, 8§.

Taulukko 4: Sotaleskien ja -orpojen huoltoeläkemäärät korvausluokittain ja tilanne Jämsässä.

Korvaus- luokka	Sotilaan elinkorko v:ssa, mk	Sotalesken Huoltoeläke v:ssa, mk	Sotaorvon huoltoeläke v:ssa, mk, lapsiluku 1-5 / 6 tai enemmän	Jämsän sotakummilasten isät
1	8 280	5 796	1 656 / 1 242	106
2	9 000	6 300	1 800 / 1 359	29
3	10 800	7 560	2 160 / 1 620	8
4	12 600	8 820	2 520 / 1 890	4
5	16 200	11 340	3 240 / 2 430	1
6	19 800	13 860	3 960 / 2 970	-

Neljässä avustuskortissa ei mainittu isän sotilasarvoa. Leskien ja orpojen huoltoeläkemäärät on laskettu itse. Lähteet: Ask 15/1941 Sotataturmalaki, 8§; JyMa, MLL Jämsä, sotakummilapsikortisto.

Huoltoeläkkeen tarkoituksena oli turvata sotaleskelle ja hänen lapsilleen toimeentulon perusta, mutta pelkästään pienimmällä huoltoeläkkeellä oli vaikea selviytyä. Huomioitavaa on, että pienimmän eläkkeen saajia sotaleskistä oli kuitenkin valtaosa eli noin 70 prosenttia.⁶⁴ Taulukosta voi nähdä, että 106 jämsäläisestä sotilaasta 148 sotilasta eli melkein $\frac{3}{4}$ kuului ensimmäiseen korvausluokkaan. Tämä tarkoitti, että valtaosa jämsäläisistäkin sotalleskistä ja -orvoista sai pienintä huoltoeläkettä. Taulukko voi olla hieman harhaanjohtava sen vuoksi, että vain alle puolet eli 28 perheistä oli yksilapsisia. Esimerkiksi korvausluokkaan kolme ei kuulunut kahdeksaa eri perhettä, vaan yksi kahdeksanlapsinen perhe. Korvausluokkaan neljä kuului kaksi kaksilapsista perhettä. Tästä johtuen hieman korkeampaa huoltoeläkettä sai vain kolme perhettä. Lasten huoltoeläkkeiden kohdalla asialla ei ole merkitystä, koska heistä jokainen sai saman eläkkeen. Sotaleskien kohdalla asia oli eri, vain kolme sotalleskeä sai korkeampaa eläkettä.

Korvausluokissa oli mahdollisuus nousta vuositulojen perusteella, joten seuraavaan taulukkoon on kerätty kortistosta Jämsän sotakummilasten isien ammattinimikkeet. Taulukosta voi nähdä, että sotaorpojen isien ammattikenttä oli laaja, mainittuina oli muun muassa maalari, talollinen ja opettaja, joten on mahdollista, että osalla isistä oli mahdollisuus päästä pyynnöstä ylenemään korvausluokassa vuositulojen perusteella.

Taulukko 5. Jämsän sotakummilasten isien ammattinimikkeet.

Ammattinimike	Lukumäärä
Työmies	26
Maanviljelijä	13
Seppä	6
Talollinen	5
Pientilallinen	4
Rakennustyöläinen	3
Maalari, muurari, autonkuljettaja	2
Muut	9
Yhteensä	74

Ammattinimikkeet, jotka esiintyivät vain kerran kaavakkeissa: varastonhoitaja, aluepäällikkö, kirjaltaja, opettaja, puutarhuri, myymälänhoitaja, entinen poliisikonstaapeli, tilanhoitaja, sahanhoitaja. Lähde: JyMa, MLL Jämsä, sotakummilapsikortisto.

Keskimääräinen jämsäläisen sotaorvon huoltoeläke vuonna 1942, kun lapsimäärään sidottu porrastus oli poistettu, oli 145 markkaa kuukaudessa. Sotakummivaliokunnan toiminnanjohtaja Niilo Visapään mukaan oli yleisessä tiedossa, että huoltoeläke oli rajallinen, sillä se oli määräytynyt elintasominimin mukaan. Hän kirjoittikin, että ”minimiraja määrätään virallisen indeksin mukaan, mikä taasen on suuressa määrin teoreettinen, tosioloille usein sangen vieras luku”. Teoksessa *Kansakunnan lesket* Saima Vartiainen kuvaa toimeentuloaan näin: ”Ei sotalesken eläkkeellä tullut toimeen, mutta oli se hyvänä lisänä. Alussa se oli jotain 300 markkaa kuussa. Pommituksessa menneestä kodista sain korvausta vasta 1957. Se oli 700 markkaa. Pitkään piti tehdä kahta työtä.”⁶⁵

Snellman-Boreniuksen mukaan huoltoeläkkeen tarkoituksena sanottiinkin olevan vain työansioden täydentäminen. Satka tosin kirjoittaa, että ennen sotaa oli tapana, että äidit jäivät lastensa kanssa kotiin, mikäli se oli taloudellisesti mahdollisista tai heillä ei ollut merkittävää ammattikoulutusta. Naisten työssäkäynnille tuotti ongelmia myös pienten lasten hoidon järjestäminen varsinkin maaseudulla, sillä lasten hoitoa ei katsottu

---

⁶⁴ Tommila 1955, 48.

⁶⁵ Salmi 1986, 63.

yhteiskunnan velvollisuudeksi. Epäiltiin jopa, että se näivettäisi äitien huolenpitoa.⁶⁶

Pienintä huoltoeläkettä saanut sotalleski, jolla oli kaksi lasta, sai vuonna 1941 huoltoeläkettä yhteensä 759 markkaa kuukaudessa. Huoltoeläke vastasi näin kirvesmiehen 56 tunnin työpalkkaa Helsingissä, toisin sanoen seitsemää 8-tuntista työpäivää.⁶⁷ Maatalousväestön keskuudessa korvaus vastasi noin 19 miehen päiväpalkkaa talvella. Huomioitavaa on, että naisten ja miesten tuloerojen vuoksi perheen taloudellinen tilanne heikkeni siinäkin tapauksessa, että leskiäiti kävi ansiotöissä tai teki töitä kotona. Maalla päivätyöläisnaisen keskimääräinen päiväpalkka vuonna 1941 oli talvella omassa ruuassa 24,71 markkaa ja kesällä 31,07 markkaa. Miehen vastaavat tulot olivat talvella 40,55 markkaa ja kesällä 48,67 markkaa, joten miesten ansiot olivat yli kolmanneksen suuremmat naisten palkkoihin verrattuna.⁶⁸

Vuosina 1941–1944 tehdyt parannukset sotataturmalakiin eivät kohentaneet sotaorpoerien toimeentuloa, sillä rahan arvo laski koko ajan.⁶⁹ Pienimmän eläkkeen saajille vasta vuonna 1948 säädetty sotilasvammalaki, joka poisti korvausluokat, oli tuntuva korotus.⁷⁰ Uudesta laista huolimatta Hannu Kuisman tekemässä kansainvälisessä vertailussa vuonna 1953 Suomen valtion maksama huoltoeläke sijoittui huonosti. Kuisman selvityksen mukaan Israel, Turkki ja Englanti maksoivat Suomea korkeamman eläkkeen, kun verrattiin vain eläkkeiden markkamäärää. Suomen asema oli vielä heikompi, kun sitä verrattiin yleiseen ansiotasoon, jolloin myös Kreikka, Ranska ja Saksan liittotasavalta maksoivat korkeampaa eläkettä. Suomen tasoa niukempaa huoltoeläkettä maksettiin vain Italiassa ja Japanissa.⁷¹

On otettava huomioon, että huoltoeläke oli nuoren Suomen ensimmäinen kattava sotaorpoerien huoltomuoto. Vuonna 1938 säädetty laki oli ensimmäinen kaikkia

---

⁶⁶ KA, MLL SKV, osaston kirjeenvaihto, Niilo Visapää ”Miten Mannerheim-liitto avustaa sotaorpojamme”; Snellman-Borenus 1959, 8; Satka 1994, 283.

⁶⁷ Helsingin kaupungin kirvesmiesten keskimääräinen tuntipalkka vuonna 1941 oli 13,48mk. Vattula 1983, 424.

⁶⁸ Kesäaikaan huoltoeläke vastasi vain noin 16 päivän palkkaa. Vattula 1983, 410, 424.

⁶⁹ Vuonna 1941 kilo meijerivoita maksoi 39,95mk, vuonna 1942 48,19mk ja vuonna 1944 54,01mk. Vuodelta 1943 ei ole tietoja. Vattula 1983, 452.

⁷⁰ Huoltoeläkkeen vuotuismäärä uuden lain mukaan oli lapselliselle leskelle 36,000mk, lapselle 21,000 mk ja täysorvolle sen lisäksi 21,000 mk. Ask 404/1948 Sotilasvammalaki, 14§.

⁷¹ Vertailukohteena oli tavallisen kirvesmiehen vuosiansio kussakin maassa. Kuisma 1953, 6-7. Lisää kansainvälistä vertailua sotalleskien eläkkeestä kts. Kriikku 1996, 42–46.

sotaorpostatuksen saaneita koskeva laki Suomessa, sillä sisällissodan jälkeen eläkkeeseen olivat oikeutettuja vain voittaneen osapuolen lesket ja orvot. Kattava ja kasvava eläkkeen saajien määrä luonnollisesti vaikutti eläkkeen määrään, sillä valtion resurssit olivat rajatut. Sotatapaturmalaki tosin asetti orvot eriarvoiseen asemaan, kun huoltoeläkemäärä oli sidottu isän sotilasarvoon tai vuosituloihin. Tällä tavalla oli ilmeisesti tarkoitus ottaa huomioon perheen aiempi taloudellinen tilanne, sillä esiupeerin perhe oli todennäköisesti tottunut parempaan elintasoon kuin sotamiehen omaiset. Huoltoeläke saattoi varattomalle sotaorpoperheelle olla riittämätön, mutta eläkkeeseen oikeutettu leski tai täysorpo pystyi myös hakemaan tarveharkintaista lisähuoltoeläkettä. Vallan ilman huoltoeläkettä jääneillä oli vuodesta 1944 lähtien mahdollisuus ylimääräiseen eläkkeeseen.

2.2 Lisähuoltoeläke ja ylimääräinen eläke

Huoltoeläkkeeseen oikeutetulla sotaleskellä oli mahdollisuus saada lisähuoltoeläkettä, jos hän oli ansiotyöhön kykenemätön, hän ei sairauden vuoksi tai lastenhoidollisista syistä voinut olla pysyvässä ansiotyössä, lesken toimeentulo muusta syystä oli vaikeutunut tai jos paikkakunnan kalleus sitä vaati.⁷² Lisähuoltoeläke voitiin myöntää myös täysorvolle, mikäli hän 12 vuotta täytettyään opiskeli, hänen pitkäaikainen sairautensa aiheutti erityisiä hoitokustannuksia tai jos paikkakunnan kalleus sitä vaati. Seuraavalla sivulla olevaan taulukkoon on koottu lisähuoltoeläkkeen myöntämisperusteiden prosenttiosuudet määrätystä elinkorosta vuosina 1941–1944.

---

⁷² Paikkakunnat oli sosiaaliministeriön päätöksellä jaettu neljään kalleusryhmään. Ask 810/1940 Sosiaaliministeriön päätös niistä perusteista, joiden mukaan luontoisetujen raha-arvo on laskettava työntekijäin tapaturmavakuutuslaissa säädettyä keskipäiväpalkkaa ja vuosityöansiota laskettaessa, liite: kuntien kalleusryhmät. Hakemusvelvoite asuinpaikkakunnan kalleusryhmän vuoksi poistui 1942, mikäli saamisen edellytykset olivat olemassa, 337/1942, 16§.

Taulukko 6. Lisähuoltoeläkkeen perusteiden prosenttiosuudet määrätystä elinkorosta vuosina 1941–1944.

Lesken lisähuoltoeläkkeen peruste	Osuus elinkorosta vuonna 1941	Osuus elinkorosta vuosina 1942–43	Osuus elinkorosta vuonna 1944
Sairaus tai lastenhoidolliset syyt estivät pysyvän ansiotyön	20 %	30 %	50 %
Toimeentulo muuten vaikeutunut	10 %	20 %	50 %
Paikkakunnan kalleus	10–15 %	10, 20, 50 %	30, 50 %
Prosenttiosuus enimmillään yht.	30 %	70 %	100 %
Täysorvon lisähuoltoeläkkeen peruste	Osuus elinkorosta vuonna 1941	Osuus elinkorosta vuosina 1942–43	Osuus elinkorosta vuonna 1944
Yli 12-vuotiaana opiskelut	20 %	30 %	50 %
Pitkäaikainen sairaus, joka aiheutti erityiskustannuksia	20 %	30 %	50 %
Paikkakunnan kalleus	15 %	10, 20, 50 %	30 %
Prosenttiosuus enimmillään yht.	30 %	70 %	70 %

Lähteet: Ask 111/1941 Sosiaaliministeriön päätös eräistä sotatapatuormalain edellyttämistä korvausperusteista, 2§; 469/1942, 2§; 850/1943; 556/1944, 3, 5§.

Molemmissa ryhmissä oli perusteille määritelty prosenttiosuus elinkorosta eli lisähuoltoeläke oli näin tavallaan perusteen mukaisesti korotettu huoltoeläke. Hakijan oli mahdollista saada lisähuoltoeläkettä usean perusteen mukaan, mutta enimmillään se oli lain säätämivuonna vain 30 prosenttia edellä mainitusta miehen elinkorosta eli enimmillään 2 484 – 5 940 markkaa vuodessa. Korvauksen enin määrä oli täysorvoilla sama kuin soteleskillä, 30 prosenttia edellä mainitusta elinkorosta ja samassa ruokakunnassa oleville lapsille yhteensä 60 prosenttia elinkorosta.⁷³ Taulukosta voi huomata, että vuonna 1942 lisähuoltoeläke korvaus nousi enimmillään 30 prosentista 70 prosenttiin elinkorosta ja soteleskillä koko elinkoron määrään vuonna 1944. Täysorpojen kohdalla samassa ruokakunnassa oleville lapsille se oli yhteensä enintään koko elinkoron määrä. Samalla päätöksellä paikkakunnan kalleudesta johtuvat prosentit

⁷³ Tarkennettu määritelmä lisähuoltoeläkkeen edellytyksistä Ask 111/1941, 2§; 15/1941, 17§.

elinkorosta muuttuivat porrastetuiksi 10, 20 ja 50 listatuista asuinpaikkakunnista riippuen.⁷⁴

Jämsän kunta oli rajattu lisähuoltoeläkkeeseen oikeutettujen paikkakuntien ulkopuolelle. Kunnanvaltuusto oli ilmeisesti hakenut nostoa ensimmäiseen kalleusluokkaan eli samaan kuin naapurikunta Jämsänkoski, sillä huhtikuun 1942 kokouksessa esitettiin sosiaaliministeriön tutkimustoimiston kirjelmä, jossa se ilmoittaa, ettei katso olevan aihetta Jämsän kunnan siirtämiselle toiseen kalleusryhmään. Samaan asiaan palattiin vuoden 1944 alussa, kun päätettiin kiinnittää huomiota epäkohtaan kalleusryhmittelyssä naapurikuntien välillä. Tämän ajateltiin aiheuttavan aiheellista tyytymättömyyttä sotakuukausipalkka- ja sotilasperhehuoltoasioiden järjestelyssä. Heinäkuussa 1944 kunnanvaltuusto päättikin anoa uudestaan kalleusryhmästatuksen nostamista. Perusteluina oli, että tunnetusti varsinkin Jämsän jokivarsi oli kallista paikkakuntaa.⁷⁵ Vastausta ei kuitenkaan tullut ainakaan vuoden 1944 sisällä, eikä Jämsän kalleusryhmä myöhemminkään muuttunut.

Elokuussa 1944 säädetyin lain mukaan ilman huoltoeläkettä jääneiden omaisten oli mahdollista saada ylimääräistä eläkettä sillä edellytyksenä, että valtion tapaturmatoimisto piti korvauksen myöntämistä kohtuullisena. Ylimääräiset eläkkeet olivat yhtä suuria huoltoeläkkeiden kanssa. Sotaleskiä, joilta huoltoeläke evättiin, olivat ne joiden miesten surmaa ei voitu täysin pitää sodan seurauksena, esimerkiksi jos mies oli kuollut lomamatkalla tai sairauteen, jota ei katsottu sotaoloista johtuvaksi. Ilman huoltoeläkettä jäivät myös ne omaiset, joiden huoltaja oli kuollut poikkeuksellisissa olosuhteissa esimerkiksi oman käden kautta tai alkoholin vaikutuksen alaisina.⁷⁶

Miehen kaaduttua tai kadottua maksettiin soteleskelle sotakuukausipalkkaa, kunnes valtion tapaturmatoimisto oli antanut huoltoeläkeasiasta päätöksensä. Päätöksen jälkeen sotakuukausipalkan maksaminen loppui, vaikka kielteisestä eläkepäätöksestä olisi valitettu. Tapaturmatoimiston osastopäällikön Veikko Havon mukaan tapaturmatoimiston päätökset pysyivät yleensä samoina, vaikka niistä olisi valitettu ylempiin oikeusasteisiin. Oman ryhmänsä muodostivat kadonneiden omaiset, joille

---

⁷⁴ Päätöksessä oli lueteltuna lisähuoltoeläkkeeseen oikeuttavat asuinpaikkakunnat jaettuna kolmeen kalleusryhmään, Jämsä ei ollut mukana. Ask 469/1942, 2§. Ask 556/1944, 3, 5§.

⁷⁵ Ask 469/1942; JKA, kunnanvaltuuston pöytäkirja 4.4.1942, 30§; 23.1.1944, 22§; 29.7.1944, 75§.

huoltoeläkettä ei myönnetty ennen kuin kadonnut sotilas oli julistettu kuolleeksi. Vasta vuonna 1948 säädetty sotilasvammalaki toi tuntuva parannuksen myös ylimääräisten eläkkeiden myöntämisperusteisiin.⁷⁷ Aiemmin mainitusta selonteosta kävi selville, että luultavasti yhdeksän sotaorpopoika jäi ilman huoltoeläkettä Jämsässä. Kolmessa tapauksessa tosin isä oli invalidi, joten perhe sai isän sotilasarvon mukaista korvausta, jonka määrä oli suhteutettu isän työkyvyttömyysasteeseen.

2.3 Sotaorpojen työhuoltolaki

Yhteistä sisällissodan ja jatkosodan jälkeiselle tilanteelle oli että nuoriso nähtiin yhteiskunnan voimavarana mutta myös uhkana, sillä olemassa oli pelko että ammattitaidottomat nuoret lisääisivät kansantalouden kustannuksia. Koulutuksen puute nähtiin osasyynä köyhyyteen ja huono-osaisuuteen. Nuoret koettiin murros- ja kriisiaikana sekä potentiaalina että riskinä.⁷⁸ 1920-luvulla valtio pyrki tukemaan punaorpojen opiskelumahdollisuuksia myöntämällä kunnille korvausta sotaorvoille järjestetystä ammattikasvatuksesta ja vuoden 1923 oppisopimuslakikin oli osittain säädetty punaorpojen ammattikoulutusta ajatellen. Vaikuttimena tosin oli lähinnä uusien kapinoiden ennaltaehkäiseminen kuin orpojen toimeentulomahdollisuuksien parantaminen. Ammattiopintojen suorittaminen oli harvinaista. Perheen toimeentulon vuoksi orpojen työntekoa pidettiin välttämättömänä heti pakollisen koulunkäynnin loputtua. Tampereella 488 punaorvosta noin 90 prosenttia eli 432 ei suorittanut mitään ammattiopintoja, vaikka Tampereen kaltaisessa kaupungissa työläislasten oli helpompi päästä opintielle kuin maaseudulla.⁷⁹

Filosofian lisensiaatti Marjo Niemisen, joka on artikkeliinsa tutkinut vähävaraisten nuorten ammattiopintojen avustamista, mukaan 1940-luvulla nuorisokeskustelussa korostettiin yhteiskunnan velvollisuutta järjestää ja nuoren oikeutta saada koulutusta. Näkemys kuului osana hyvinvoinnin rationaliteetti -käsitteeseen, joka kehittyi huippuunsa juuri toisen maailmansodan jälkeen. Käsitteen ydin on näkemys kansalaisen ja julkisen vallan välisestä sopimuksesta, jossa molemmilla osapuolilla on omat

---

⁷⁶ Salmi 1986, 108–111; Kriikku 1996, 30–32.

⁷⁷ Lisätietoa sodassa kadonneiden omaisten huollosta kts. esim. Kriikku 1996, 39–41. Ask 553/1944, 43§; Kriikku 1996, 30–31; Ask 404/1948, 43§.

⁷⁸ Nieminen 2003, 6–7.

⁷⁹ Kaarninen 2008, 130–131, 136, 149–150, 152–154.

oikeutensa ja velvollisuutensa.⁸⁰ Huhtikuun viimeinen päivä 1943 säädettiin laki sekä annettiin tarkentava asetus sotaorpojen työhuollosta. Laissa tarkoitettu sotaorpo oli määritelty sotatapatuormalain mukaan, sillä tilaisuus työhuoltoon oli kyseisessä laissa luvattu työhön kykenevälle korvauksen saajalle.⁸¹ Tiivistettynä laki takasi sotaorvolle pääsääntöisesti ammattikoulutuksen, mutta myös koulutuksesta välillisesti aiheutuneet kustannukset.

Lain tarkoituksena oli tarjota Suomessa asuvalle sotaorvolle hänen olosuhteittensa ja ominaisuuksiensa mukaista työhuoltoa ammattikoulutuksena tai erityisestä syystä muuna koulutuksena. Sotaorvolle oli tarkoitus esittää työhuoltona koulutusta, jota hän todennäköisesti olisi saanut isän eläessä. Pyrkimyksenä oli tukea sotaorpojen koulutusta ilman köyhäinhoidollisia periaatteita. Työalaa valitessa tuli ottaa huomioon eri aloilla vallitseva työvoiman tarve. Maatalousväestöön kuuluvalle sotaorvolle tuli mahdollisuuksien mukaan esittää työhuoltoa maaseudun tarpeita palvelevalta alalta.⁸² Ammattiopintopainotuksesta huolimatta viides osa työhuoltoa saaneista sotaorvoista kävi oppikoulua, kuten alla olevasta taulukosta voi nähdä.⁸³

Taulukko 7. Työhuoltoa vuoden 1947 aikana saaneet sotaorvat koulutusaloittain.

Koulu	Sotaorpojen määrä	%-osuus
Ammattikoulut	531	32,2
Oppikoulut	351	21,3
Kotiteollisuusoppilaitokset	302	18,3
Kauppaoppilaitokset	154	9,3
Muut	312	18,9
Yhteensä	1 650	100

Lähde: Huoltaja, lokakuu 1948, Hämäläinen Vilho, ”Sotaorpojen työhuollosta”, 169–172.

Työhuoltoon kuuluivat opetuksen lisäksi kurssikirjat ja opetusvälineet. Korvattaviin kustannuksiin kuuluivat koulutuksen ajan myös asunto, ravinto ja sairaanhoito tai näitä

⁸⁰ Niemisen mukaan näkemyksen juuret ovat jo 1800-luvun lopun keskustelussa. Nieminen 2003, 11–12.

⁸¹ Ask 363/1943 Laki sotaorpojen työhuollosta, 1§; 365/1943 Asetus sotaorpojen ja sotalieskien työhuollosta sekä väliaikaisen työhuoltotoimiston perustamisesta sosiaaliministeriöön; 15/1941 3, 5§.

⁸² Ask 363/1943, 2, 11§; 365/1943, 12§; Huoltaja, huhtikuu 1943, P.V., ”Laki sotaorpojen ja sotalieskien työhuollosta”, 198.

⁸³ Nieminen 2003, 10.

vastaava kohtuullinen korvaus. Kohtuullinen korvaus maksettiin muun ohella tarpeellisista matkakustannuksista koulutuspaikalle ja sieltä takaisin sekä koulutuksen päättyessä ensimmäiselle työpaikalle. Työhuollosta aiheutuneet menot kustansi valtio. Laista annettu asetus määräsi, että paikallisen työhuoltoviranomaisen tuli pitää kortistoa kaikista kunnassa asuvista tai oleskelevista sotaorvoista ja eri kortistoa työhuoltoa saavista sotaorvoista.⁸⁴

Esityksen sosiaaliministeriölle työhuollon myöntämisestä teki sotaorvon asuin- tai oleskelukunnan työhuoltoviranomainen omasta aloitteesta tai sotaorvon tai hänen holhoojansa kirjallisesta hakemuksesta. Liitteenä esitykseen tarvittiin muun muassa virkatodistus, josta ilmenivät perhesuhteet sekä selvitykset työhuollon järjestämisestä ja muista työhuoltoa koskevista asioista. Ehdotusoikeus oli myös sotaorpojen hyväksi toimivalla järjestöllä tai laitoksella sekä valtion tai kunnan viranomaisella.⁸⁵ Järjestelyyn oli luultavasti vaikuttanut Suomen Huollon sosiaaliministeriölle lähettämä esitys, jossa se pyynnöstä ottaa kantaa ehdotukseen sotaorpojen työhuoltolaiksi. Siinä Suomen Huollon edustaja ilmaisi epäilynsä työhuollon aloitteen teon ja vastuun johdosta, sillä se oli ensimmäisessä esityksessä jätetty yksinomaan huoltolautakunnille. Edustaja perusteli näkemystensä sillä, että kasvatukselliset tehtävät eivät olleet huoltolautakuntien ominta alaa, eivätkä ne yleensä olleet joutuneet tekemisiin sotaorpojen kanssa.⁸⁶

Ammattikoulutusta annettiin harkinnan mukaan sosiaaliministeriön järjestämillä tai hyväksymillä erikoiskursseilla, ammatti- tai maatalousoppilaitoksessa tai vastaavassa ministeriön hyväksymässä oppilaitoksessa tai valtion, kunnan, seurakunnan, yhteisön tai yksityissektorin liikkeessä. Erittäin hyvät edellytykset opillisella tai taiteellisella alalla omaavalle sotaorvolle voitiin työhuoltona myöntää teknillistä tai taloudellista ammattikoulutusta, koulutusta oppikoulussa tai muussa oppilaitoksessa. Edellytyksenä oli, että orvolla oli suorittamatta enintään kaksi viimeistä vuotta ja aikaisempi opiskelu oli ollut menestyksellistä. Ammattikoulutuksen tarpeellinen ja kohtuullinen kesto määriteltiin jokaisessa tapauksessa erikseen, mutta enintään se oli kaksi vuotta.

---

⁸⁴ Paikallinen työhuoltoviranomainen kunnassa oli lastensuojelulautakunta, huoltolautakunnan lastensuojeluosasto tai kunnallisen huoltolautakunnan päätösvaltaa käyttävä erityinen osasto. Osaston jäsenistä 3 valitsi huoltolautakunta, yhden valitsi suojeluskuntapiiri ja lääninhallitus 2 sotaorpojen huoltoa harrastavien järjestöjen ehdotuksesta. Ask 363/1943, 3-6§; 365/1943, 10§.

⁸⁵ Ask 363/1943, 7§; 365/1943, 11§.

Poikkeustapauksessa ministeriö pystyi myöntämään lisäkoulutusta yhden vuoden ajaksi kuitenkin enintään siksi vuodeksi kun sotaorpo täytti 19 vuotta. Koulutuksen päätyttyä oppilaitoksen tai oppilastyöpaikan johtaja veloitettiin paikallisten työhuoltoviranomaisten avulla auttamaan työhuollon saajaa ensimmäisen työpaikan hankkimisessa.⁸⁷

Jämsän kunnan arkiston sotaorpojen huoltokortisto sisältää 125 työhuoltolomaketta. Suurin osa työhuoltolomakkeista on kuitenkin vain osittain täytetty sosiaaliministeriön tarkasta täyttöohjeesta huolimatta.⁸⁸ Mahdollisesti kunnalle itselle oli jätetty omaan kortistoon vain välttämättömät tiedot työhuollonhakijoista, sillä lomakkeisiin oli täytetty vain henkilötiedot, työhuollon myöntäminen ja sen kustannukset. On epätodennäköistä että paikalliset työhuoltoviranomaiset olisivat vaarantaneet sotaorpojen työhuollon saamisen täyttämällä lomakkeen ohjeistuksesta huolimatta puutteellisesti. Työhuoltolain asetuksessa oli ilmoitettu, että kunnan tuli pitää kahta kortistoa: toista kaikista sotaorvoista ja toista työhuoltoa saavista.⁸⁹ On mahdollista, että koska MLL:n Jämsän osastolla oli jo vuonna 1943 olemassa kattava sotakummilapsikortisto, ei katsottu välttämättömäksi että pienellä paikkakunnalla olisi oltava kaksi rinnakkaista kortistoa. Varsinkin kun Jämsän johtokunnan, vapaan huollon keskuksen työvaliokunnan ja MLL:n kummivaliokunnan henkilökokoonpanossa oli runsaasti päällekkäisyyksiä.

Ottaen huomioon että MLL:n sotakummilapsikortistossa oli 152 kaavaketta ja ilmeisesti vain muutamia jäi osaston avun ulkopuolelle, voi sanoa suurimman osan sotaorvoista päässeen osalliseksi myös työhuoltolaista Jämsässä. Työhuoltolomakkeista käy muun muassa ilmi, että orvot olivat saaneet koulutuksen ja lukuvuosimaksujen lisäksi avustusta ruokaan, kirjoihin ja koulutarpeisiin sekä vuokratrahaa ja sarjalippuja koulumatkoihin. Muutamille oli jopa kustannettu ajokortti, koska he aikoivat suorittaa ammattimaisen ajokortin, joka oli valitun ammatin vuoksi välttämätön. Oli myös tapauksia, jolloin työhuoltoa oli myönnetty kahdesti samalle orvolle, ensin

---

⁸⁶ JyMa, SH, johtokunnan kokousten pöytäkirjat, 7.12.1942, liite N:o 1, kirje sosiaaliministeriölle.

⁸⁷ Ask 363/1943, 8-10, 13§; 365/1943, 10§.

⁸⁸ Jäljitely versio sotaorpojen työhuoltokaavakkeesta, Liite 2. JKA, sltk, sotaorpojen huoltokortisto. JKA, sltk, sotaorpojen ja leskien työhuoltoasiakirjat, työhuoltolomake N:o 1, sotaorvon työhuoltoa koskeva esitys.

⁸⁹ Ask 365/1943, 10§.

ammattikoulussa kolmannella luokalla lukuvuosi ja sen jälkeen ammattioppilaitoksessa ompeluosastolla vielä kaksi vuotta.⁹⁰

Huoltaja-lehdessä julkaistun artikkelin mukaan lokakuuhun 1943 mennessä työhuoltoa oli myönnetty 115 sotaorvolle, minkä lisäksi avustuksia oli myönnetty myös 35:lle yli 17-vuotiaalle vähävaraiselle orvolle. Pulman mukaan sodan lopulla Suomessa oli noin 5 000 ammattikasvatusiässä olevaa sotaorpoa, joista avustuksia sai vain vajaa 1 000.⁹¹ Alla olevasta taulukosta, voi huomata, että vuonna 1947 työhuoltolain piiriin oli hakeutunut vasta 2 000 nuorta. Täytyy tosin ottaa huomioon, että sotaorvoista melkein 26 000 oli vielä alle 12-vuotiaita, jolloin työhuoltolain takaama koulutus ei vielä koskettanut heitä ja 1 560 sotaorvolla ilmoitettiin olevan jo tarvittava ammattitaito.⁹² Joka tapauksessa vuoteen 1947 mennessä 12 755 yli 12-vuotiasta sotaorpoa oli jäänyt työhuoltolain ulkopuolelle. Työhuollosta paitsi jääneiden osuus oli yli kuusi kertaa enemmän kuin siihen osallistuneiden.

Taulukko 8. Sotaorpojen määrä ikäryhmittäin ja koulutustilanteen mukaan vuonna 1947.

	Alle 12- vuotiaita	12–15- vuotiaita	15–20- vuotiaita	Yli 20- vuotiaita	Sotaorpojen määrä
Työhuoltoa saaneet	-	39	985	391	1 415
Työhuoltoa saavat	-	135	551	77	763
Muu ammattitaito	-	116	849	595	1 560
Muut	25 899	6 871	5 009	875	38 654
Yhteensä	25 899	7 161	7 394	1 938	42 392

Lähde: Huoltaja, lokakuu 1948, Hämäläinen Vilho, ”Sotaorpojen työhuollosta”, 169–172.

Yhtenä syynä laimeaan alkuinnostukseen oli luultavasti leskiäitien haluttomuus lähettää lapsiaan kauas kouluihin varsinkin maaseudulla, missä käsiparit olivat korvaamattomia. Niemisen mukaan sosiaalihuollon asiantuntijoiden mielestä tämä osoitti, ettei ammattikoulutusta vielä arvostettu riittävästi. Tiedonkulku avustuksista oli myös sodanaikaisessa Suomessa hankalaa ja hidasta. Vaikutusta asiaan oli varmasti myös

⁹⁰ JKA, sltk, sotaorpojen ja leskien työhuoltoasiakirjat.

⁹¹ Huoltaja, lokakuu 1943, P.V. ”Sotaorpojen ja sotaorpojen työhuolto. Eräitä alkuhavaintoja”, 437–439; Pulma 1987, 201.

⁹² Nieminen 2003, 11.

sillä, että voimaantullessaan laki sulki osan sotaorvoista pois sen vaikutuspiiristä, nimittäin 17-vuotiaat. Haapalahden mukaan työhuoltoavustuksen saaminen näytti olleen riippuvainen paikallisen työhuoltoviranomaisen aktiivisuudesta ja tietämyksestä.⁹³ Ongelmaksi saattoi muodostua myös vähävaraisten sotaorpoperheiden kohdalla koulutusmotivaatio, sillä vaikka valtio olisikin erityisestä lahjakkuudesta tai muusta syystä kustantanut nuorelle oppikouluopetuksen tai osan siitä oli korkeampi koulutus taloudellisesti mahdotonta. Valtion rahoittamaa opintotukijärjestelmää ei ollut ja varattomilla soteleskillä oli Malmen mukaan harvoin varaa kustantaa jatkokoulutusta. Oli leskien ja orpojen päätettävissä kannattiko käydä oppikoulua, mikäli jatkokoulutukseen ei ollut mahdollisuuksia. 1940–1950-luvuilla maatalousvaltaisessa Suomessa oli edelleen mahdollista päästä työmarkkinoille ja elättää itsensä ilman pitkää koulutustakin.⁹⁴

Työhuoltolaki ei saavuttanut kaikkia sotaorpoja, mutta osalle heistä se tarjosi koulutusmahdollisuuden, jota heillä ei välttämättä muuten olisi ollut.⁹⁵ *Meille kallis on maa* -teoksessa, jämsäläinen sotaorpo kertookin saaneensa valtion avustuksella ammatin ja oli siinä suhteessa paremmassa asemassa kuin äidin uudesta avioliitosta syntyneet siskot, sillä veteraanien lapsille ei ollut vastaavaa avustusta saatavilla.⁹⁶ On myös mahdollista, että isän eläessä ei koulunkäyntiin olisi ollut tilaisuutta.

Mannerheim-liitto kiinnitti huomiota työhuoltolakiesitystä kommentoidessaan sen alhaiseen ikärajaan ja siihen ettei naispuolisilla orvoilla ollut mahdollisuutta saada opetusta lasten- ja sairaanhoidon alalla. Liitto piti kuitenkin tärkeämpänä, että laki saataisiin nopeasti voimaan. Tämä johtui varmaan osalta siitä, että lain käytännön toimien valmistelu oli aikaa vievää. Työhuoltolaki säädettiin huhtikuun viimeinen päivä, mutta vasta elokuussa *Huoltaja*-lehdessä ilmoitettiin, että työhuollon hakeminen voi alkaa. Jämsäläisille asiasta ilmoitettiin vasta syyskuussa *Jämsän Lehdessä* olevalla tiedotteella, jossa oli lyhyt selostus työhuollosta ja halukkaita kehoitettiin jättämään anomuksensa kunnantoiimistoon.⁹⁷

---

⁹³ Haapalahti 2007, 105.

⁹⁴ Malmi 2001, 9; Koski 2003, 285.

⁹⁵ Nieminen 2003, 11.

⁹⁶ Sara-Aho 2007, 117.

⁹⁷ KA, SPR, kirjeenvaihto järjestöjen kanssa, Mannerheim-liitto, MLL SPR:n keskushallitukselle 30.11.1942; *Huoltaja*, elokuu 1943, ”Katsauksia. Sotaorpojen ja -leskien työhuolto”, 382; JL, 10.9.1943, ”Jämsän kunnassa”, 4.

Reaktion edellä mainittuihin ongelma-kohtiin kansanedustaja Alpo Lumme ja 22 muuta edustajaa jätti Eduskunnalle aloitteen työhuoltolain muuttamisesta. Aloitteen mukaan ammattikoulutus tuli ulottaa sen opintovuoden loppuun, kun sotaorpo täytti 21 vuotta. Asian perusteluna oli, että useisiin kouluihin kuten esimerkiksi seminaareihin ja sairaanhoitoaloille pääsi vasta 17 vuotta täytettyään. Koulutusaikaa pyrittiin myös nostamaan kolmivuotiseksi ja erikoistapauksessa jopa pitemmäksikin ajaksi. Ongelmakohtiksi nähtyihin tekijöihin tulikin muutoksia, kun sodan jälkeen ikäraja nostettiin 21 vuoteen ja opintojen enimmäisaikarajoitus poistettiin.⁹⁸

Työhuoltolaki sotaorpojen kohdalla näytti teoriassa toimivalta ja monipuoliselta, mutta lain toteutuminen on ainakin vielä jäänyt historian tutkimuksen ulkopuolelle. Sotaorpojen muistelmassa toteutunut tilanne näyttää toisenlaisena. Eino Palonen kirjoittaa, että ainainen rahapula teki koulunkäynnistä raskaan, eikä aina ollut tiedossa mistä varat ruokaan, kirjoihin, kyyti- ja lukukausimaksuihin saadaan. Olipa osana vuosina käynyt jopa niin, että vapautusta lukukausimaksuista ei myönnetty, jos valtiolta sai avustusta. Se, minkä valtio avusti, otettiin toisaalla pois. Koulumenestys oli oltava hyvä tai avustus lopetettiin. Asian varmentamiseksi, joka kevät piti toimittaa kunnan sosiaalitoimistoon todistuksen jäljennös. Oili Lahdenperä kertoo, että sotaorvoilla oli oikeus vapaaoppilaspaiikkaan oppikoulussa, mutta kaikki koulutarvikkeet sekä ruoka piti ostaa itse.⁹⁹

Sotaleskien työhuoltolaki, joka säädettiin samana päivänä kuin sotaorpojen työhuoltolaki, koski myös sotaorpojen huoltoa välillisesti, sillä Sotaleskien Huolto ry:n vuonna 1946 antaman tiedotteen mukaan sotaleskistä jopa 90 prosentilla oli lapsia. Sotaleskien työhuoltolaki sisälsi neljä eri muotoa: työhönsijoituksen, työvälinaavun, ammattikoulutuksen ja opintolainan.¹⁰⁰ Toisin kuin sotaorpojen kohdalla sotaleskien työhuoltolakia pidettiin alusta lähtien ohimenevänä ja sen arveltiin kestävän vain muutaman vuoden. Huoltajan artikkelissa työhuoltolaeista kirjoitettiin, että työhuoltolakien tehtävänä oli edesauttaa sotaorpoja ja leskiä omatoimiseen

---

⁹⁸ Huoltaja, maaliskuu 1944, ”Sotaorpojen työhuolto. Eräs Eduskunnassa tehty aloite lain muuttamiseksi”, 159–160; Nieminen 2003, 9-10.

⁹⁹ Palonen 2001, 128; Lahdenperä 2001, 155.

¹⁰⁰ Työhönsijoitukseen kuului työpaikan hankkiminen sekä korvaus kohtuullisista muuttokustannuksista. Työvälinaava saattoi saada omaksi tai käytettäväksi. Ammattikoulutusta, jota sai enintään vuoden ajan, annettiin sosiaaliministeriön järjestämällä tai sen hyväksymillä kursseilla. Opintolaina taas mahdollisti kahden vuoden opiskelut. Salmi 1986, 117; Ask 364/1943 Laki sotaleskien huollosta.

toimeentuloon vastaisuudessa ja näin tehokkaampaan jälleenrakennustyöhön. Lain tarkoituksena oli tarjota naiselle mahdollisuus ottaa miehelle kuulunut elättäjän paikka perheessä.¹⁰¹ Maatalouden jyrkän roolijaon vuoksi sotaleskiemäntien status oli kaukana isännän asemasta. Eräs leski kertoo Lovion artikkelissa, että ”Ei siihen aikaan voinut mennä isäntien puolelle (pienviljelijäyhdistyksen kokouksissa). Mies oli valttia.” Leski olikin emäntien puolella asettanut tuolinsa oven viereen niin että kuuli mitä miehet puhuivat.¹⁰² Salmen teoksessa toinen sotaleski muistelee, että ”Siellä oli eräs kansakoulun opettaja asutuslautakunnan puheenjohtajana. Hän oli sitä mieltä, että eihän leski voi taloa pitää. Ei silloin arvostettu, että nainen pitää paikkaa.” Kyseessä oleva leski päätyikin myymään tilansa.¹⁰³

Sotaleskien ammattikoulutuksen mahdollistaminen ja ansiotöihin rohkaiseminen oli ristiriidassa suuressa osassa Eurooppaa vallinneen ajatusmallin kanssa äidin paikasta. Ihanteena oli, että nainen jäisi avioiduttuaan kotiin. Satu Katvalan tutkimuksen mukaan Suomessa naisten työnteolla oli tosin jo pitkät perinteet, eikä kotiäiti-instituutio koskaan ehtinyt niin vakiintua, kuin esimerkiksi Yhdysvalloissa. Uskomuksissa äiti liitetään tiukasti kotiin ja kotiäitiä pidetään parempana verrattuna työssäkäyvään äitiin.¹⁰⁴ Luultavasti näistä uskomuksista johtuen pääpaino koulutuksessa annettiin sellaisille ammattilaisille, joita pystyi harjoittamaan kotona tai lähellä kotia. Yli 60 prosenttia sotaleskistä koulutettiin työhuoltolain nojalla ompelijoiksi.¹⁰⁵ Toisaalta työhuoltolaki tarjosi, vallitsevista uskomuksista huolimatta, naisille mahdollisuuden ansiotyöhön valtion tuella. Sota-aika oli muuttanut käsitystä sukupuolten työnjaosta, naisten ja miesten töistä, sodan jälkeen naiset alkoivatkin vaatia oikeutta yhdistää äitiys ja ansiotyö. Sotaleskille se oli ainoa mahdollisuus perheen elättämiseen.¹⁰⁶

Noora Pärnänen joka on selvittänyt pro gradu työssään *Sotaleskien työhuolto 1943–1951* (2006) lain realisaatiota kirjoittaa, ettei se toteutunut suunnitellussa kokonaisuudessaan. Tähän oli syynä muun muassa olemassa oleva työ maataloudessa,

---

¹⁰¹ Lisää sotaleskien työhuollosta kts. esim. Pärnänen 2006. Huoltaja, toukokuu 1943, P.V., ”Sotaorpojen ja sotaleskien työhuolto”, 231–233; Pärnänen 2006, 13; Salmi 1986, 120.

¹⁰² Lovio 1993, 97.

¹⁰³ Salmi 1986, 64.

¹⁰⁴ Katvala käyttää tutkimuksessaan I.E. Sigelin (1985) käyttämää määritelmää uskomuksista, jonka mukaan ”uskomukset ovat sellaista tietoa, jota yksilö pitää totena tai melkein totena, ja joka ei välttämättä kaipaa perusteluja tai näyttöä todenmukaisuudesta.” Katvala 2001, 25. Katvala 2001, 19, 81, 91.

¹⁰⁵ Salmi 1985, 119–121.

¹⁰⁶ Satka 1994, 301.

lastenhoitopaikkojen järjestäminen, puutteellinen tiedottaminen ja koulutuspaikkojen kaukaisuus. Salmen teoksen eräs soteleski joutui turvautumaan vain satunnaisiin ja tilapäisiin töihin, koska ei saanut järjestymään neljän lapsensa hoitoa. Ottolapsen paikkoja olisi ollut tarjolla, mutta ei järjestettyä päivähoidoa.¹⁰⁷ Tutkija Sari Näreen mukaan soteleskien ja -orpojen avustusten kohdalla oli ongelmana myös tietämättömyys mukaan, heistä kaikki eivät tieneet heille kuuluvista tuista ja oikeuksista. Viranomaiset eivät olleet velvollisia ilmoittamaan etuisuuksista, sillä hallintomenettelylakia ei ollut vielä säädetty. Näreen kirjoitus on osittain ristiriidassa Kriikun tutkimuksen kanssa, jonka mukaan lesket olivat tietoisia avustuksista ja valitusmahdollisuuksista. Kriikun tutkimuskohteena ovat talvisodassa ja jatkosodassa vammautuneiden korvausaktit vuosilta 1940–1945. Tutkimukseen on valittu sattumanvaraisesti 70 valtion tapaturmatoimiston hylkäämää huoltoeläkepäättöä. Näistä 70 ilman huoltoeläkettä jääneistä leskistä 46 valitti päätöksestä vakuutusosoikeuteen. Valitus ei tuottanut tulosta 85 prosentissa tapauksista, mutta olennaista on, että ainakin yli puolet soteleskistä oli tietoisia valitusmahdollisuudesta ja hyödynsi sitä.¹⁰⁸

Työhuollon hitaasta aloituksesta kertovat myös valtion sotaorpojen ja soteleskien työhuoltoon käyttämät varat vuosina 1943–1947. Vuonna 1943 valtio käytti työhuoltoon 4,85 miljoonaa markkaa, josta luku vuosittain nousi. Seuraavana vuonna summa oli tosin vain 3,25 miljoonaa markkaa, mutta vuonna 1945 summa oli jo viisinkertaistunut 16,48 miljoonaan markkaan. Vuonna 1946 varat olivat 23,39 miljoonaa markkaa ja 1947 36,18 miljoonaa markkaa. Pärnänen kirjoittaa, että työhuollon hidaskäynnin alkua johtui osittain alkuvaiheen pienistä hakijamääristä, jolloin osallistujamäärä ei täytynyt ja kursseja ei järjestetty. Avustavien tahojen sekavuus ja monilukuisuus tuottivat ongelmia ja edellyttivät oma-aloitteisuutta, lisäksi virastoissa asioiminen koettiin hankalaksi. Pärnäsen tutkimuksen mukaan moni soteleski myös turvautui enemmän vapaaehtoisjärjestöjen välittämään apuun, sillä valtion toimet rinnastettiin edelleen köyhäinhoitoon. Vuoteen 1951 mennessä valtio oli panostanut sotaorpojen ja -leskien työhuollon järjestämiseen yli 360 miljoonaa markkaa. Suurin osa määrärahoista meni ilmeisesti sotaorpojen koulutuksen järjestämiseen, sillä vain 20 prosenttia eli noin 6 000 soteleskeä sai ajanjaksolla työhuoltoa.¹⁰⁹

---

¹⁰⁷ Pärnänen 2006, 70–71; Salmi 1976, 119.

¹⁰⁸ Näre 2010, 133 vrt. Kriikku 1996, 38.

¹⁰⁹ Pärnänen 2006, 68–69, 71.

Työhuoltolaki takasi huoltoeläkkeeseen oikeutetulle sotaorvolle tarveharkintaisen koulutuksen, jonka oma isä olisi mahdollistanut eli toisin sanoen koulutuksen oman sosiaaliryhmän mukaiseen ammattiin.¹¹⁰ Sotaorvon tai hänen huoltajansa tuli kustantaa koulutus mikäli se oli heille taloudellisesti mahdollista. Työhuoltolain tarkoituksena olikin sotaleskien ja -orpojen ohjaaminen omatoimiseen jälleenrakennustyöhön ja sodassa menetettyjen työntekijöiden korvaaminen. Lain avulla kaatuneiden omaiset mahdollisesti saatiin ansiotöihin pois kuntien köyhäinhuollosta, sillä koulutuksella ajateltiin ennaltaehkäisevän huono-osaisuutta. Sotatapatormalain mukaan myös huoltoeläkettä voitiin pienentää, jos korvauksen saajan ansiotulot olivat hänelle annetun työhuollon takia huomattavasti lisääntyneet¹¹¹. Työvoimatarpeen täyttäminen oli kirjattu lakiin asti, kun työalaa valitessa tuli ottaa huomioon eri aloilla vallitseva työvoiman tarve.¹¹²

Huoltoeläke, tarveharkintaiset lisähuoltoeläke ja työhuoltomahdollisuus turvasivat sotaorpostatuksen saaneiden välttämättömän toimeentulon, mutta ainakin Raittiin mukaan yhteiskunnan tukea pidettiin kuitenkin riittämättömänä, pelkästään huoltoeläkkeen varassa ei tullut toimeen.¹¹³ Luultavasti osaksi tästä syystä erilaiset vapaaehtoisjärjestöt ryhtyivät tukemaan sotaleskiä ja -orpoja. Laajaa vapaaehtoistyötä pyrittiin keskittämään valtion ohjaksiin Suomen Huolto ry:lle, jotta apu saataisiin kohdistettua oikein.

3. KANSALTA KANSAN HYVÄKSI¹¹⁴ – SUOMEN HUOLTO RY

3.1 Valtiojohtoista vapaaehtoistyötä

Avuntarvitsijoita, joista sotaorvot olivat vain osa, oli runsaasti ja sotaa käyvällä valtiovallalla vain vähän mistä antaa. Kyseessä oli lähinnä niukkuuden jakaminen. Tämän vuoksi lukuisat yksityiset järjestöt ja henkilöt toimivat heidän tukena valtion ja kuntien virallisen avun täydennykseksi. Monet kansalaiset pitivät isänmaallisena velvollisuutenaan osallistua vapaaehtoiseen järjestötoimintaan henkilökohtaisesti tai

---

¹¹⁰ Nieminen 2003, 11.

¹¹¹ Ask 15/1941, 16§;

¹¹² Ask 363/1943, 11§.

¹¹³ Raitis 1993, 274–275.

rahallisesti.¹¹⁵ Vapaata huoltotyötä yritettiin köyhäinhoidon ylitarkastaja Paavo Mustalan mukaan keskittää jo talvisodan aikana, kun lokakuussa 1939 perustettiin Vapaan huollon toimikunta. Sen tehtävänä oli toimia neuvottelevana keskuselimenä ministeriöiden ja huoltojärjestöjen välillä ja avustaa suomalaissotilaiden perheitä mahdollisen sodan aikana. Paikallisia vapaan huollon keskuksia, joissa oli mukana sekä huoltolautakunta että vapaaehtoiset huoltoelimet, perustettiin melkein joka kuntaan.¹¹⁶

Keskittämisyrityksistä huolimatta syntyi päällekkäisiä elimiä ja avustusmuotoja, kun jäsenjärjestöt eivät toimineet uuden toimikunnan kautta vaan siitä huolimatta. Joulukuussa 1939 asetettiinkin Suomen Huolto - Finlands Folkhjälp niminen toimikunta, sillä ulkomaiset lahjoittajat tahtoivat, että lahjoitusten vastaanottaminen ja jakaminen hoidettaisiin valtioon sitoutumattoman tahon puolesta. Toimikunta harjoitti laajaa avustustoimintaa ja kansanterveystyötä ulkomaisten lahjoitusten turvin. Toimikunta lopetti toimintansa keväällä 1941, sillä se oli alun perinkin tarkoitettu vain tilapäiseksi. Toiminnan hajanaisuuden haitat oli havaittu jo Suomen Huolto - toimikunnan aikana, joten maaliskuussa 1941 Vapaan huollon yhteistoimikuntaa oli perustamassa 16 maan johtavaa huoltojärjestöä. Perustetun yhteistoimikunnan tehtävänä oli toimia tiedon välittäjänä vapaan ja virallisen huoltotyön kesken, jakaa avustuksia ja valvoa niiden käyttöä. Ongelmia toiminnalle tuotti taloudellisten resurssien puute. Apu jäi lähinnä tietojen ja ohjeiden tasolle.¹¹⁷

Heinäkuussa 1941 jatkosodan puhjettua perustettiin valtioneuvoston päätöksellä Suomen Huolto ry keskittämään huolto- ja avustustyötä. Perustavassa kokouksessa 17 johtavaa valtakunnallista huoltojärjestöä liittyi yhdistykseen, jonka keskushallituksessa sosiaaliministeriöllä oli vahva asema.¹¹⁸ Hietasen mukaan vapaaehtoisuuden keskittäminen tiukasti valtion hallintoon Suomen Huollon avulla oli välttämätöntä, koska sosiaalhallinto ei ollut riittävän laaja vastaamaan sodan tuomiin haasteisiin. Vapaaehtoisuutta tarvittiin niin rahankeräyksiin kuin avustusten jakamiseen paikalliskentällä. Huoltotyön keskittäminen oli yksi Suomen Huollon suurimmista

---

¹¹⁴ Keskitetyn vapaan huoltotyön tunnus vuosina 1939–1952. Kansalta kansan hyväksi 1952, 3.

¹¹⁵ Penttinen 2004, 105; Korppi-Tommola 1990, 171.

¹¹⁶ Mustala 1942, 3-13.

¹¹⁷ Kansalta kansan hyväksi 1952, 3-5; Mustala 1942, 3-13.

¹¹⁸ Kaikkiaan Suomen Huollolla oli jäseninä yli 30 järjestöä vuosina 1941–52. Väli rauhan jälkeen järjestö rakenne muuttui hieman, kun osa järjestöistä lakkautettiin ja uusia perustettiin. Kansalta kansan hyväksi 1952, 5. Satka 1994, 296–298; Hietanen 1990a, 122–123.

haasteista, sillä vapaaehtoistyötä oli hankala ohjata, kun yhteistoimintamalli puuttui. Jäsenjärjestöt ajattelivat ensisijaisesti omaa toimintaa ja sen luonnetta.¹¹⁹ Esimerkiksi Suomen Punainen Risti liittyi yhdistykseen epäröiden, edustajansa vuorineuvos G. Serlachiuksen sanoin ”... Punaisen Ristin on aivan erikoisesti vaarinotettava, ettei se liittymällä uuteen Suomen Huoltoon menetä sitä itsenäisyyttä ja vapautta poliittisista vaikutteista, mikä on Punaisen Risti -työn ehtona.” Dosentti Hietanen kirjoittaa, että Punaisella Ristillä olikin sota-aikana pyrkimys suojella omaa toiminta-alueitaan kehittyvää virallista sosiaalihuoltoa vastaan.¹²⁰

Suomen Huolto ry. osin jatkoi Suomen Huolto -toimikunnan aloittamaa työtä, osin kehitti muuttuneisiin olosuhteisiin uusia toimintamuotoja. Järjestön toimintaan kuului varojen jakaminen yleiseen avustustoimintaan, terveydenhuollon turvaaminen, kansallisen yhteenkuuluvuuden lujittaminen eli henkinen huolto, keräystoiminnan johtaminen ja organisointi, elintarvikeavun jakaminen, kansainvälisten yhteyksien ylläpitäminen ja sieltä saadun avun välittäminen sekä vapaan huollon toiminnasta valistavien julkaisujen toimittaminen. Korppi-Tommolan mukaan toiminnan ohjenuorana oli taata avustustyön tasapuolisuus ja tarkoituksenmukaisuus.¹²¹

Suomen Huollon tehtävänä oli ensisijaisesti avustaa siirtoväkeä, sotainvalideja ja kaatuneiden omaisia, mutta myös muita sodan johdosta vaikeuksiin joutuneita esimerkiksi ilmapommituksissa kotinsa menettäneitä. Avustustoiminnan kokonaisarvo oli noin 14 miljardia markkaa. Alkuun apu oli pääsääntöisesti raha- ja tavara-avustuksia, mutta vähitellen päähuomio kiinnittyi avustettavien omatoimisuuden edistämiseen.¹²² Suomen Huollon toiminnanjohtaja Heikki Waris kirjoitti aiheesta vuonna 1942 kertoen kuinka usein aate oli jäänyt vain teoriaksi. Useassa tapauksessa helposti saatu avustus ja almu olivat Wariksen mukaan lamauttaneet avustettavan omatoimisuuden ja työhalun.¹²³

---

¹¹⁹ Korppi-Tommola 1990, 108; Hietanen 1990a, 122–123.

¹²⁰ JyMa, SH, perustavan kokouksen pöytäkirja 30.7.1941, 4§; Hietanen 1990a, 115.

¹²¹ Mustala 1942, 3-13; Korppi-Tommola 1990, 108–109.

¹²² Kansalta kansan hyväksi 1952, 5-7; Korppi-Tommola 1990, 108–109.

¹²³ Heikki Waris toimi toiminnanjohtajana vuosina 1941–1945. JyMa, SH, johtokunnan kokousten pöytäkirjat 4.8.1941, 1§; Hietanen 1990a, 122. Huoltaja, huhtikuu 1942, Heikki Waris, ”Vapaan huoltotyön rintamalta”, 157–160.

Laaja huoltokenttä jaettiin eri jäsenjärjestöjen kesken vuonna 1942, tarkoituksena oli ehkäistä päällekkäiset avustusmuodot ja varmistaa sodan vuoksi vaikeuksiin joutuneiden pääsyn avustustyön vaikutuspiiriin. Työnjakoa pidettiin ensiarvoisena ja järjestöjen tehtävät oli tarkasti rajattu. Lastensuojelujärjestöille asetettiin Suomen Huollon työnjaossa selkeät tehtävät. Pelastakaa Lapset ry. oli jo harjoittanut kodittomien lasten sijoitustyötä ja tehostanut lastenkotitoimintaa. Nyt järjestön toiminta jatkui Suomen Huollon alaisuudessa. Mannerheim-liitto keskittyi puolestaan yhteistyössä Suomen Punaisen Ristin kanssa kansanterveystyöhön ja erityisesti sotakummitoiminnallaan sotaorpojen huoltoon.¹²⁴

Suomen Huollon välitöntä huoltotoimintaa harjoitettiin vapaan huollon lääninkeskusten ja paikallisten vapaan huollon keskusten kautta, jotka perustettiin jo vapaan huoltotyön ensimmäisissä keskittämisyrityksissä. Tehtävänjaossa vapaan huollon keskusten tehtäväksi muodostui toimia paikallisten huoltotyötä harjoittavien tahojen keskuselimenä, keskuskortiston ylläpitäminen, siirtoväen avustaminen, tilapäis- ja ensiavun antaminen soteleskille ja muille sodassa huoltajansa menettäneille, muiden sodan johdosta kärsimään joutuneiden avustaminen, tarvikeapu ja työtupatoiminnan paikallinen johtaminen.¹²⁵ Paikalliset avustukset yritettiin antaa tarvike- ja työapuna, sillä tarkoituksena oli edistää avustettavien omatoimisuutta ja näin ehkäistä tarvetta kääntyä valtion tai kunnan köyhäinavun puoleen. Paikallistason huoltotoimintaa pidettiinkin Suomen Huollon taholta hyvin järjestettynä, moitteettomana ja jopa kiitettävänä alusta lähtien. Riikka Raittiin artikkelin mukaan sotelesket näkivät asian toisin. Vapaan huollon avustuksia ei muistitietoaineistossa juuri mainittu, sillä toiminta koettiin nöyryyttävänä ja merkityksettömänä hyväntekeväisyytenä.¹²⁶

Jämsässä kokoonnuttiin jo lokakuussa 1939 ensimmäisen kerran tarkoituksena reserviläisten ja heidän perheidensä vapaaehtoisen keräys- ja avustustoiminnan keskittäminen yhden elimen käsiin koko pitäjässä. Paikalla oli eri järjestöjen edustajia, joista koottiin keskustoimikunta tehtävää hoitamaan. Keskustoimikuntaan valittiin Lyyli

---

¹²⁴ Suomen Huolto r.y. Toimintakertomus 1942 1943, Liite N:o 1, 39–41.

¹²⁵ Suomen Huolto r.y. Toimintakertomus 1942 1943, Liite N:o 1, 39–41.

¹²⁶ Raittiin artikkelin lähteenä on ollut Suomalaisen naisen asema ja työpanos toisen maailmansodan aikana -tutkimuksen muistitietoaineisto. Raitis 1993, 247. Huoltaja, elokuu 1941, ”Vapaan huoltotyön tarpeellisuus ja keskittämisen välttämättömyys”, 279–283; Keskitetty Vapaa Huoltotyö 1939–1949 1949, 71; Raitis 1993, 276.

Palmroth, Saima Konkola ja Aune Nieminen.¹²⁷ Tammikuussa 1940 kutsuttiin koolle eri tahojen ja järjestöjen edustajakokous, jonka tehtävänä oli saattaa paikkakunnalle järjestetyn vapaan huollon toiminta sosiaaliministeriön antamien ohjeiden mukaiseksi. Kokouksessa päätettiin perustaa Jämsän vapaan huollon keskus, jonka jäseninä olivat seuraavien tahojen ja järjestöjen edustajat: seurakunta, kansanhuolto-, huolto- ja terveydenhuoltolautakunta, Lotta Svärd -järjestö, Työväenyhdistyksen naisjaosto, Itä-Jämsän maatalousnaiset, Marttayhdistys, Itä-Jämsän maamiesseura ja Kenraali Mannerheimin Lastensuojeluliitto. Puheenjohtajaksi valittiin Lyyli Palmroth ja varapuheenjohtajaksi rovasti Kaarlo Ristikankare.¹²⁸ Vapaan huollon keskuksen työvaliokuntaan valittiin jäseniksi aikaisemman keskustoimikunnan kokoonpano, sillä sen toiminta oli ilmeisesti koettu tehokkaaksi. Rouvat olivat edellisen kokouksen jälkeen avustaneet ainakin 180 reserviläisten perhettä ja noin 350–400 siirtoväkeen kuuluvaa henkilöä. Työvaliokunnasta muodostuikin Jämsän vapaan huollon keskuksen huoltotoimintaa johtava elin. Ainoastaan työvaliokunnalla oli oikeus päättää tilapäisavustuksista sekä valtuutus pyytää ja vastaanottaa varoja Hämeen vapaan huollon lääninkeskukselta, jonka valvonnassa paikallinen keskus toimi.¹²⁹

Talvisodan aikana Jämsän vapaan huollon keskus sai ja jakoi kaatuneiden reserviläisten perheille tarpeen mukaan avustuksia, kun perheen taloudellinen tilanne oli selvitetty. Suomen Huollon toimikunnan lopetettua tehtävänsä keväällä 1941 myös keskuksen pöytäkirjoista voi huomata toiminnan hetkeksi hiipuneen. Huhtikuun lopulla keskus päätti sulkea avustusjakelun, kun ei ollut enää mitään jaettavaa.¹³⁰ Jatkosota sai taas paikallisen keskuksen toimimaan ja syyskuussa jaettiin ensimmäiset avustukset kaatuneiden omaisille, jotka oli tarkoitettu ensiavuksi uuteen tilanteeseen sopeutuessa. Avustus oli suuruudeltaan 500–2 000 markkaa ja se myönnettiin joko leskelle tai kaatuneen vanhemmille. Vuosina 1941–1944 pidettiin 8 kokousta, joissa avustuksia myönnettiin 18 leskelle ja 41 kaatuneen vanhemmalle tai vanhemmille.¹³¹ Paikkakuntalaisille myönnettiin myös jouluavustuksia vuosina 1942 ja 1943,

---

¹²⁷ JKA, sltk, vapaan huollon keskuksen pöytäkirjat, 26.10.1939, 1, 3§.

¹²⁸ Sihteerinä toimi ensin Selma Patajoki ja marraskuusta 1941 lähtien Aune Nieminen. JKA, sltk, vapaan huollon keskuksen pöytäkirjat, 4.1.1940 eri järjestöjen edustajakokous, 3, 5§.

¹²⁹ JKA, sltk, vapaan huollon keskuksen pöytäkirjat, 4.1.1940 eri järjestöjen edustajakokous, 6, 8, 9§; 12.4.1944.

¹³⁰ JKA, sltk, vapaan huollon keskuksen pöytäkirjat, 2.3.1940, 8-10§; 30.12.1940, 10§; 29.4.1941, 2§.

¹³¹ JKA, sltk, vapaan huollon keskuksen pöytäkirjat, 3.9.1941, 6§; 19.11.1941, 3§; 30.3.1942, 4§; 24.5.1943, 7§; 11.8.1943, 1§; 12.4.1944, 7§; 24.5.1944, 11§; 23.10.1944, 3§.

sairausapua ja avustusta esimerkiksi puiden tai lasten vaatteiden ostoa varten.¹³² Erityisavustusmuodoista olivat todennäköisesti päässeet osallisiksi myös sotalesket lapsineen. Varmaa lukumäärää on mahdoton sanoa, sillä pöytäkirjoista käy selville vain autettavien nimet. Pienellä paikkakunnalla ihmiset ovat luultavammin tunteneet toisensa ja eri perheiden tilanteet, joten erityisiä perusteluita avustuksille ei ole tarvinnut kirjata ylös. Paikkakunnan sotaleskiperheiden oli myös mahdollista saada maatalousneuvontaa ja viljelyhuoltoa keskuksen varoista, mutta toukokuussa 1944 käydyin keskustelun mukaan sillä hetkellä ei ollut tiedossa tämänkaltaista apua tarvitsevia.¹³³

Jämsän vapaan huollon keskuksella oli varaa myöntää myös hieman suurempia rakennusavustuksia, jotka olivat ensiavun sijasta ilmeisesti annettu pitkän tähtäimen toimeentuloa ajatellen. Esimerkiksi talvisodassa miehensä menettäneelle leskelle myönnettiin 20 000 markan avustus rakennusten kunnostamiseen ja paikalliselle aseveliyhdistykselle myönnettiin 20 000 markan avustus navetan rakentamiseksi toiselle sotaleskelle.¹³⁴ Suuret lahjoitukset olivat ilmeisesti mahdollisia Hämeen vapaan huollon lääninkeskuksen suurten lahjotusten turvin sekä tuottavien Kansanapu-keräysten ansiosta.

3.2 Kansanapu-keräys

Jatkosodan aikana ulkomaiset lahjoitusrahat vähenivät huomattavasti, joten ratkaisuksi vaikeutuneeseen taloudelliseen tilanteeseen päätettiin vuonna 1942 perustaa yleistä keräystoimintaa varten Kansanapu-niminen keräyselin. Hietasen mukaan tarkoituksena oli näin keskittää myös yleinen keräystoiminta valtion hallintaan ja ohjaukseen.¹³⁵ Kansanapu-keräys järjestettiin kerran vuodessa vuosina 1942–1949 ja niiden yhteistuohto oli 1 100 miljoonaa markkaa. Keräyksen tuloksesta jäi aina puolet keräyspitäjän vapaan huollon keskuksen huoltotyöhön. Toinen puoli liitettiin tasausrahastoon, josta varoja jaettiin erikoishuoltoalueille ja köyhemmille alueille, joiden keräysvarat eivät riittänyt niiden huoltotarpeeseen. Keräykset suoritettiin

---

¹³² JKA, sltk, vapaan huollon keskuksen pöytäkirjat, 22.12.1942, 1§; 10.12.1943, 1§; 6.3.1944, 4§; 23.10.1944, 4§; 24.5.1944, 3§.

¹³³ JKA, sltk, vapaan huollon keskuksen pöytäkirjat, 24.5.1944, 1§.

¹³⁴ JKA, sltk, vapaan huollon keskuksen pöytäkirjat, 30.12.1941, 7§; 30.3.1942, 2§; 13.10.1943, 5§.

¹³⁵ Hietanen 1990a, 123.

pääasiassa lista- ja liikekeräyksinä sekä Aseveliliiton järjestäminä maanantai-talkoina palkanmaksajille.¹³⁶

Suosittelut lista- ja liikekeräyksen perusteet osallistumiselle olivat teollisuuden ja kaupan alalla 1-1½ prosenttia liikevaihdosta, maatalouden alalla 5 markkaa pelto- ja 1 markka metsähehtaarilta, vapaan ammatin harjoittajia ja talonmestajia kehoitettiin antamaan ½-1½ prosenttia vuoden kokonaistulosta.¹³⁷ Maanantai-talkoiden kautta keräykseen rohkaistiin mukaan myös palkansaaajat. Tarkoituksena oli, että keräykseen osallistuja luovuttaisi yhden tunnin palkan viikossa kolmen kuukauden ajan tai vaihtoehtoisesti keräysjakson ajan palkastaan kaksi prosenttia kertaluontoisesti. Keräyksen tuloksesta jäi paikalliselle aseveliyhdistykselle puolet.¹³⁸ Maanantai-talkoiden myöntämistä Aseveliliiton järjestettäväksi ja näin osittain Aseveliliiton hyväksi perusteltiin sen huoltokentän laajuudella ja aseveliperheiden kiinteällä yhteydellä rintamamiehiin.¹³⁹ Aseveliliittoa tukemalla ajateltiin autettavan aseveliperheitä, jolloin samalla vaikutettaisiin positiivisesti sotilaiden mielialaan.

Jämsän Aseveljien arkistossa ei ollut aineistoa Maanantai-talkoista Jämsässä. Muista lähteistä mainintoja on kaksi. Jämsän Lehdessä ilmoitettiin alkuvuodesta 1943 Maanantai-talkoiden perusidea ja paikalliset kerääjät. Jämsän Yhteiskoulun lukuvuosikertomusten mukaan opettajat olivat osallistuneet Aseveliliiton järjestämiin Maanantai-talkoisiin luovuttaen osan palkastaan huoltotyön hyväksi vuosina 1943 ja 1944.¹⁴⁰

Kansanapu-keräykseen osallistuminen ei ollut pakollista, mutta hyvin suotavaa ja suositeltua. Jämsän Lehdessä paikkakuntalaisiin kohdistettiin lukuisia vetoamuksia Kansanapu-keräyksen puolesta. Ensimmäisenä keräysvuonna 1942 keräystä mainostettiin tunnettujen paikkakuntalaisten avulla. Artikkelissa rovasti vetosi kristilliseen lähimmäisenrakkauteen, laamanni kunniavelkaan, maanviljelijät korostivat parempiosaisten velvollisuutta ja välttämättömyyttä, maisterin mielestä kansalainen,

---

¹³⁶ Suomen Huollon johtokunnan ensimmäisen esityksen mukaan keräyspitäjille olisi jäänyt vain 10 prosenttia tuotosta. JyMa, SH, johtokunnan kokousten pöytäkirjat, 18.8.1941, liite N:o 2 Suomen Huollon suurkeräys syksyllä 1941. Hietanen 1990c, 326; Kansalta kansan hyväksi 1952, 8.

¹³⁷ Huoltaja, marraskuu 1942, ”Kansanapu v. 1942 – Uusi keräys v. 1943”, 493–494; Kuusisto 1989a, 427.

¹³⁸ JL, 12.2.1943, ”Jämsän Maanantaitalkoista”, 2.

¹³⁹ JyMa, SH, johtokunnan kokousten pöytäkirjat, 20.9.1943.

joka kieltäytyi, oli kotirintaman sotilaskarkuri. Kirjoituksen lopussa oli vielä maininta, että keräystoimikunta toivoo, että Jämsän kuntalaiset täyttävät velvollisuutensa puutteeseen joutuneiden avustamiseksi osallistumalla suurkeräykseen.¹⁴¹ Lisäkipinää Kansanapu-keräykseen haettiin paikallisesta kilpailusta sillä tammikuussa 1944 ilmoitettiin lehdessä, että keräyksen tulos tullaan viikoittain julkaisemaan sekä keräyksen päätyttyä luettelo kaikista lahjoittajista ja lahjoitussummista.¹⁴²

Lopullisia paikallisia tuloksia ei ilmeisesti ole arkistoitu, vaan tulokset ilmoitettiin lääneittäin. Suomen Huollon lähettämästä kirjeestä vapaan huollon keskukselle heinäkuussa 1942 käy selville, että tuolloin Jämsän tulos oli ollut 140 000 markkaa. Vuonna 1943 kokonaistulos oli ollut 118 000 markkaa. Vuoden 1944 osalta Jämsän Lehti uutisoi kokonaistuloksesta, joka oli ollut 208 000 markkaa.¹⁴³ Näin suuret kokonaistulokset olivat mahdollisia osittain sen vuoksi, että Jämsä oli suhteellisen varakas ja iso maalaiskunta. Vuonna 1930 Keski-Suomen maalaiskunnissa, joista Jämsä oli kolmanneksi varakkain, varallisuus asukasta kohti oli 1 030 markkaa eli hiukan enemmän kuin koko maan maalaiskunnissa keskimäärin.¹⁴⁴

Sotaorpojen hyvinvointi oli ilmeisesti lähellä jämsäläisten sydäntä, sillä Kansanapu-keräystä mainostettiin Jämsän Lehdessä otsikolla sankarivainajien leskille ja orvoille. Ilmoituksessa kerrottiin, että keräyksen tulos meni sankarivainajien leskien ja orpojen lisäksi kaatuneiden iäkkäille vanhemmille, sotainvalideille perheineen, puutteeseen joutuneille aseveliperheille ja kotinsa menettäneelle siirtoväelle.¹⁴⁵ Vetoamus- ja velvollisuusretoriikka olivat luultavammin ajanmukaisia ja sotatilanteeseen sopivia, mutta myös pyrkimyksiä ohjata toimintaa toivottuun suuntaan eli keräysvarojen kartuttamiseen. Kempvaisen mukaan sankarivainajien muiston vaaliminen olikin yhteisön tehtävä.¹⁴⁶ Kansanapu-keräys järjestettiin Jämsässä alusta alkaen vapaan huollon yhteydessä ja sen vetäjänä oli aluksi apteekkari J. Sippola ja vuodesta 1943

---

¹⁴⁰ Reponen 1943, 4; Reponen 1944, 4; JL, 12.2.1943, ”Jämsän Maanantaitalkoista”, 2.

¹⁴¹ JL, 6.3.1942, ”Kansanapukeräys kunniavelan maksamista”, 2; Kuusisto 1989a, 425.

¹⁴² JL, 21.1.1944, ”Kansanavunkeräys Jämsässä”, 2; JL, 4.2.1944, ”Kansanavunkeräys Jämsässä”, 3.

¹⁴³ JKA, sltk, vapaan huollon keskuksen pöytäkirjat, 8.7.1942, 78; JyMa, SH, Kansanapu, paikallisosastojen tilintarkastuskertomuksia lääneittäin v.1943, Hämeen lääni, Jämsän kunnan Kansanavun paikallistoimisto 1943; JL, 8.1.1944, ”Kansanapu”, 2; JL, 14.7.1944 ”Kansanavun keräys Jämsässä päättynyt”, 2.

¹⁴⁴ Jyväskylä 5 700mk/asukas, Säynätsalo 2 500mk/asukas Jämsä ja Äänekoski 1 500mk/asukas. Jokipii 1993, 453.

¹⁴⁵ JL, 21.1.1944, ”Sankarivainajien leskille ja orvoille”, 2.

¹⁴⁶ Kempainen 2006, 160.

vapaan huollon keskuksen puheenjohtaja Lyyli Palmroth.¹⁴⁷ Keräys onnistuttiin organisoimaan joka vuosi niin hyvin, että pitäjälle osoitetut tavoitteet ylitettiin säännöllisesti ja näin saatiin rahoitettua osaltaan Jämsän vapaan huollon keskuksen toimintaa.

Tuottoisista Kansanapu-keräyksistä huolimatta Jämsän vapaan huollon keskuksen toiminta sotaorpojen kohdalta jäi vähäiseksi. Ainoa maininta sotaorvoista oli joulukuussa 1943 paikalliselle kummivaliokunnalle varattomien sotaorpojen joululahjoihin tehty lahjoitus 5 000 markkaa.¹⁴⁸ Tähän oli luultavasti yhtenä syynä se, että paikkakunnan sotaorpoja huolsi Suomen Huollon työnjaon mukaisesti MLL. Jämsän paikallisen MLL:n osaston sotakummivaliokunnan jäsenistö olikin lähes sama kuin vapaan huollon keskuksen työvaliokunnan. Työnjakoa ei painotettu pelkästään teoriassa vaan myös käytännön toiminnassa, jotta ehkäistiin toisaalta päällekkäiset avustukset, toisaalta avutta jääminen. Työnjaosta muistutettiin vapaan huollon keskuksia kiertokirjeellä ja asiaa käsiteltiin myös Jämsän paikallislehdessä.¹⁴⁹ Voi olla että sotaorpojen huolto haluttiinkin hoitaa puolueettoman vapaaehtoisjärjestön kautta, mikäli vapaan huollon keskuksen toiminta sotaleskien puolesta rinnastettiin köyhäinhoitoon. Sotaleskien näkemys on ristiriitainen Suomen Huollon tarkoituksen kanssa, sillä vapaan huollon keskuksen avustuksilla juuri pyrittiin ehkäisemään tarve kääntyä köyhäinhoidon puoleen. Toisaalta se kuinka paljon toiminta käytännössä erosi kunnan köyhäinhoidosta ei tutkimusaineiston perusteella selviä, sillä vapaan huollon keskuksen pöytäkirjojen mukaan avunpyytäjien taloudellinen tilanne tarkistettiin ennen avustamista.¹⁵⁰

Suomen Huolto lähetti tosin kummirahat suoraan MLL:n kautta paikallisille sotakummivaliokunnille. Suomen Huolto toimi vuosina 1942–1948 noin 4 000 – 5 000 sotaorvon kummina, jakamalla tasausrahosta yli 90 miljoonaa markkaa Mannerheimliitolle.¹⁵¹ Tästä voidaan huomata, että Jämsän Lehden mainostus, että Kansanapu-keräyksen tuotto menisi sankarivainajien leskille ja orvoille oli lopulta hieman liioiteltu,

---

¹⁴⁷ Kuusisto 1989a, 427.

¹⁴⁸ JKA, sltk, vapaan huollon keskuksen pöytäkirjat, 19.11.1941, 2§; 30.12.1943, 4§.

¹⁴⁹ JKA, sltk, vapaan huollon keskuksen pöytäkirjat, 13.10.1943, 3§; JL, 12.3.1943, ”Keskitystä ja työnjakoa”, 3.

¹⁵⁰ JKA, sltk, vapaan huollon keskuksen pöytäkirjat, 2.3.1940, 9§.

sillä suurin osa tuotosta ohjattiin muihin avustuskohteisiin. Kansanapu-keräykset tuottivat yhteensä 550 miljoonaa markkaa, joista vain kuudesosa eli noin 16 prosenttia meni MLL:lle sotaorpojen avustamiseen.

4. KENRAALI MANNERHEIMIN LASTENSUOJELULIITTO SOTAORPOJEN AVUKSI

4.1 Liiton toiminta

Kenraali Mannerheimin Lastensuojeluliiton peruslähdekohtana oli, että kaikkia lapsia oli hoidettava hyvin ja kaikilla lapsilla oli oikeus apuun, mutta talvisodan jälkeen ja jatkosodan alettua sotaorpojen hätä nähtiin suurimmaksi.¹⁵² Aikaisemmassa tutkimuksessa on kiinnitetty huomiota kunniapuheenjohtaja Mannerheimin osuuteen liiton toiminnassa ja toimijanimikkeitä on viljelty kumileimasimesta kantavaan voimaan.¹⁵³ Mannerheimin oma toiminta ei kuitenkaan näytä olevan työni kannalta niin olennaista kuin nimen hyödyntäminen liiton asiaa ajettaessa. Ulkomaisesta lapsiin kohdistuneesta avustustoiminnasta suuri osa välitettiin MLL:n kautta juuri siksi, että liiton nimi tunnettiin maailmalla. Ulkomaille oli ensiarvoisen tärkeää, että MLL oli riippumaton sotaa käyvästä valtiosta, jolloin lahjoitusvarat eivät menneet sotatalouden hyväksi vaan sodan viattomille uhreille lapsille. Tämän varmistamiseksi liitto toimittikin jokaisesta avustuksesta kuitin lahjoittajille. Suoranaista valtionapua liitto saikin vain Lastenlinnan koulutustoimintaan.¹⁵⁴

MLL toimi jatkosodan aikana sotaorpojen ja yleisesti lasten hyväksi kolmella tapaa: kehittämällä kummikuntatoimintaa Suomen ja Ruotsin välille, organisoimalla sotaorpojen avustustoimintaa Sotakummivaliokuntansa kautta ja järjestämällä lastensiirtoja Ruotsiin ja Tanskaan. Kummikuntatoiminta oli jatkosodan aikana Ruotsin ja Suomen paikkakuntien välille syntynyttä avustus- ja yhteistyötä, joka oli vuosina

---

¹⁵¹ Muiden ryhmien avustuksesta lisää kts. Kansalta kansan hyväksi 1952, 5-6. Vuoden 1943 toimintakertomuksessa puhutaankin, muusta tutkimuskirjallisuudesta poiketen kansanavun kummilapsista, Toimintakertomus 1943 1944, 151. Keskitetty Vapaa Huoltotyö 1939–1949 1949, 77, 94.

¹⁵² Korppi-Tommola 1990b, 27; Snellman-Borenus 1959, 103.

¹⁵³ Huom. Korppi-Tommola ei käytä kumileimasin nimikettä. Korppi-Tommola 1990b, 25 vrt. SPR, 6/1942, Arvo Ylppö, ”Sotamarsalkka ja Suomen lapset”, 130–132.

¹⁵⁴ Heydemann 1980, 50; Korppi-Tommola 1990b, 56–57.

1942–1953 pääasiassa Ruotsin kummikuntien apua niiden suomalaisille ottokunnille. Syksystä 1944 lähtien Ruotsin viranomaiset sallivat myös tavara-avun antamisen, jolla oli huomattava merkitys Suomen elintarvikehuollolle. Jämsän osasto sai oman tukielimensä Ruotsista marraskuussa 1944, Fagerstanin rautatehdas ja Västanforsin kunta olivat lupautuneet auttamaan osastoa. Vuoden 1944 avustukset 23 269 markkaa menivät jalkineiden, vaatteiden ja D-vitol ampullien hankintaan. Vuodelle 1945 odotettiin kummikunta-avustuksia 69 840 markkaa. Avustukset menivätkin vuosittain pääsääntöisesti yleiseen lastenhuoltoon.¹⁵⁵

Sotakummitoiminta sai alkunsa 15.3.1940, kun MLL:n puheenjohtaja Arvo Ylppö välitti työvaliokunnalle marsalkka Mannerheimin ehdotuksen, että liitto tehostaisi toimintaansa sotaorpojen hyväksi ryhtymällä kehittämään sotaorpokummijärjestelmää. Asiaa pidettiin niin tärkeänä, että sille perustettiin oma valiokunta. Sotakummivaliokunnan tehtäväksi ilmoitettiin hankkia kotimaasta ja ulkomailta sodassa kaatuneiden ja invalidisoituneiden lapsille, heitä taloudellisesti avustavia sotakummeja. Snellman-Boreniuksen mukaan sotakummivaliokuntatoiminta oli myös liiton asialistalla ensimmäisenä, sillä liitto painotti alusta lähtien mahdollisuutta, että lapsi saisi kasvaa omassa kodissa. Sotakummivaliokunta kokoontui ensimmäisen kerran 8.4.1940 varsin vaikuttavalla kokoonpanolla, muun muassa sen puheenjohtajaksi oli kutsuttu puolustusministeri kenraali Rudold Waldenin puoliso Anni Walden.¹⁵⁶

Sairaiden lasten siirtämiseksi Ruotsiin ja Tanskaan liitto ryhtyi lääkintöhallituksen pyynnöstä talvisodan aikana. Vuoden 1939 lopussa oli 5 000 ruotsalaisperhettä ilmoittautunut halukkaaksi sijoittamaan suomalaislapsen kotiinsa. Syyskuussa 1941 perustettiin sosiaaliministeriön toimesta lastensiirtokomitea vastaamaan kuljetuksista. Jatkosodan jälkeen sosiaaliministeriön alainen lastensiirtokomitea, jossa MLL:lla oli edustajansa, otti vastuun siirroista. Tanskaan siirretyistä lapsista liitto sen sijaan vastasi lähes yksin ja lapset palautettiin Suomeen Tanskan vapautumisen jälkeen, keväällä

---

¹⁵⁵ Lisätietoja kummikunta-toiminnasta ks. Korppi-Tommola 1982. JyMa, MLL Jämsä, osaston toimintakertomus 1944; osaston vuosiraportti 1944. JyMa, MLL Jämsä, osaston toiminta- ja vuosikertomukset 1944–1955; Korppi-Tommola 1990b, 115–120, 133–140.

¹⁵⁶ Korppi-Tommola 1990b, 19; Snellman-Borenius 1959, 9-13; JyMa, MLL Jämsänkoski, MLL paikallisosastoille, 10.6.1940.

1945.¹⁵⁷ Lapsia siirrettiin seuraavista varattomien lasten ryhmistä: karjalaislapset joiden vanhemmat olivat jälleenrakennustöissä, lapset jotka olivat pommituksissa menettäneet kotinsa, invalidien lapset, lapset joiden isä oli asepalveluksessa ja äiti töissä sekä lapset joiden äiti oli raskaana eikä muun avun puutteessa jaksanut riittävästi huolehtia talouden ja lasten hoidosta Jatkosodan pitkittyessä lastensiirto laajeni koskemaan myös terveitä vähävaraisia lapsia ja sotaorpoja.¹⁵⁸

Sotaorvot, jotka eivät saaneet kummiavustuksia, kuuluivat myös Ruotsiin lähetettävien lasten ryhmään. Heitä oli Kavénin mukaan vain 2 732 eli noin kuusi prosenttia lastensiirtokomitean kautta lähetetyistä lapsista. MLL:n sotakummiliike näin tavallaan kilpaili lastensiirtojen kanssa, kun sotakummiavustuksia saaneet sotaorvot eivät kuuluneet siirrettävien sotalasten piiriin. Pertti Kavénin tutkimuksen mukaan varsinkin Sotakummivaliokunnan jäsen ja teologian tohtori Paavo Virkkunen halusi korostaa sotakummitoimintaa käytännön vaihtoehtona lastensiirroille pelätessään pitkäaikaisen Ruotsissa olon seurauksia lapsille. Virkkunen olikin jyrkästi terveiden sotalasten lähettämistä vastaan. Snellman-Boreniuksen mukaan sotakummivaliokunnan yksi perustamissyö olikin, että ”lapset säästyisivät maastasiirron järkyttävästä murhenäytelmästä” eikä heidän ”tarvinnut kestää juurettomuuden, isänmaattomuuden kalvavaa epävarmuutta”.¹⁵⁹

4.2 Sotakummivaliokunta ottaa ohjat

MLL:n Sotakummivaliokunnan esikuvana oli kirkon kummilaitos samoin kuin kirkollinen kummi myös sotakummi sitoutui huolehtimaan sotalapsesta, mikäli lapsi menetti vanhempansa. Toivomuksena oli, että kummit avustaisivat lasta kunnes tämä täyttäisi 15 vuotta. Kansainvälisenä mallina oli amerikkalaisten toteuttama Ranskan lasten avustustyö ensimmäisen maailmansodan jälkeen.¹⁶⁰ Sotakummityössä korostettiin, ettei tarkoituksena ollut antaa sotaorvoille alentavaa almuja tai köyhäinhuoltoa, vaan kysymys oli kunniavelan suorittamisesta sankarivainajien lapsille. Sotaorvoille tuli kustantaa sellainen elinympäristö, jonka oma isä olisi heille eläessään

---

¹⁵⁷ Poikkeuksena viivästymiset, jotka johtuivat perheiden, mm. luovutetuilta alueilta kotoisin olevien vanhempien, vaikeuksista järjestää kotioloja tai tanskalaisten perheiden halusta pitää lasta esim. ammattikoulutuksen ajan. Korppi-Tommola 1990b, 133–139.

¹⁵⁸ Lisätietoa lastensiirroista mm. Kavén 2010, Pulma 1987, 205–209; Korppi-Tommola 1990b, 133–139.

¹⁵⁹ Kavén 2010, 106–107, 167; Korppi-Tommola 1990b, 134; Snellman-Borenius 1959, 8-9.

¹⁶⁰ Walden 1948, 143; Pukkila 2008, 80.

tarjonnut. Waldenin mukaan tavoitteena oli, ettei yhdenkään sotaorvon olisi ollut pakko turvautua kunnan apuun.¹⁶¹

MLL ei ollut ainoa, joka oli kiinnittänyt huomiota sotaorpojen asemaan kummijärjestelmää kehittämällä. Vastaavaa toimintaa olivat aloittaneet myös seuraavat järjestöt: Lastensuojelun ja Nuorisohuollon Keskusliitto, Sosiaalidemokraattinen Työläisnaisliitto, Koteja Kodittomille Lapsille -yhdistys ja Aseveliliitto. Samoin kuin yleisen avustustyön Suomen Huollon kohdalla oli sotaorpojen avustustyössä huomattu, että eri järjestöjen toiminta sai aikaan päällekkäisiä avustuksia, kun osa sotaorvoista sai useita avustuksia osan jäädessä vallaan ilman. Avustustyötä haluttiin keskittää myös kummijärjestelmän kohdalla. Muut järjestöt paitsi Aseveliliitto, jonka kanssa tehtiin rinnakkaistyösopimus, liittyivät Sotakummivaliokuntaan heti sen ensimmäisenä toimivuonna. Svenska Finland -järjestö liittyi valiokuntaan vuonna 1941 ja se huolehti kummien välityksestä ruotsinkielisissä kunnissa. Näin MLL:n sotakummitoiminnalla oli tukeaan arvovaltaisten järjestöjen joukko.¹⁶²

MLL:n toimintaa tutkineen Korppi-Tommolan mukaan kaiken sotakummitoiminnan kokoaminen liiton suojiin johtui pitkälti siitä, että sillä oli valtakunnallinen infrastruktuuri, toimitilat ja parhaat mahdollisuudet näin suuren toiminnon hallinointiin.¹⁶³ Liitolla tiedettiin olevan sekä valtakunnallinen organisaatio, jonka avulla jakelu oli helppo järjestää, että paikallisosastot, jotka ohjaisivat avun tarkoituksenmukaisesti. Liitto oli osa kansainvälistä Punaista Ristiä, jonka lastensuojelutehtäviä se hoiti Suomessa. Yhteinen paikallis- ja väliportaana hallinto SPR:n kanssa oli onnistunut ja ehkä ainoa taloudellisesti mahdollinen järjestely 1900-luvun alun Suomessa. Näillä kahdella järjestöllä oli yhteinen organisaatio, jossa piirit olivat Punaisen Ristin ja paikallisosastot MLL:n. Järjestön nimi oli tunnettu kansainvälisesti ja se oli myös kerännyt runsaasti positiivista mainetta jo aiemmin kehittäessään valtakunnallista neuvolatoimintaa.¹⁶⁴

---

¹⁶¹ Söderström 1943, 2-3; SPR 3-4/1942, Anni Walden, ”Sotakummitoiminta kaatuneitten sankarien pienokaisten tukena”, 69–72.

¹⁶² Aseveljien liiton sotakummikortisto siirrettiin valiokunnalle, kun järjestö lakkautettiin 1945. Snellman-Borenus 1959, 12.

¹⁶³ Sähköpostikeskustelu, Korppi-Tommola Raittiselle 8.3.2010.

¹⁶⁴ Korppi-Tommola 1990b, 107–109.

Kummeja etsittiin paikallisosastojen, lehdistön sekä radion avulla. Kotimaisten kummien lisäksi valiokunta välitti kummeja seitsemästä maasta: Ruotsista, Sveitsistä, Yhdysvalloista, Tanskasta, Islannista, Unkarista ja Englannista. Kummina pystyivät toimimaan sekä yksityiset henkilöt että yhdistykset tai vapaamuotoiset ryhmät. Kummiksi ryhtyminen edellytti, että kummi sitoutui avustamaan tiettyä sotaorpoa tai sotainvalidin lasta vähintään kahden vuoden ajan. Apu oli alkuun noin 250–500 markkaa kuukaudessa, muuta luontaisapua ruokaa tai vaatteita antava saattoi supistaa avustuksen 100 markkaan kuukaudessa.¹⁶⁵ Kummiavustuksen taloudellisen arvon sotaorvolle voi havainnollistaa vertaamalla sitä aiemmin mainittuun jämsäläisen sotaorvon keskimääräiseen huoltoeläkkeeseen, joka oli 145 markkaa kuukaudessa. Näin ollen kummiavustus oli yleensä pienemmilläänkin kaksinkertainen verrattuna huoltoeläkkeeseen. Kummitoiminnan periaatteena oli, että kummiapu välitettiin lyhentämättömänä kummilapselle. Tämä oli eräs toiminnan viehätys kummin kannalta, mutta se vaikeutti välttämättömän toimistotyön rahoittamista. Toimintaa ylläpidettiin suurelta osin vapaaehtoistyöllä ja MLL:n tuella, sillä Sotakummivaliokunta oli muodollisesti itsenäinen toimija liiton sisällä ja sen varatkin hoidettiin erillään Mannerheim-liiton omaisuudesta.¹⁶⁶ Työn rahoittamiseksi, kummeita jääneiden tai kummia odottavien sotaorpojen avustamiseksi perustettiin 1941 Sotamarsalkka Mannerheimin kummirahasto, johon kaikki kummityöhön annetut hajalahjoitukset osoitettiin. Samalla tavalla väliaikaiseen avustamiseen ja lisätukena käytettiin myös Suomen Huollolta saatuja varoja.¹⁶⁷

Kummiavustusta maksettiin vuosittain vaihtelevalle määrälle sotaorpoja. Huippu oli vuonna 1945 jolloin yli 38 000 lasta oli saanut kumminsa ja siitä luku laski vähitellen. MLL:n Sotakummi-valiokunnan kortistoon kuului yhteensä yli 53 000 sotaorpoa. Sotakummiapua jaettiin valiokunnan kautta vuosina 1940–1958 yhteensä 2,2 miljardia markkaa, josta noin 800 miljoonaa markkaa saatiin ulkomaisilta kummeilta suoraan tietylle kummilapselle kohdistettuna, 1,2 miljardia maksettiin Sotamarsalkka Mannerheimin kummirahastosta. Loput noin 188 miljoonaa markkaa tuli suomalaisilta henkilökummeilta tai sotakummirenkailta nimetyille kummilapsille osoitettuna. Osa

---

¹⁶⁵ KA, MLL SKV, osaston kirjeenvaihto, SKV, ”Sotakummeja”, 1940; Korppi-Tommola 1990b, 116, 119–120.

¹⁶⁶ KA, MLL SKV, Mannerheim-liiton Sotakummivaliokunnan toimintasäännöt, päiväämätön, 1, 7§.

¹⁶⁷ Toimiston kuluja maksettiin keräystoiminnalla, korkovaroilla ja lahjoituksilla, joihin sisältyi lupa käyttää osa hallintomenoihin. Korppi-Tommola 1990b, 118.

kotimaisista kummeista maksoi avustukset suoraan lapsille, joten ne eivät ole luvuissa mukana. Valiokunta arvioi tämän kirjanpidon ulkopuolella annetun avun 1940-luvun lopulla vuosittain noin 30–80 miljoonaksi markaksi. Suuri kotimainen innostus tuli yllätyksenä Sotakummivaliokunnalle ja Snellman-Boreniuksen mukaan osoitti, että kummityö oli koko kansan arvostamaa avustustoimintaa. Pulma kirjoittaakin sotakummitoiminnan suuresta suosiosta kansan keskuudessa käyttäen nimitystä kansanliike.¹⁶⁸ Kummitoiminnan tuottama aineellinen apu koitui myös taloudellisesti laajemman piirin kuin varsinaisen kohteensa sotaorpojen hyväksi. Vapaaehtoinen avustustoiminta lievitti huomattavasti kuntien huoltotehtäviä ja valtio hyötyi, kun kummit lähettivät valtionpankkiin arvokasta ulkomaan valuuttaa.¹⁶⁹

Paikallistasolla suoritettiin käytännön kenttätö, joten pitkälti paikallisosastojen toiminnasta riippui miten hyvin sotaorvot saivat kummeja ja miten pitkään kummissuhteet kestivät. Walden huomauttikin vastauksessaan kummityötä arvostelevaan artikkeliin, että mikäli paikkakunnalla oli alusta alkaen aloitettu tehokas ja ripeä toiminta olivat kaikki sotaorvot saaneet kummin ja avustusta tarpeen mukaan. Toinen vaihtoehto oli, että työ oli hoidettu huolimattomasti ja tulos oli sen mukainen, eikä asia enää ollut niin helposti korjattavissa.¹⁷⁰ Oli myös paikallisosastoja, joissa koko kummivaliokuntatoiminta oli yhden henkilön harteilla, joten voisi olettaa toiminnan olleen hieman verkkaisempaa.¹⁷¹

Paikallistason toiminta oli merkittävää ja tehokasta, sillä siellä tiedettiin perheiden todelliset olosuhteet ja tarpeet. Esimerkiksi Sotakummivaliokunta lähetti lokakuussa 1943 kirjeen Viipurin piirihallituksen sotakummivaliokunnalle, että Turun verkatehtaan johtokunta oli päättänyt kustantaa kuuden kansakoulun käyneen sotaorvon ammattikoulutuksen teknillisessä opistossa. Sotakummivaliokunta oli listannut kirjeeseen valmiiksi kuusi ehdot täyttävää paikallista poikaa. Piirihallituksen sotakummivaliokunta kuitenkin vastasi kirjeeseen, ettei yksikään Sotakummivaliokunnan esittämistä pojista ollut soveltuva. Yhden käytös luokiteltiin sopimattomaksi, toinen oli ammattikoulussa Kotkassa, kolmas oli töissä Ensolla, neljäs

---

¹⁶⁸ SPR 3-4/1942, Anni Walden, ”Sotakummitoiminta kaatuneitten sankarien pienokaisten tukena”, 69–72; Snellman-Borenius 1959, 13; Pulma 1987, 210.

¹⁶⁹ Korppi-Tommola 1990b, 119–120; Snellman-Borenius 1959, 89, 115.

¹⁷⁰ KA, MLL SKV, tiedotus ja propaganda, Anni Waldenin vastaus piispa Eino Sormusen arvostelevaan artikkeliin 1.1.1944.

oli menossa paikkakunnan ammattikouluun, viides ei halunnut mainittuun kouluun ja kuudes ei ollut edes vastannut tiedustelukirjeisiin. Piirihallituksen sotakummivaliokunta oli toistaiseksi valinnut tilalle kolme uutta ehdokasta.¹⁷² Tästä tapauksesta voi huomata, että keskusvaliokunnan tasolla Helsingissä valinnat olivat voineet tuntua järkeviltä ja ehdot täyttäviltä, mutta totuus paikallistasolla oli toista.

Vuonna 1947 Suomessa toimi yhteensä 557 MLL:n paikallisosastoa, sillä oli kuntia joissa toimi kaksi osastoa. Jämsän osaston toimintaa suhteessa muihin osastoihin, joissa oli suunnilleen sama orpomäärä voi tarkastella seuraavalla sivulla olevasta taulukosta. Taulukkoon on poimittu kaikki osastot, joiden sotaorpomäärä on ollut +/- 4 verrattuna Jämsän tilanteeseen vuonna 1947. Taulukosta voi huomata, että Jämsän kummivaliokunnan toiminta oli hieman keskitasoa parempaa, kun tarkasteluun otetaan maan muut osastot, joiden sotaorpomäärä oli likimain sama. Vain kolme, 14 osastosta järjestivät taulukon mukaan tehokkaammin kummeja sotaorvoille kuin Jämsän osasto. Taulukko ei kuitenkaan yksiselitteisesti kerro koko totuutta, sillä kummiton sotaorpo ei välttämättä ollut sama asia kuin avun tarpeessa oleva sotaorpo. Kattavan sotaorpokortiston luomiseksi osastoja kehoitettiin ilmoittamaan myös ne sotaorvot, joiden olosuhteet olivat sellaiset, etteivät he avustusta tarvitse.¹⁷³ Ei ole myöskään varmuutta onko tilastoinnissa huomioitu erilaisista rahastoista, Suomen Huollolta tai Sotakummivaliokunnalta saatuja avustuksia vai yksinomaan kummilliset sotaorvot. Esimerkiksi Jämsän osaston vuoden 1947 toimintakertomuksen mukaan osaston sotaorpomäärä oli 110 ja kaikilla tarvitsevilla oli kummi, tosin kummivaliokunta avusti itse 15 sotaorpoa.¹⁷⁴ Taulukosta voi huomata, että toiminta sotakummien välittämiseksi sotaorvoille oli yleisesti aktiivista. Yksikään taulukon osastoista ei jäänyt alle 50 prosentin, vaan paikkakunnasta riippumatta yli puolet sotaorvoista oli saanut kummin.

---

¹⁷¹ JyMa, MLL Jämsänkoski, SPR:n Hämeen piirihallitus, MLL:n sotakummivaliokunnille 30.8.1943.

¹⁷² KA, MLL SKV, osaston kirjeenvaihto, SKV SPR Viipurin piirihallituksen sotakummivaliokunnalle 23.10.1943, vastaus SKV:lle 27.11.1943.

¹⁷³ JyMa, MLL Jämsänkoski, SPR Hämeen piirihallitus paikallisosastoille 8.5.1942.

¹⁷⁴ JyMa, MLL Jämsä, osaston vuosikertomus 1947.

Taulukko 9. MLL:n osastot, joiden sotaorpomäärä vuonna 1947 oli 104–112 sotaorpoa.

Paikallis- osasto	Talvisodan Sotaorpo- määrä	Sodan 1941–44 sotaorpo- määrä	Yht.	Kummi	Kummiton	Kummillisten %-osuus
Alajärvi	13	95	108	99	9	n. 92 %
Perniö	-	-	109	99	10	n. 91 %
Kärsämäki	45	59	104	88	16	n. 85 %
Jämsä	20	88	108	91	17	n. 84 %
Parikkala	5	103	108	85	23	n. 79 %
Halikko	-	-	111	87	24	n. 78 %
Hollola	18	89	107	81	26	n.76 %
Närpiö	48	59	107	78	29	n. 73 %
Taivalkoski	37	75	112	81	31	n. 72 %
Ylivieska	43	69	112	75	37	n. 67 %
Karttula	31	74	105	68	37	n. 65 %
Siilinjärvi	35	74	109	69	40	n. 63 %
Espoo	46	59	105	65	40	n. 62 %
Pielisensuu	24	83	107	63	44	n. 59 %

Pelkosenniemi ja Tervola, joiden yhteissotaorpomäärä oli 104, on jätetty taulukosta pois, sillä osastoista ei ollut mainittu kuin sotaorpojen yhteismäärät. Lähde: Mannerheim-liiton Sotakummivaliokunnan Toimintakertomus 1947 (1948), Sotaorpojen lukumäärä osastoittain / kunnittain per 31.3.1947.

4.3 Jämsän osasto aloittaa sotakummivaliokunta toiminnan

Jämsän paikallisosasto oli perustettu jo vuonna 1927, mutta monien muiden osastojen tapaan sen toiminta oli ollut 1930-luvulla heikkoa, toisin sanoen se oli nukkuva osasto, sillä syyskuussa 1938 pidettiin uusi perustavakokous.¹⁷⁵ Osasto sai 1940-luvulla ja sen jälkeen paljon aikaiseksi lapsiin ja nuoriin kohdistuneella vapaaehtoisella avustustyöllä muun muassa se perehtyi ennalta ehkäisevään terveydenhuoltoon ja uimaopetuksen järjestämiseen. Sota-ajasta johtuen suuri osa MLL:n miespuolisista toimijoista oli kutsuttuna sotapalvelukseen ja poikkeusolot toi muutenkin omat haasteensa toiminnalle. Kokouksia oli sota-aikana vain kuusi, joten pöytäkirjamerkintöjäkään niukasti.

Vuosikokouksen 1944 pöytäkirjan mukaan sotavuosilta puuttui pöytäkirjamerkinnot, ei toiminta. Päätettävät asiat on voitu sodan takia hoitaa ajoittain epävirallisesti jopa puhelimitse, kuten Korppi-Tommola kirjoittaa käyneen, kun vuonna 1943 kulkeminen oli hankalaa liikenteen ollessa pysähdyksissä.¹⁷⁶

Ensimmäinen maininta sotakummiasiaista Jämsän MLL:n osaston pöytäkirjoissa oli vasta 4.5.1941, jolloin osaston kummivaliokunta virallisesti perustettiin. Piirin edustaja oli ollut esittelemässä sotakummiasiaa kokouksessa. Tarkoitus oli, että kukin lääni alkaisi huolehtia alueensa sotaorvoista ja että kaikki lapset luetteloidaisiin ja käytettäisiin samantapaista luokittelua: säällittävä, varaton, kohtalainen tai hyvä, kaikkialla. Helmikuussa 1940 osastoille oli lähetetty kiertokirje MLL:n kansliasta, joka koski Kotijoukkojen rovastin lupaamaa taloudellista avustusta anomuksesta kaatuneiden sotilaiden leskille ja lapsille.¹⁷⁷ On epätodennäköistä, että osasto olisi kieltäytynyt avustuksista, joten uskoisin että anomuksia oli lähetetty, vaikka niistä ei ole mainintaa pöytäkirjoissa. Sotakummilapsikortistosta käy selville, että viisi sotaorpoa oli otettu osaston kummilapseksi jo vuonna 1940, luultavammin yllä mainittujen avustusten turvin. On mahdollista, että asioita hoidettiin talvisodan aikana ohi pöytäkirjan, sillä vuonna 1940 oli vain yksi kokous joulukuussa.¹⁷⁸

Kummivaliokunnan perustamista ja toiminnan tärkeyttä ei väheksytty Jämsässä. Se käy ilmi jo valiokunnan nelihenkisestä jäsenistöstä, joka koostui Jämsän yhteisön tärkeimmistä vaikuttajista. Valiokunnan ensimmäinen puheenjohtaja oli rouva Dagmar Malinen, kihlakunnantuomari Torsten Malisen vaimo.¹⁷⁹ Jäseninä olivat rouva Agda Sippola, jonka aviomies apteekkari J. Sippola oli vuosina 1939–1949 terveydenhuoltolautakunnan puheenjohtaja.¹⁸⁰ Rouva Lyyli Palmroth¹⁸¹ ja rouva Saima

---

¹⁷⁵ SPR, 10/1941, Väinö Klemola, ”Mannerheim-liiton osastojen toimintaa SPR:n Hämeen piirin alueella”, 221; JyMa, MLL Jämsä, johtokunnan kokousten pöytäkirjat, 23.9.1938.

¹⁷⁶ JyMa, MLL Jämsä, johtokunnan kokousten pöytäkirjat, 22.2.1944, 2§; Korppi-Tommola 1990b, 176.

¹⁷⁷ JyMa, MLL Jämsä, johtokunnan kokousten pöytäkirjat, 4.5.1941; JyMa, MLL Jämsänkoski, MLL paikallisosastoille 5.2.1940.

¹⁷⁸ Edeltävä kokous oli ollut 22.2.1939. JyMa, MLL Jämsä, johtokunnan kokousten pöytäkirjat, 11.12.1940.

¹⁷⁹ JyMa, MLL Jämsä, johtokunnan kokousten pöytäkirjat, 4.5.1941; Kuusisto 1989a, 149.

¹⁸⁰ J. Sippola toimi vuosina 1944–1951 MLL:n osaston puheenjohtajana. Kuusisto 1989a, 428. Kuusisto 1989b, 482.

¹⁸¹ Kuusisto käyttää rouva Palmrothista nimeä Kyllikki, kun taas MLL:n pöytäkirjat tuntevat rouvan Lyylinä. Kuusiston kirjan mukaan Kyllikki Palmroth toimi MLL:n puheenjohtajana vuodesta 1956. MLL:n pöytäkirjan mukaan tehtävään valittiin Lyyli Palmroth lokakuussa 1955, joten oletan että kyseessä on sama henkilö. JyMa, MLL Jämsä, johtokunnan pöytäkirjat, 24.10.1955; Kuusisto 1989b, 265.

Konkola olivat emäntinä suurtiloilla, joiden peltoalat olivat hämäläisittäinkin suuria. Palmrothien tila Tauriala oli kuudenneksi ja Konkoloiden Kottila oli seitsemänneksi suurin tila Jämsän alueella ja vaikka suurtilojen merkitys oli laskemassa, se ei ollut siltikään vailla yhteiskunnallista painoarvoa.¹⁸² Molemmat rouvat olivat myös näkyvä osa Jämsän elämää yhdistystoiminnassa, he muun muassa toimivat Lotta-osaston puheenjohtajina.¹⁸³ Rouva Konkola oli myös Marttayhdistyksen puheenjohtaja sotavuosiin asti ja NNKY:n sihteeri. 1930-luvulla rouva Konkola oli Vanha Jämsä -lehden vastaava toimittaja ja ensimmäinen nainen Jämsän kirkkovaltuustossa.¹⁸⁴ Rouva Palmroth oli luultavasti kutsuttu jäseneksi kummivaliokuntaan Jämsän vapaan huollon keskuksen edustajana, sillä hän ilmestyy osaston pöytäkirjoihin samana päivänä kun kummivaliokunta perustetaan. Kummivaliokunnan muut jäsenet olivat olleet MLL:n osaston johtokunnan jäseniä vuoden 1938 uudesta perustavasta kokouksesta lähtien.¹⁸⁵

Sotaorpojen avustaminen vapaan huoltotyön osalta oli keskitetty MLL:lle ja Sotakummivaliokunta kehotti paikallisosastoja kiinnittämään myös paikkakuntalaisten huomion tähän järjestelyyn. Kaikille oli saatettava tiedoksi kuuluttamalla kirkossa tai ilmoittamalla lehdessä kummivaliokunnan asiamestehtävät vastaanottanut henkilö. Avustusta tarvitsevien sotaorpojen tai heidän äitien avustusanomukset tuli suunnata vain paikalliselle kummivaliokunnalle, joka teki ilmoituksen ja välitti kummit. Näin paikallisten kummivaliokuntien työ korostui entisestään. Jämsän Lehti kirjoittikin jo kesäkuussa 1941 MLL:n toiveen, että jämsäläiset kääntyisivät kummiasioissa paikallisen kummivaliokunnan puoleen. Ilmoituksen lopussa oli mainittu kaikki kummivaliokunnan jäsenet. Vuonna 1943 lehdessä muistutettiin uudestaan huoltotyön jaosta ja sen merkityksestä. Lehdessä oli listattu Suomen Huollon jäsenjärjestöjen huoltoalueet seuraavasti: sotainvalideista huolehti paikallinen sotainvalidihuolto, siirtoväen oloista huolehti vapaan huollon keskus, sotaaleskistä huolehti vapaan huollon keskus yhdessä Aseveliyhdistyksen kanssa, joka huolehti myös aseveliperheistä, sotaorvoista huolehti MLL.¹⁸⁶

---

¹⁸² Tilat olivat kolmanneksi ja neljänneksi suurimmat yksityisomistuksessa olevat tilat, sillä yksi tila kunnalliskodin ja toinen KOP:n omistuksessa. Kuusisto 1989a, 30; Kuusisto 1989b, 428.

¹⁸³ Konkola vuosina 1928–1929 ja Palmroth 1930–1940. Kuusisto 1989a, 184. Herra Palmroth oli myös suuri vaikuttaja Jämsässä esim. Säästöpankin toimitusjohtajana vuodesta 1946. Kuusisto 1989a, 491.

¹⁸⁴ Kuusisto 1989a, 56, 286, 346.

¹⁸⁵ JyMa, MLL Jämsä, johtokunnan kokousten pöytäkirjat, 23.9.1938, 4.5.1941.

Melkein kokonaisuella kahdelta seuraavalta vuodelta ei ole pöytäkirjamerkintöjä.¹⁸⁷ Ainoastaan avunanomus-kaavakkeista käy ilmi, että vuosina 1941–1943 otettiin sotakummilapsiksi 76 lasta. Kumminsaanti edellytti toimia niin paikallisosastolta kuin Sotakummivaliokunnalta, joten ainakin kummivaliokunnan naiset toimivat aktiivisesti myös sota-aikana. Paikallisosasto keräsi lapsen henkilö- ja varallisuustiedot, joiden avulla Sotakummivaliokunta suoritti tarveharkintaisen valinnan. Sotakummivaliokunta myös käänsi henkilötiedot asianomaisen kummimaan kielelle ja lähetti kortit. Viimeinen vaihe, jossa Sotakummivaliokunta ja paikallisosasto toimivat yhdessä, oli kummiavustuksen välittäminen lapselle. Paikallisosaston tehtäviin kuului myös alueen sotaorpokortiston ylläpitäminen ja päivittäminen, lisäksi oli täytettävä tiedustelukaavakkeita, sekä palautettava rahalähetyslistoja ja kuitteja.¹⁸⁸

Osastoja kehoitettiin pitämään sotakummilapsikortisto ajan tasalla sekä ilmoittamaan tapahtuneet muutokset sotaorpoperheissä kuukausittain. Varsinkin tuli ilmoittaa perheiden kuolin- ja taudintapaukset, muuttunut taloudellinen tilanne, kummiavustusten loppuminen, lasten Ruotsiin siirrot ja osoitteenmuutokset. Erilaiset lisäykset ja yliviivaukset osoittavat, että Jämsässä toteltiin kehotusta ja kortistoa päivitettiin. Kaavakkeista voi erilaisten käsialojen ja kynien käytön perusteella päätellä, että kortistoa päivitettiin useammin kuin kerran ja useamman kuin yhden henkilön toimesta. Kirjeessä mainittiin myös, että oli paikkakuntia joissa kummiavustukset ja kummit olivat jakautuneet epätasaisesti. Huolissaan oltiin varsinkin syrjäpitäjien sotaorvoista, jotka eivät kirjeen mukaan olleet päässeet samalla lailla huollon alaisiksi kuin asutuskeskusten sotaorvot. Epäkohdan poistamiseksi oli sotakummitoiminta keskitetty kunkin läänin osalta SPR:n piirihallitukselle.¹⁸⁹ Jämsän osaston kohdalla tämä merkitsi SPR:n Hämeen piirihallitusta. Uudistuksen jälkeen sotaorpojen huollon toimintakenttä sai seuraavalla sivulla olevan lopullisen muotonsa.

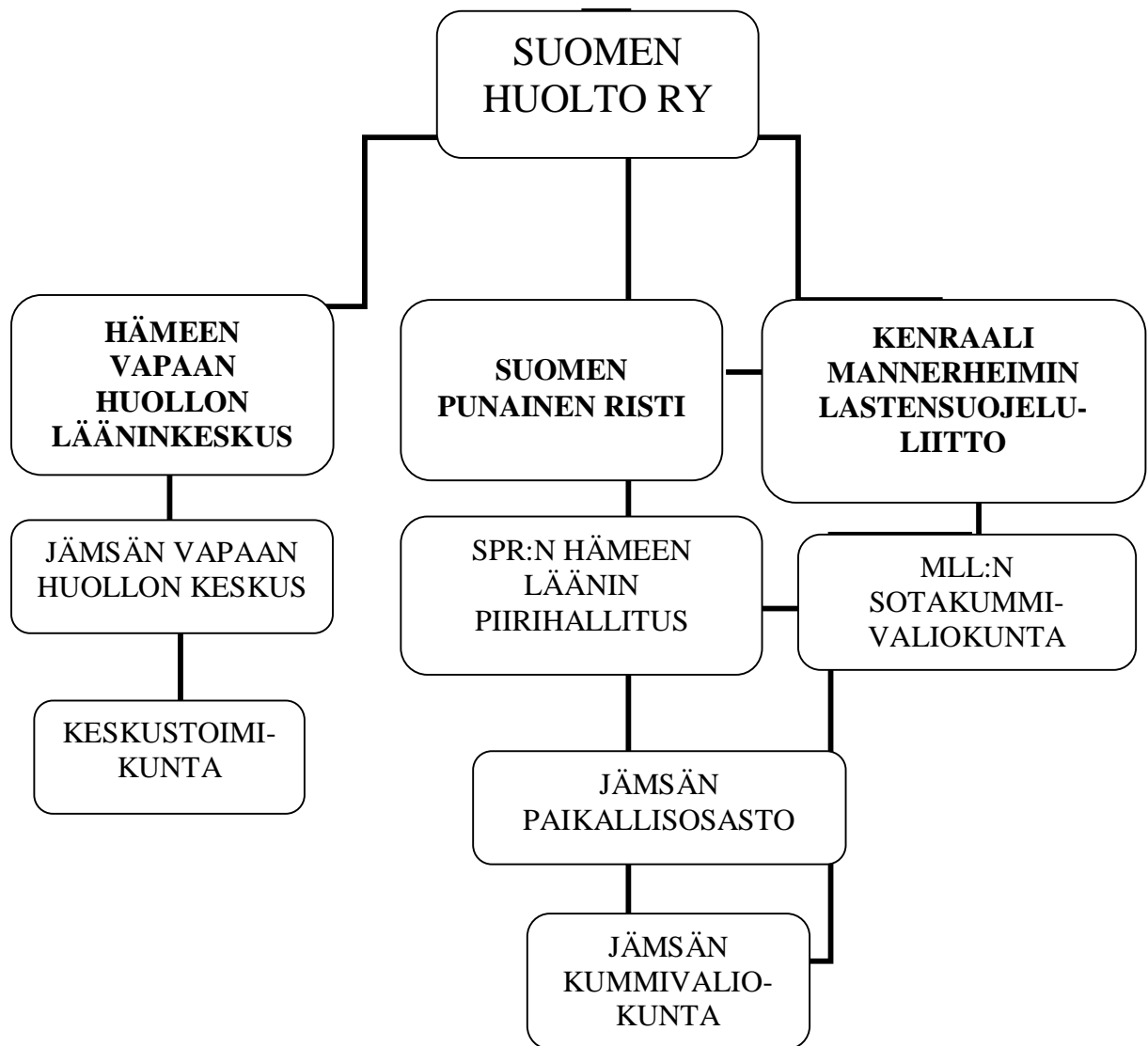
¹⁸⁶ Söderström 1942, 6; JL, 13.6.1941, ”Sotaorpojen äitien ja huoltajien huomioon”, 3; 12.3.1943, ”Keskitystä ja työnjakoa”, 3.

¹⁸⁷ Vuoden 1941 viimeinen kokous oli 28.5. ja seuraava kokous oli vasta 21.4.1943. JyMa, MLL Jämsä, johtokunnan kokousten pöytäkirjat.

¹⁸⁸ Ulkomaiden rahalähetykset saapuivat Suomen Pankin kautta kauppapankkien tileille. Sotakummivaliokunnan kirjanpito-osasto lähetti ne postisiirtotilillä edelleen piirin kautta kummi-asiainhoitajalle. Kotimaiset kummit maksoivat kummimaksunsa joko suoraan Sotakummivaliokunnan kassaan tai pankkitilille. Snellman-Borenius 1959, 99–107.

¹⁸⁹ JyMa, MLL Jämsänkoski, SPR Hämeen piirihallitus paikallisosastoille 8.5.1942.

Kuvio 1. Sotaorpojen huollon organisaatiokaavio Jämsässä jatkosodan aikana.

Seuraava osaston virallinen kokous oli vasta huhtikuussa 1943, jossa kummivaliokunnan puheenjohtaja rouva Malinen selosti valiokunnan toimintaa lyhyesti muun muassa mainiten että 80 Jämsän sotaorvolla oli kummit, jotka heitä ainakin toistaiseksi avustivat.¹⁹⁰ Pöytäkirjassa ei ole muuta mainintaa kummivaliokunnan toiminnasta, mutta jo tästä tiedosta käy selville, että sen toiminta oli ollut tehokasta. Tämän kokouksen jälkeen oli taas yli puolen vuoden tauko pöytäkirjamerkinneissä. Syys- ja lokakuussa 1943 osastoille tiedotettiin kiertokirjeillä valtakunnallisen sotaorpoviikon 17.–24.10.1943 ja sotaorpopäivän 24.10.1943 viettämisestä. Sotaorpoviikon tarkoituksena oli huoltovarojen kerääminen ja sotakummitoiminnan

mainostaminen, mutta myös osoittaa sotalleskille ja heidän lapsilleen, että heitä tahdottiin edelleen muistaa ja tukea. Kiertokirjeissä kehoitettiin juhlan järjestämiseen ja mukana oli luonnos juhlan ohjelmavihkosesta työn helpottamiseksi.¹⁹¹ Sotaorpopäivä ja -viikko oli ilmeisesti hyvä menetelmä muistuttaa ihmisiä sotaorpojen olemassaolosta ja avustusten tarpeesta, sillä Jämsässä järjestetyn sotaorpojuhlan puhdas tulo 10 830 markkaa oli ylittänyt odotukset. Kunniavieraisiksi juhlaan oli kutsuttuina sotallesket ja -orvot, joille oli tarjottu korvikekahvit pullan ja kakun kera.¹⁹²

Vuoteen 1944 mennessä kummivaliokunnan kokoonpano oli hieman muuttunut, kun puheenjohtaja rouva Malinen oli muuttanut pois paikkakunnalta toukokuussa 1943 ja valiokunnan jäsenmäärä oli kasvanut. Malisen paikan puheenjohtajana otti vastaan tohtorinna Kyllikki Heikkilä. Uusia jäseniä olivat myös Aune Nieminen, Valkjärven edustajana kirkkoherra ja rouva Liesmaa sekä Kivennavan kunnan edustajana herra Puntanen.¹⁹³ Jäsenmäärä oli näin ollen kaksinkertaistunut neljästä kahdeksaan. Todennäköisesti piirihallituksen kehoitus siirtoväen edustajien lisäämiseksi kummivaliokuntiin oli tuonut lisäystä.¹⁹⁴ Tammikuuhun 1945 mennessä Jämsään ja Jämsänkoscalle siirtyneestä siirtoväestä suurin osa eli 1 454 asukasta olikin Valkjärveltä ja loput 141 asukasta Kivennavalta.¹⁹⁵

Kummivaliokunnan jäsenistö ei lisääntynyt ainoastaan siirtoväen edustajilla, sillä myös Työväenyhdistyksen naisjaoston puheenjohtaja Nieminen oli liittynyt kummivaliokuntaan. Mahdollisesti aika oli sopiva Työväenyhdistyksen jäsenen liittyä niin sanotun valkoisen kenraalin järjestöön, sillä Jämsässä oli sodan aikana pyritty sovittelemaan poliittisia ristiriitoja.¹⁹⁶ Jämsän kunnanvaltuusto oli vuonna 1941 myöntänyt 10 000 markkaa muistomerkin hankkimiseksi niin kutsuttujen punaisten yhteishaudalle ja haudan kunnostamiseen. Itsenäisyyspäivänä 1943 laskettiin seppeleet sankarihaudalle sekä sisällissodan aikaisissa puhdistuksissa kuolleiden työläisten

---

¹⁹⁰ JyMa, MLL Jämsä, johtokunnan kokousten pöytäkirjat, 21.4.1943.

¹⁹¹ JyMa, MLL Jämsänkoski, SPR:n Hämeen piirihallitus MLL:n osastoille ja sotakummivaliokunnille 6.8 ja 2.10.1943.

¹⁹² JyMa, MLL Jämsä, johtokunnan kokousten pöytäkirjat, 19.1.1944; Sotakummilapsitoimikunnan vuosikertomus 1943.

¹⁹³ JyMa, MLL Jämsä, toimintakertomus 1944.

¹⁹⁴ KA, MLL SKV, kummityöntekijäin neuvottelukokouksia, SPR:n piirihallitusten toiminnanjohtajien kokous 25.11.1944, 2§.

¹⁹⁵ Raninen 1993, 24.

¹⁹⁶ 1920-luvulla sosiaalidemokraatteja ei saatu mukaan järjestön toimintaan Mannerheimin johdolla. Korppi-Tommola 1990b, 30, 33. Kuusisto 1989a, 494.

haudalle. Jämsän Työväenyhdistyksen historiasta kirjoittaneen Pertti Gyldénin mukaan ensimmäisen kerran Jämsässä porvarilliset järjestöt osallistuivat kunnianosoitukseen työläisten haudalla. Päätoimittajansa Lauri Järvisen ansiosta myös Jämsän Lehti suosi asevelihenkisiä kirjoituksia.¹⁹⁷ Satkan mukaan jatkosodan aikainen sosiaalinen työ tarjosikin yhden mahdollisuuden rakentaa siltaa sisällissodan jättämän kuilun välille.¹⁹⁸

Huhtikuussa 1944 kiertokirje tiedotti, että SPR:n Hämeen piirihallituksen naistoimikunta aikoi ostaa lampaita jaettavaksi ”kasvateiksi” suurille sotaorpo- ja invalidiperheille. Kirjeessä pyydettiin ilmoittamaan kunnan alueella asuvat vähintään nelilapsiset sotaorpoperheet.¹⁹⁹ Tästä avustusmuodosta on luultavasti myös näyttöä tutkimuskohteessani, sillä yhden suurperheen kohdalla avunanomuskaavakkeeseen oli myöhemmin lisätty maininta yhdestä lampaasta.

Pöytäkirjan loppuun oli liitetty kummivaliokunnan vuoden 1943 vuosikertomus ja osaston toimintakertomus vuodelta 1944. Kertomukset olivat ensimmäisiä yleisiä selvityksiä osaston toiminnasta, kummivaliokunnan toiminnasta se oli ainoa. Kummivaliokunnan vuosikertomuksen mukaan 35:lle sotaorpo- ja invalidiperheelle oli hankittu joululahjoja Jämsän vapaan huollon keskuksen ja kummivaliokunnan avustuksella. Paketteihin oli myös lisätty SPR:ltä saadut kankaat, jotka olivat lisänneet lahjojen arvoa. Valiokunta oli hankkinut myös 14 kouluiässä olleelle sotaorvolle sukset. Seuraavana vuonna joululahja oli hankittu jokaisella sotaorvolle ja kuluerä oli ollut 9 427 markkaa.²⁰⁰

Havainnollistaakseni MLL:n Jämsän osaston kannatuksen paikallisyhteisössä, olen koonnut taulukon jäsenmääristä ja jäsenmaksuista vuosina 1938–1945. Alla olevan taulukon tarkoituksena on osoittaa osaston saama kannatus yhteisössä. Sotakummityö oli sota-aikana osaston näkyvämpiä toimintamuotoja, joten oletettavasti paikallisyhteisön tuki osastolle oli samalla tuki myös sotakummityölle.

---

¹⁹⁷ JKA, Jämsän kunnanvaltuuston pöytäkirjat, 28.1.1941, 15§; Gyldén 1999, 254; Kuusisto 1989a, 494.

¹⁹⁸ Satka 1994, 296.

¹⁹⁹ JyMa, MLL Jämsänkoski, SPR:n Hämeen piirihallituksen naistoimikunnan aluetoimikuntien kiertokirje paikallisosastoille 14.4.1944.

²⁰⁰ Vapaan huollon keskus oli lahjoittanut joululahjoihin 5 000 mk ja kummivaliokunta 1 750 mk. JyMa, MLL Jämsä, osaston toimintakertomus v.1944; sotakummivaliokunnan vuosikertomus v.1943.

Taulukko 10. MLL:n Jämsän osaston jäsenmäärät ja jäsenmaksut vuosina 1938–1945

Vuosi	Jäsenmäärä	Jäsenmäärän muutos	Kertakaikkinen maksu 50 mk	Vuosimaksu 5 mk	Yhteensä
1938	23	-	10	8 (-3)	740 mk
1939	41	+ 18	7	13	515 mk
1940	45	+ 4	2	23	215 mk
1941	56	+ 11	2	31 (-2)	255 mk
1942	56	-	5	26 (-3)	380 mk
1943	61	+ 5	3	8	190 mk
			Kertakaikkinen maksu 500 mk	Vuosimaksu 10 mk	
1944	264	+ 203	-	264	2 640 mk
1945	311	+ 47	-	311	3 110 mk

Vuoden 1939 yhteissumma sisältää 100 markan lahjoituksen. Suluissa on mainittu maksamatta jättäneiden jäsenien määrä. Lähde: JyMa, MLL Jämsä, osaston jäsenluettelo; osaston tilikirjat.

Taulukosta voi nähdä, että jäsenmäärä oli vuosittain nouseva ja vuoteen 1945 mennessä jo yli kymmenkertaistunut. Huippuvuosi jäsenhankinnassa oli 1944 ja tämä johtuu ilmeisesti osaksi siitä että Sotakummivaliokunta pyrki kiinnittämään paikallisosastojen huomiota aktiiviseen jäsenhankintaan vuodesta 1942 lähtien. Kiertokirjeessä kehoitettiin lisäämään ihmisten tietoisuutta järjestöstä ja sen toiminnasta.²⁰¹ Yllä olevasta taulukosta voi päätellä, että Jämsä ei vielä vuosina 1942 tai 1943 tehostonut toimintaansa jäsenhankinnan saralla. Johtokunta kiinnittääkin asiaan huomiota vasta toukokuussa 1944, kun kokous asettaa jäsenhankinnan vuoksi oman toimikuntansa. Toimikuntaan valittiin Aune Nieminen, Lyyli Palmroth ja Agda Sippola. Asia oli luultavasti noussut keskusteluun Hämeen piirihallituksen lähettämien kiertokirjeiden vuoksi, sillä huhtikuussa 1944 piirihallitus tiedotti, että usean osaston jäsenmäärä oli vielä aivan mitätön paikkakunnan väkimäärään nähden, joten keväällä tuli aloittaa ripeät toimenpiteet asian korjaamiseksi. Kirjeessä suositeltiin sopivien jäsenkerääjien valintaa eri puolelta aluetta.²⁰²

²⁰¹ KA, MLL, kiertokirjeet, MLL kaikille osastoille 10.9.1942; JyMa, MLL Jämsä, johtokunnan kokousten pöytäkirjat, 24.2.1941, 3§.

²⁰² JyMa, MLL Jämsä, johtokunnan kokousten pöytäkirjat, 15.5.1944, 38§; JyMa, MLL Jämsänkoski, SPR:n kirjeet, SPR:n Hämeen piirihallitus MLL:n paikallisosastoille 25.4.1944.

Huomioitavaa on jäsenmäärän muutos vuodesta 1944 eteenpäin. Runsas kasvu on luultavasti johtunut osaksi jäsenhankinnan aktivoinnista, mutta näin suuri jäsenmäärän lisäys olisi ollut epätodennäköistä, elleivät paikkakuntalaiset olisi arvostaneet osaston toimintaa. Vuonna 1944 osastoon liittymistä mainostettiinkin Jämsän Lehdessä apteekkari Sippolan artikkelilla, jossa hän esittelee osaston toimintaa muun muassa toteamalla että viime vuosina tärkeimpänä on ollut huoltotyö sotaorpojen hyväksi. Lehden toisella sivulla esiintyi myös lyhyt vetoamus ”Liitykää jäseneksi Mannerheim-liiton Jämsän osastoon siten autatte tuntuvasti lastensuojelutyötä”.²⁰³ Jäsenkeräys toimikunnan jäsenistö on myös merkille pantava, sillä se on sama kuin kummivaliokunnan jäsenistö. Tähän on luultavasti vaikuttanut niin naisten aktiivisuus kuin kummivaliokunnan saama suosio. On muistettava, että 1940-luvun järjestökenttä oli Jämsässä laaja, eikä kummius vaatinut osaston jäsenyyttä. Osaston toimintaa luultavasti tuettiin muutenkin kuin jäsenyydellä esimerkiksi osallistumalla sotaorpojuhlaan.

5. SOTAKUMMIAVUSTUSTEN JAKO JÄMSÄSSÄ

5.1 Avunanomus-kaavake avustusten lähtökohtana

Avunanomus-kaavake oli MLL:n Sotakummivaliokunnan laatima kaavake, johon kirjattiin kunkin sotaorvon henkilö- ja varallisuus tiedot, jotta avuntarve saataisiin selville ja kohdistettua oikein.²⁰⁴ Kaavakkeen perusteella määriteltiin niin avuntarve kuin sen suuruuskin. Sotakummivaliokunta oli lähettänyt paikallisosastoille sotakummiavustusten jaossa noudatettavat perusteet, joissa ilmoitettiin mihin paikallisosastoiden tuli kiinnittää erityistä huomiota kaavakkeissa.²⁰⁵

---

²⁰³ Lyhyt vetoamus liittymisestä esiintyi useassa lehdessä peräkkäin mm. JL, 26.5.1944, ”Liitykää jäseneksi Mannerheim-liiton Jämsän osastoon”, 2. JL, 26.5.1944, ”Mannerheimin lastensuojeluliiton”, 3.

²⁰⁴ Rekonstruoitu avunanomus-kaavake Liite 1. JyMa, MLL Jämsä, sotakummilapsikortisto. Snellman-Borenus 1959, 104.

²⁰⁵ Perusteet on lähetetty päiväämättömässä kiertokirjeessä, mutta kirjalliset edellytykset avustuksille on luultavasti lähetetty toiminnan alkuvaiheessa, kun ohjeistus on ollut ensiarvoisen tärkeä. Perusteissa suositellut rahasummat myös viittaisivat 1940-luvun alkuun, sillä sota-aikana rahan arvon lasku nosti myös kummiavustuksia. KA, MLL SKV, osaston kirjeenvaihto, SKV paikallisille sotakummivaliokunnille, sotakummiavustusten jaossa noudatettavat perusteet, päiväämätön.

Kaavakkeessa tiedusteltiin MLL:n osaston nimeä ja lapsesta seuraavia tietoja: nimi, syntymäaika, oliko lapsi vanhempiensa luona vai sijoituskodissa, terveydentila, oliko lapsi täysi- vai puoliorpo, mitä koulua lapsi kävi, milloin oli otettu kummilapseksi, kummin tai kummien nimi ja osoite. Vanhemmista kysyttiin seuraavia tietoja: perhesuhteet, äidin nimi, syntymäaika ja ammatti, isän nimi, syntymäaika, siviiliammatti ja sotilasarvo, missä ja milloin isä oli vahingoittunut, vamman laatu, missä ja milloin kaatunut, taloudellinen asema mahdollisimman tarkasti ja lasten lukumäärä. Kaavakkeessa oli valokuvalle varattuna oma paikkansa vasemmassa alakulmassa. Kaavakkeen lopuksi vielä tiedusteltiin kuka suosittelee lasta: yksityinen vai yhdistys ja edellisen osoite.

Ikärajan määrittäminen oli avustusten saamisen ja jatkumisen kannalta haasteellinen. Sotakummivaliokunnan aineistossa onkin ikärajan suhteen eri näkemyksiä. Vuoden 1943 lopulla Sotakummivaliokunnan mukaan oli olennaista, että lapselle ei ollut asetettu ikärajaa avustuksen saannissa vaan suuruus oli riippuvainen olosuhteista. Paikallisosastoille vuonna 1944 lähetetyssä Sotaorpo-lehtisessä kirjoitetaan, että yhteiskunta oli uskonut sotakummitoiminnalle sotaorpojen lisähuollon aina 15 ikävuoteen asti. Rintala kirjoittaa myös, että sotakummiapua annettiin pääsääntöisesti 15-vuotiaaksi asti.²⁰⁶ Jämsässä avustusta sai kuitenkin useimmiten 17-vuotiaaksi asti ja poikkeustapauksissa jopa vanhempanakin. Jämsän kummivaliokunnan vuosikertomuksessa vuodelta 1943 mainitaan, että 17 vuotta täyttäneitä sotaorpoja oli 10 ja useissa kaavakkeissa avustaminen loppui perusteluitta, kun lapsi täytti 17 vuotta. Sotakummivaliokunnan ohjeistuksen mukaan lapsen kodista tuli huomioida oliko se oma, vuokra-asunto vai asuivatko leski lapsineen sukulaisten luona ilman kustannuksia. Oli myös tarkistettava ettei äiti tai lapsi olleet kunnanhoidossa. Asumismuoto oli oleellinen tieto, sillä asumiskustannukset saattoivat lohkaista suuren osan mahdollisesta huoltoeläkkeestä. Asuinpaikkakunnasta tuli ottaa huomioon oliko se kaupunki vai maaseutu, keskus vai syrjäseutu ja paikkakunnan maantieteellinen asema.²⁰⁷ Asumispaikkakunta oli oleellinen luultavasti myös siksi, että paikkakunta saattoi oikeuttaa lisähuoltoeläkkeeseen samoin kuten pitkäaikainen sairaus, joka aiheutti kustannuksia. Oli myös pidettävä huolta, että äiti ei ollut huolimaton tai kykenemätön

---

²⁰⁶ KA, MLL SKV, osaston kirjeenvaihto, SKV piireille 3.12.1943 vrt. Söderström 1943 vrt. Rintala 1988, 10.

huoltamaan perhettään.²⁰⁸ Avustusten myöntämisen kannalta Jämsässä ei kuitenkaan näyttänyt olevan merkitystä lapsen terveydentilalla eikä sillä mitä koulua kyseinen lapsi kävi, sillä nämä kohdat oli harvoin täytetty. Toinen vaihtoehto on, että tilanne oli normaali, lapsen terveydentila oli suhteellisen hyvä ja lapsi kävi paikallista koulua, jolloin tietoa ei katsottu tarvittavan kirjata ylös. Mainittuna oli ainoastaan muutamia kummivaliokunnan puolesta maksettuja lääkelaskuja. Mahdollinen koulutusapu oli ohjeistuksen mukaan otettava huomioon, mikä on ihan johdonmukaista, kun työhuoltolain mukaan valtio kustansi myös koulutuksen välilliset kustannukset.²⁰⁹

Täysorpojen kohdalla tuli ottaa selvää erityisesti asumisjärjestelyistä. Asuiko lapsi esimerkiksi sukulaisen luona vai huoltoviranomaisten sijoittamana, jolloin oli tarkistettava että avustus todella meni lapselle.²¹⁰ Täysorpo- vai puoliorpo kohdassa sana puoliorpo oli usein vain alleviivattu, sillä täysorvoille oli laadittu oma kaavakkeensa. Täysorpokaavake oli pääosin samanlainen kuin tavallinen avunanomuskaavake, kaavake vain oli erivärinen ja siihen oli lisätty seuraavat kohdat: kasvattajan ja holhoojan nimet ja osoitteet, onko lapsi kunnan välittömässä hoidossa tai sijoituskodissa, opettajan lausunto lapsen lahjakkuudesta, Suomen Punaisen Ristin avustus, tiedot sotakummivaliokunnan asettamasta valvojasta ja toimenpiteen lapsen hyväksi. Kasvattaja ja holhoojan tietoja lukuun ottamatta näitä kohtia oli harvoin täytetty.

Taulukosta 11 voi nähdä sotakummilapsikortiston kehittymisen Jämsässä. Sotakummilapseksi ottovuotta ei aina ollut mainittu, joten näissä tapauksissa merkitsin ottovuodeksi ensimmäisen avustusvuoden. Kummitietoja ei ollut merkitty 32 sotaorvolle, joille ei myönnetty avustusta.

---

²⁰⁷ KA, MLL SKV, osaston kirjeenvaihto, SKV paikallisille sotakummivaliokunnille, sotakummiavustusten jaossa noudatettavat perusteet, päiväämätön.

²⁰⁸ KA, MLL SKV, osaston kirjeenvaihto, SKV paikallisille sotakummivaliokunnille, sotakummiavustusten jaossa noudatettavat perusteet, päiväämätön.

²⁰⁹ KA, MLL SKV, osaston kirjeenvaihto, SKV paikallisille sotakummivaliokunnille, sotakummiavustusten jaossa noudatettavat perusteet, päiväämätön; Ask 363/1943, 3§.

²¹⁰ KA, MLL SKV, osaston kirjeenvaihto, SKV paikallisille sotakummivaliokunnille, sotakummiavustusten jaossa noudatettavat perusteet, päiväämätön.

Taulukko 11. Sotakummilasten otto- ja yhteismäärät vuosina 1940–1947 Jämsässä.

	1940	1941	1942	1943	1944	1945	1946	1947
Ottomäärä	5	34	26	16	18	8	5	8
Yhteismäärä	5	39	65	81	99	107	112	120

Lähde: JyMa, MLL Jämsä, sotakummilapsikortisto.

Viisi sotaorpoa oli otettu sotakummilapseksi jo 1940, vuotta ennen kuin kummivaliokunta virallisesti perustettiin Jämsään. Vuonna 1941 oli kummilapseksi otettu huippumäärä eli 34 lasta ja seuraavana vuonna 26, josta luku hiljalleen laski, eikä vuonna 1948 enää otettu uusia sotakummilapsia. Syitä siihen miksi kortisto jatkui kasvamistaan vielä sodan jälkeen, on useita. Osassa tapauksissa avustusta oli anottu vasta monta vuotta isän kaatumisen jälkeen, joka viittaisi tietämättömyyteen, tiedon hitaaseen kulkuun tai että avustusta haettiin taloudellisen tilanteen huononnettua, vasta viimeisenä oljenkortena. Muutto paikkakunnalle saattoi myös siirtää ottovuoden vasta sodan jälkeiseksi. Esimerkiksi vuonna 1943 Jämsästä toiselle paikkakunnalle siirtyi yhdeksän sotakummilasta ja paikkakunnalle muutti vuoden aikana yhdeksän orpoa. Kuusiston mukaan orpojen määrän olisikin pitänyt vain laskea, mikäli siihen vaikutti vain luonnollinen kehitys. Sotaorpoja päätyi Jämsään silti yksihuoltajaäitien parempien maatyömahdollisuuksien tai uuden isäpuolen mukana.²¹¹ Sama linjaus jatkui myös valtakunnallisesti, sillä ajalla 31.12.1944–30.6.1945 todellinen lisäys keskuskortistoon oli puolen vuoden aikana vielä yli 1 700 sotaorpoa.²¹²

Jämsän sotaorvoilla oli yhteensä 184 kummiä, joista lähes puolet oli ulkomaalaisia. Heistä suurin osa oli ruotsalaisia, joita oli 56. Kummeja oli myös 18 Sveitsistä sekä Tanskasta ja Yhdysvalloista oli molemmista maista viisi kummiä. Kaksi ulkomaista kummiä halusi pysyä tuntemattomana.²¹³ Erilaiset rahastot oli mainittuna 22 tapauksessa kummiksi. Kotimaisia kummeja oli yhteensä 70. Paikallisia kummeja oli 40 ja ulkopaikkakuntalaisia 15. Seitsemässä tapauksessa kummiksi oli merkitty Suomen Huolto tai kummivaliokunta. Tuntemattomana lahjoittajana tai kummikerhona oli halunnut pysyä kahdeksan kotimaista kummiä. Kuudessa tapauksessa en käsialan vuoksi saanut selvää kummin nimestä. Kummien yhteismäärä on suuri, sillä yhdellä

²¹¹ JyMa, MLL Jämsä, sotakummilapsitoimikunnan vuosikertomus 1943; Kuusisto 1989a, 428.

²¹² Ilmoitettujen lasten määrä ajanjaksolla oli yli 2 277 mutta samana aikana kortistosta poistui 604 lasta. KA, MLL SKV, osaston kirjeenvaihto, Visapää ”Vapaaehtoinen huoltotyö sotaorpojen parissa”.

²¹³ Lisätietoja ulkomaisesta avustustoiminnasta kts. Korppi-Tommila 1990, 120–129.

sotaorvolla saattoi olla yhdestä viiteen sotakummiä.²¹⁴ Useamman kummin tarve johtui osaksi siitä, että osa kummeista sitoutui avustamiseen vain määräajaksi, kuten eräässä tapauksessa oli ilmoitettu, että amerikkalainen kummi maksanut yhden vuoden. Kummit saattoivat myös lopettaa avustamisen, jolloin orvolle pyrittiin järjestämään uusi kummi. Yhtenä syynä moneen kummiin oli myös että avustukset eri kummeilta oli erisuuruisia, eikä yhden kummin avustus välttämättä taannut heikossa taloudellisessa asemassa olleelle sotaorvolle toimeentuloa. Alla olevaan taulukkoon on poimittu kummien kuukausiavustukset vuosina 1940–1958.

Taulukko 12. Sotakummien avustukset sotakummilapsille kuukaudessa vuosina 1940–1958.

Kummin kotimaa tai kummi	Kuukausiavustus vuosina 1940–1943	Kuukausiavustus vuonna 1947	Kuukausiavustus vuosina 1944–1958
Ruotsi	348 mk	525 mk	500 – 1 800 mk
Sveitsi	100 - 125 mk	350 mk	340 – 1 250 mk
Tanska	335 mk	550 mk	350 – 550 mk
Suomi	100 - 350 mk	200 mk / 400 mk	500 – 1 500 mk
Suomen Huolto	200 - 400 mk	250 mk	-
Rahasto	-	300 mk / 400 mk	700 – 1000 mk

Taulukkoon on lisätty vuoden 1947 avustukset SKV:n toimintakertomuksesta havainnollistamaan avustuksien suuruutta eri aikajaksoina, sillä jälkimmäinen aikajakso 1944–1958 on huomattavasti pitempi kuin ensimmäinen. Lähde: Mannerheim-liiton Sotakummivaliokunnan Toimintakertomus 1947 1948, kummien antamien avustusten suuruudet kuukaudessa; Snellman-Borenius 1959, 110.

Kotimaisten kummien pienet avustukset sisälsivät vastapainoksi vaate- tai muuta aineellista apua ja esimerkiksi Suomen Huollon avustus oli riippuvainen avun kokonaismäärän suuruudesta. Sotamarsalkka Mannerheimin sotakummirahastosta alettiin vasta vuonna 1949 myöntää suoranaisia kummiavustuksia.²¹⁵ Kaikkia jämsäläisten sotakummilasten kummeja ei kuitenkaan välttämättä ollut mainittu kummit -kohdassa varsinkaan, jos avustus tuli kummivaliokunnalta tai Suomen Huolloilta. Useassa tapauksessa oli mainittu kummit, mutta myöhemmässä vaiheessa jompikumpi edellä mainituista oli silti eri merkintöjen mukaan avustanut lasta. Yksi tällainen lisäavustusta antava taho oli myös Jämsän seurakunta. Kuudessa tapauksessa oli

²¹⁴ Yksi sotakummi oli 66 sotaorvolla, kaksi 37 sotaorvolla, kolme 9 orvolla, neljä 3 sotaorvolla ja 5 eri kummiä yhdellä sotaorvolla. JyMa, MLL Jämsä, sotakummilapsikortisto.

maininta, että kummi maksaa avustuksen suoraan äidille, tällöin kummiä tai avustussummaa ei ollut välttämättä mainittu tai ei ollut tiedossa.

Vanhempien henkilötiedot: nimi, syntymäaika ja ammatti olivat myös kaavakkeissa selvitettyinä. Sotakummivaliokunnan ohjeistuksen mukaan äidin tiedoista tulikin ottaa huomioon ikä ja tulot.²¹⁶ Jämsän sotakummilasten kaavakkeissa äidillä mainitaan olleen ammatti vain 19 tapauksessa 74 tapauksesta.²¹⁷ Yhteen kaavakkeeseen äidin ammatiksi oli merkitty entinen liikeapulainen, viiteen maanviljelijä ja kolmeen, että äidillä oli huonosti palkattu toimi. Ainoastaan yhdessä kaavakkeessa luki, että ”äiti tulee toimeen palkallaan ja eläkkeellä”. Tämä ilmeisesti johtui ainakin osittain siitä, että työsuhteeseen kuului vapaa asunto. Yksitoista lapsista tosin oli täysorpoja, eikä äitivainaan ammattitietoja ollut kirjattu ylös. Isän ammatin kirjaamista pidettiin Sotakummivaliokunnan osalta tärkeänä, sillä useat ammattikunnat ja liikelaitokset halusivat avustaa oman ammattialan tai yrityksen työntekijöiden lapsia.²¹⁸ Isän ammatista ja ansiotuloista pystyi myös päättelemään mihin perhe oli tottunut, sillä ohjeistuksen mukaan huomioon tuli ottaa myös perheen elintaso ennen miehen kuolemaa.²¹⁹

Isän sotilasarvoa ilmeisesti kysyttiin, jotta voitiin päätellä orvon saama huoltoeläke ja suhteuttaa avustus siihen. Toteutuneissa avustuksissa ei kuitenkaan ole nähtävissä eroa, joka perustuisi isän sotilasarvoon. Suurin osa kaavakkeissa esiintyvistä kaatuneista isistä tosin kuului ensimmäiseen korvausluokkaan. Isän kohtalo oli tarkasti kaavakkeissa mainittu, mutta tämä johtui varmaankin enemmän kunnioituksen periaatteesta kuin käytännön tarpeesta, sillä isän kuolinsyillä ei näyttänyt olleen merkitystä avustusten saamiseen. Kaavakkeiden mukaan kolmessa tapauksessa isän poismeno oli tapahtunut epätavallisissa olosuhteissa ja oikeus huoltoeläkkeeseen vaati erityistä selvittämistä, jonka aikana lesket ja orvot olivat jääneet vaille lakisääteisiä

---

²¹⁵ Snellman-Borenus 1959, 110.

²¹⁶ KA, MLL SKV, osaston kirjeenvaihto, SKV paikallisille sotakummivaliokunnille, sotakummiavustusten jaossa noudatettavat perusteet, päiväämätön.

²¹⁷ Muita äitien ammattinimikkeitä oli keittäjä, kirjanpitäjä, paperitehtaan työntekijä, työläinen, kauppa-apulainen, kaupanhoitaja, myymälänhoitaja, kauppaliikkeen omistaja, kampaaja, navetta-apulainen ja arkistonhoitaja. JyMa, MLL Jämsä, sotakummilapsikortisto.

²¹⁸ KA, MLL SKV, kummityöntekijäin neuvottelukokouksia. Kirjeitä piireille ja piireistä. Kuvauksia sotaorpoperheistä. SPR piirihallitusten sotakummitoiminnan hoitajien neuvottelukokous 28.5.1943, Walden 4§.

²¹⁹ KA, MLL SKV, osaston kirjeenvaihto, SKV paikallisille sotakummivaliokunnille, sotakummiavustusten jaossa noudatettavat perusteet, päiväämätön.

avustuksia. Yhdessä tapauksessa ilmoitettiin taloudellisen aseman kohdalla, että ”perhe ei ole saanut valtion eläkettä, koska tapaturmavakuutusyhtiön päätöstä ei ole tullut”. Asiaa tutkittiin, koska isä oli nostoväessä sairastunut keuhkotautiin, mutta kuollut vasta myöhemmin kotona Jämsässä. Toisessa tapauksessa isä oli tehnyt itsemurhan sotasairaalassa. Kolmannessa tapauksessa ”äiti ei ollut aikaisemmin ilmoittanut lastaan koska isä oli kuollut pääkallomurtumaan pyöräilyonnettomuudessa ennen rintamalle joutumistaan, mutta reserviin kutsuttuna”. Kaikissa kolmessa tapauksessa sotaorvoille myönnettiin avustusta kummivaliokunnan toimesta.

Taloudellinen tilanne -kohta oli Jämsässä usein kuitattu lyhyellä huomautuksella kuten huono, heikko tai varaton, jos kohtaan oli kirjoitettu mitään. Tämä poikkesi Sotakummivaliokunnan vetoamuksista, sillä vuoden 1942 neuvottelupäivilläkin tähdennettiin, että taloudellisen aseman kirjaaminen oli tärkein tehtävä heti kummilapsen osoitteen kirjaamisen jälkeen. Rentolan mukaan ylimalkainen merkintä kuten heikko tai varaton ei kerro juuri mitään perheen tilanteesta, mikä vaikeutti kummilasten tarveharkintaista valintaa.²²⁰ Voi myös olla, että Jämsän omaan kortistoon ei pitempiä selvittelyjä tutuista paikkakuntalaisista ole tehty. Vain yhdessä kortissa oli maininta, että taloudellinen tilanne verrattain hyvä.

Taloudellinen tilanne oli selvitetty paremmin, jopa tarkasti 15 tapauksessa. Lueteltuna oli peltoala ja sen viljelty osuus, metsäala ja sen kunto, eläimet ja niiden lukumäärä, rakennusten kunto, mahdollinen velka tai pankkitalletukset. Esimerkiksi kahden orvon perheen taloudellinen tilanne oli seuraavanlainen ”tila 34 ha (viljeltyä 3 ha 7 aaria, metsää n. 30 ha huonoa) rakennusten kunto hyvä (palovakuutus 35 000) 2 lehmää, 1 hevonen, 1 sika, 2 lammasta, 2 huonetta, velat 22 000,-”. Toisessa kahden orvon avustusesimerkissä taas oli mainittu vain ”oma mökki pienellä tontilla, ei velkoja”. Sotaorpoperheiden omaisuus ilmeisesti mainittiin tarkasti, mikäli oli jotain mitä mainita. Yhdessä tapauksessa oli mainittu, että äidillä oli avioton lapsi. Tämä on ihan ymmärrettävää, sillä se tarkoitti yhtä suuta enemmän ruokapöydässä ja vaikutti näin taloudelliseen tilanteeseen.

---

²²⁰ Rentola 1942, 38–39.

Taloudellinen tilanne oli myös päivitysten alainen, siihen saatettiin tehdä lisäyksiä tai tarkennuksia mikäli tilanne muuttui, kuten esimerkiksi kun perhe oli saanut erillisiä hyvityksiä kuten miehen henkivakuutusrahat tai siirtoväenkorvauksia. Kahden sotaorposisaruksen tapauksessa taloudellisen tilanteen heikko-merkintä oli vedetty yli ja lisätty kohtalainen. Vuonna 1947 samaan korttiin oli lisätty rovestin lausunto ”ei tarvitse kummia”. Perheen taloudellinen tilanne oli ilmeisesti vuosien saatossa parantunut heikosta toimeentulevaksi, sillä vielä 1945 orvot olivat saaneet vuoden kummiavustukset Jämsän kirkkovaltuustolta. Taloudellista tilannetta ja sen muutoksia kummivaliokunnat ilmeisesti seurasivat kotikäynneillä. Sotakummivaliokunnan mukaan kotikäynnejä pidettiin erittäin tarpeellisina taloudellisen aseman selvittämiseksi.²²¹ Jämsän MLL:n osaston kotikäynneistä ei ainakaan enää ole enää merkintöjä jäljellä. Kotikäynti-materiaali on ehkä katsottu olevan niin henkilökohtaista, ettei sitä ole aikoinaan arkistoitu.

Avustusta harkitessa tuli ottaa huomioon myös lapsen säästöt ja luontaisedut. Sotakummivaliokunnan yleisen ohjeistuksen mukaan avustuksia ei tulisi antaa, kuin poikkeustapauksissa mikäli perheen luontaisedut olivat runsaat (äidillä ja 3-4 lapsella 2-3 lehmää, 4-5 ha viljeltyä + 10 ha metsämaata) tai jos perheellä oli huomattavia säästöjä (lapsella 60 -75 000 tai äidillä 100 000 markkaa). Mahdollisten säästöjen synnystä tuli myös ottaa selvää.²²² Seuraavalla sivulla olevasta taulukosta voi nähdä sotakummivaliokunnan suosittamat avustussummat, jotka oli jaettu kahteen ryhmään riippuen oliko lapsella luontaisetuja vai ei. Olettaisin että avustussumma oli ajateltu yhden vuoden avustukseksi sotaorvolle, sillä avustusaikaa ei ollut mainittu ja useimmissa Jämsän osaston kaavakkeissa avustussumma oli 3 600 markkaa vuodessa.

---

²²¹ Lilius 1942, 33–36.

²²² KA, MLL SKV, osaston kirjeenvaihto, SKV paikallisille sotakummivaliokunnille, sotakummiavustusten jaossa noudatettavat perusteet, päiväämätön.

Taulukko 13: MLL:n Sotakummivaliokunnan suosittelemat avustussummat sotaorvoille.

Avustus alaikäistä lasta kohti	Lapsella on luontaisetuja	Lapsella ei ole luontaisetuja
1-lapsisessa perheessä	1 000 mk	2 000 mk
2-lapsisessa perheessä	1 500 mk	3 000 mk
3-lapsisessa perheessä	1 500 mk	4 000 mk
4-lapsisessa perheessä	2 000 mk	5 000 mk

Lähde: KA, MLL SKV, osaston kirjeenvaihto, SKV paikallisille sotakummivaliokunnille, sotakummiavustusten jaossa noudatettavat perusteet, päiväämätön.

Yli kolmas osa eli 43 avustusta saaneista jämsäläisistä lapsista luultavasti kuului ensimmäiseen ryhmään lapsiin joilla on luontaisetuja. Näiden lasten kohdalla taloudellisen tilanteen kohdalla oli mainittu, että perheellä oli maata ja tai eläimiä ja tai kaavakkeissa oli isä merkitty maanviljelijäksi, pienviljelijäksi tai talolliseksi. Avustussummat Jämsässä ei kuitenkaan eroa näiden kahden ryhmän, luontaisetuja omaavien ja omaamattomien välillä. Luultavasti asiaan on vaikuttanut että tilan pääasiallinen hoitaja oli kaatunut sodassa, eikä äiti yksin välttämättä kyennyt hoitamaan tilaa riittävän tuottoisasti. Yhteen kaavakkeeseen olikin mainittu, että rappiotila ja toiseen että ”tila vuokralla nyt”. Avustusten jakoperusteiden mukaan oli huomioon otettava myös elinkeinon harjoittamisessa tapahtuneet vahingot esimerkiksi halla tai tapaturmat sekä vastoinkäymiset, jotka vaikuttivat perheen toimeentuloon.²²³ Kaavakkeista ei myöskään ole selvästi nähtävissä, että 1-lapsiset perheet olisivat saaneet suhteessa huonompaa avustusta kuin monilapsiset perheet.

Perheen mahdollisia velkoja tarkasteltaessa tuli ohjeistuksen mukaan valvoa, ettei kummiavustus mennyt niiden maksuun, vaikka kummiavustuksia saikin tilapäisesti käyttää perheen ylläpitoon otetun velan tai tilapäisistä syistä otetun velan maksuun.²²⁴ Jämsän kummivaliokunta myönsi ainakin yhdelle äidille luvan käyttää kummiavustuksia velanmaksuun, sillä kaavakkeessa ilmoitettiin, että ”äiti -41 maksanut perikunnan velan 7 500 mk, ottanut poikien tileiltä”.

²²³ KA, MLL SKV, osaston kirjeenvaihto, SKV paikallisille sotakummivaliokunnille, sotakummiavustusten jaossa noudatettavat perusteet, päiväämätön.

²²⁴ KA, MLL SKV, osaston kirjeenvaihto, SKV paikallisille sotakummivaliokunnille, sotakummiavustusten jaossa noudatettavat perusteet, päiväämätön.

Lasten lukumäärä oli mainittu, mutta kaikista lapsista ei ollut täytetty omaa kaavaketta, sillä lapsilukujen perusteella kaavakkeita olisi pitänyt olla 177. Kaavakkeita jäi puuttumaan 25, tähän voi olla syinä esimerkiksi oletettu ikäraja, kun oli tapauksia joissa jo 16-vuotias jäi ilman avustuksia. Yhteen kaavakkeeseen olikin merkitty lapsimäärä ja perään lasten iät, ainoastaan alle 17-vuotiaista oli täytetty kortit. Yksi mahdollisuus oli myös, että kaikki perheen lapset eivät olleet sotaorpoja, vaan esimerkiksi osa äidin uudesta avioliitosta. Esimerkiksi yhteen kaavakkeeseen oli lasten lukumäärän kohdalle kirjattu, että ”6+3 (uudesta avioliitosta kaksoset)”. Osa lapsista ei välttämättä enää asunut kotona vaan oli opiskelemassa, sukulaisten hoidossa, töissä tai muuten muuttaneet jo pois kotoa. Korteja on voinut vuosien saatossa mahdollisesti myös hävitä, sillä perheen muuttaessa kortteja oli lähetetty muuttopaikkakunnan paikallisosastolle. Mannerheim-liiton suositus olikin, että sotaorvon muuttaessa aiempi kummivaliokunta lähettäisi kaikki tietonsa uudelle kummivaliokunnalle.²²⁵

Sotalapsia, jotka oli lähetetty ulkomaille turvaan, ei luultavasti ole ilmoitettu kummeja tarvitseviksi. Rovasti ilmoitti selvityksessä seurakunnan tilasta vuosilta 1942–1946, että aivan siirtojen alkuvaiheissa 60 lasta oli siirretty Ruotsiin ja Tanskaan. Jämsäläisiä oli 27 ja loput oli siirtoväkeen kuuluvia.²²⁶ Jämsän Lehdessä mainitaan kahdesti siirroista. Ensimmäinen maininta oli syyskuussa 1941. Tarkoitus oli lähettää 6-8-vuotiaita, kummittomia sotaorpoja sekä siirtoväen ja invalidien lapsia Ruotsiin talveksi. Marraskuun ilmoituksessa 1941 määrääikää ei ollut mainittu. Ilmoitus koski edelleen samaa lapsiryhmää, sillä poikkeuksella, että mukaan oli luettu nyt myös suurperheiden lapset. Ikärajaa oli toisessa tiedotteessa hieman nostettu, ilmoitus koski alle seitsemänvuotiaita poikia ja alle kymmenvuotiaita tyttöjä.²²⁷

Kaavakkeen alimainen kohta, kuka suosittelee lasta, oli harvoin täytetty. Osaan oli vain lyöty osaston leima, muutamassa tapauksessa suositelijana on mainittu kummivaliokunnan puheenjohtaja rouva Malinen tai kirkkoherra Ristikankare. Kaavakkeen yläkulmat oli myös käytetty hyväksi. Vasempaan yläkulmaan oli merkitty jos sotaorpo kuului siirtoväkeen tai oli invalidin lapsi. Siirtoväkeen kuului 15 perhettä

---

²²⁵ KA, MLL SKV, Osaston kirjeenvaihto, Mannerheim-liiton Sotakummivaliokunnan ohjeet liiton osastoille sotakummitoiminnan raha-asioiden hoitoa varten, päiväämätön liite, 9§.

²²⁶ JSA, Kertomukset seurakunnan tilasta, Kertomus Jämsän seurakunnan tilasta vv. 1942–1946. V:n 1947 synodaalokokousta ja V:n 1948 kirkolliskokousta varten, LIITE: Sota-ajan vaikutus seurakunnan elämään ja hoitoon, annettu 28.4.1947.

eli 31 sotaorpoa. Kolmen perheen ja viiden lapsen isät olivat invalidisoituneet sodan seurauksena. Oikeassa yläkulmassa oli ilmoitettu, mikäli perhe oli muuttanut tai leski oli avioitunut uudestaan. Muuttaneita sotaorpoja oli yhteensä 26 ja mainittuna oli usein vain muuttokunta. Uudestaan vihittyjä sotaleskiä oli 18, joten 25 sotaorpoa oli saanut isäpuolen. Mainittuna oli usein uuden puolison nimi ja vihkipäivä.²²⁸

Kaavakkeissa oli myös tapauksia selventäviä merkintöjä kuten ”ei lähetetty piirille, sillä on jo vanha eikä isä ole kaatunut vaan äitivainaan mies”, ”päätetty avustaa tilapäisesti” tai ”rovastin lausunto, ei avustusten tarpeessa”. Kummeistakin oli merkitty osaan lisätietoja esimerkiksi ”raha menee suoraan äidille” tai että, ”äiti saanut kummilta kaksi kertaa 1 200 markkaa”. Kummivaliokunta saattoi myöntää myös luvan, jolla kummiavustuksia voitiin käyttää muuhun kuin elämiseen esimerkiksi kummivaliokunta oli yhdessä tapauksessa myöntänyt äidille luvan nostaa kahden poikansa tileiltä yhteensä 1 800 markkaa rakennuskorjaukseen. Osalla äideistä oli ilmeisesti tapana pistää kummirahat talteen lapsen opiskelua tai kalliimpaa hankintaa kuten polkupyörää varten. Tämä ei kuitenkaan ollut kummien mieleen, sillä he eivät tahtoneet, että kummivaroista tehtäisiin varauksia lapsen myöhempiä tarpeita varten. Kummit epäilivät olivatko lapset ollenkaan kummiavun tarpeessa, jos avustuksia voitiin laittaa säästöön.²²⁹

Kaavakkeen taustapuoli oli jaettu kahteen osioon tiedotuksia kehityksestä, luonteesta ja olosuhteista sekä avustusten määrä ja aika. Tiedotuskohtaan oli harvoin merkitty osioon kuuluvaa, vaan siihen oli useimmiten jatkettu avustummäärien ja -aikojen kirjaamista. Muutamissa tapauksissa oli merkitty ylös joitakin poikkeustapauksia esimerkiksi Ruotsissa oloaika ja kehoitus ammattikursseille hakemisesta. Toiseen osioon, avustusten määrä ja aika, oli nimensä mukaisesti merkitty avustussumma ja -aika, mutta usein myös lahjoittaja. Näiden tietojen perässä oli avustuksen vastaanottajan kuittaus eli usein äidin nimikirjaimet.

Kaavakkeeseen oli ilmeisesti koottu kaikki tiedot, mitä ajateltiin tarvittavan selvittämään sotaorvon avustustarve, sillä MLL:n avustukset olivat tiukasti tarveharkintaisia. Kaavakkeiden perusteella sotakummilapset tuli jaotella ryhmiin:

---

²²⁷ JL, 26.9.1941 ”Huomio!”, 4; 21.11.1941, ”Huomio!”, 4.

²²⁸ Näitä seuranneista toimenpiteistä lisää luvussa 5.5 Avustuksen lopettaminen.

säälittävä, varaton, kohtalainen, hyvä.²³⁰ Näin varmistettiin että kipeimmin avustuksen tarpeessa oleva lapsi sai kummin ja tai avustuksen ensimmäiseksi. Avustussumma ja -aika määräytyivät ilmeisesti myös kaavakkeiden tietojen perusteella, sillä kumminsaantikaan ei taannut rutiininomaista avustusta, kuten seuraavasta luvusta käy ilmi. Avustussumma ja -aika saattoivat vaihdella samalla lapsella tilanteen mukaan, joten taloudellista tilannetta ilmeisesti seurattiin ja päivitettiin.

5.2 Avustusten tarveharkintainen jako

Havainnollistaakseni avustamista paremmin olen valinnut sotakummilapsikortistosta seitsemän avustusesimerkkiä (Liite 3). Ensimmäinen esimerkkitapaus on vuonna 1937 syntynyt tyttö, joka oli perheen ainoa lapsi. Hän sai avustusta vuodelle 1945 yhteensä 1 800 markkaa eli 150 markkaa kuussa. Oli yleistä, että orvolle määriteltiin vuosiaavustus, joka jaettiin eripituisiksi avustusjaksoiksi, jotka tavallisesti olivat 1-3 kuukautta. Tässä tapauksessa avustus jaettiin niin, että äiti sai ensin nostaa kahden kuukauden avustuksen ja sen jälkeen kolmen kuukauden avustuksen aina kerralla. Joissain tapauksissa avustusaika saattoi olla puolesta vuodesta vuoteen (esimerkki 2). Tämä voi johtua siitä, että perhe asui pitäjän laita-alueella mistä kulkeminen oli vaivalloista ja aikaa vievää.

Kuukausiaavustus oli 125 markasta jopa 900 markkaan. Yleisin kuukausiaavustus oli 348 markkaa, kuten esimerkissä viisi, sillä tämä oli ruotsalaisen kummin kuukausiaavustus. Rahan arvon lasku otettiin ilmeisesti huomioon myös kummiavustuksissa, sillä avustukset nousivat asteittain vuosien saatossa. Esimerkin työllä avustus nousi ensin vuoden 1945 lokakuussa 150 markasta 200 markkaan ja seuraavana vuonna jo 350 markkaan kuukaudessa. Kummiavustukset olivat pienimmilläänkin tuntuva lisäys orvon toimeentuloon huoltoeläkkeen rinnalla, joka vuonna 1942 oli 138–330 markkaa kuukaudessa.²³¹ Edellä on mainittu, että jämsäläisen sotaorvon keskimääräinen huoltoeläke oli 145 markkaa kuukaudessa. Yleisin kummiavustus 348 markkaa oli näin kaksi kertaa suurempi kuin keskimääräinen huoltoeläke.

---

²²⁹ Pehkonen 1942, 20–25; Pukkila 2008, 80.

²³⁰ JyMa, MLL Jämsä, osaston kokous 4.5.1941, 2§.

²³¹ Ask 337/1942, 16§.

Huomioitavaa on, että tyttö oli saanut samalle ajanjaksolle alkuvuodesta 1946 kaksi eri avustusta. Ilmeisesti siihen oli olemassa jokin perusteltu syy, joka ei käy anomuksesta selville, esimerkiksi sairaskulut tai muu vastaava äkillinen tarve. Samanlaista päällekkäisavustusta oli myös muissakin tapauksissa, joten ilmeisesti tarpeen vaatiessa avustusta oli haettu ja saatu edellisistä avustuksista huolimatta. Ei ollut harvinaista, että kummivaliokunta itse, Suomen Huolto tai seurakunta myönsi lisäavustusta. Avustuksia, joita annettiin normaalin kummiavustuksen lisäksi tai niiden puutteessa. Tytön vuonna 1947 saama avustus (3 500mk) oli huomattavasti edellisvuotta suurempi (1 800mk). Tämä voi johtua siitä, että rahan arvo oli tuntuvasti laskenut²³², tarve oli ollut suurempi tai että tyttö oli saanut toisen kummin lisäksi.

Esimerkin tyttö oli myös saanut lahjan 525 markkaa. Luultavasti kummivaliokunta oli saanut ylimääräisen lahjoituksen jaettavaksi ja se oli jaettu tarpeen mukaan. Vastaavanlaisia ylimääräisiä lahjoja esiintyi kaavakkeissa harvoin, mutta esimerkiksi ulkomaalaisten kummien paketteja oli mainittuna. Oletettavasti tästä lahjasta johtuen tytön ei katsottu tarvinneen seuraavan kuukauden avustusta tai sitä ei ollut edes haettu. Avustuksettomat kuukaudet tai jopa vuodet olivat kaavakkeissa yleinen ilmiö. Avustuksen myöntäminen tai kummin saaminen ei taannut kuukaudesta toiseen jatkuvaa rutiininomaista avustusta vaan avustuksia jaettiin tarveharkintaisesti ja ilmeisesti myös erillisestä anomuksesta. Yhtenä syynä avustuksettomiin kuukausiin oli ulkomailla olo (esimerkki 4). Vuonna 1948 oli tytön avustukseksi merkitty kertakorvauksena 5 000 markkaa ja tähän loppui kummiavustukset, sillä leskiäiti oli seuraavana vuonna avioitunut uudestaan. Poikkeuksena olivat joulupaketit vuosina 1952 ja 1953.

Toinen ja kolmas esimerkki ovat samasta kuusilapsisesta perheestä, joista poika oli syntynyt vuonna 1933 ja tyttö vuonna 1943. Vain neljä perheen lapsista oli hakenut avustusta ja vasta vuonna 1947, vaikka isä oli menehtynyt jo 1941. Tähän oli voinut vaikuttaa tietämättömyys avustuksista, sillä isä ei ollut kuollut rintamalla. Isä oli Jyväskylässä ollessaan sairastunut keuhkokuumeeseen ja sen jälkeen keuhkotautiin. Oltuaan hoidettavana Pikonlinnassa hän oli kuollut kotona Jämsässä. Todennäköisesti taloudellinen tilanne oli pitkään ollut tyydyttävä, jolloin avustusta ei ole katsottu

---

²³² Vuonna 1945 kilo meijerivoita maksoi 86,71 mk, 1946 117,06 mk ja 1947 178,38 mk. Vattula 1983, 452.

tarvittavan.²³³ Perheen työllä oli keskimäärin parempi kuukausiavustus (240mk) kuin pojalla (125mk) vuonna 1947, vaikka kyse on samasta perheestä. Tämä luultavasti johtui Suomen Huollon linjasta, jonka mukaan kummivaliokunnan avustuksen suuruutta tulisi mahdollisuuksien mukaan voida asteittain supistaa lapsimäärän kasvaessa.²³⁴ Tämä tosin ei toteutunut esimerkissä numero neljä, jossa perheen molemmat lapset saivat saman, mutta pienemmän avustuksen. Pojan (esimerkki 2) avustussumma oli vuosina 1947–1949 sama 1 500 markkaa vuodessa. Avustus annettiin niin, että orpo sai koko vuoden avustuksen kerralla ja oli sen jälkeen puoli vuotta ilman avustusta. Tämän jälkeen avustus loppui, luultavammin siitä syystä, että poika täytti 16 vuotta. Perheen tytölle (esimerkki 3) oli myös Suomen Huolto myöntänyt avustusta vuosittain 1 500 markkaa. Tyttö joko oli Suomen Huollon kummilapsi tai Suomen Huollon varoista myönnettiin tytölle lisäävustusta.

Neljännän esimerkin tyttö oli täysorpo, joka asui veljensä kanssa isoisänsä luona. Suurin osa eli kahdeksan Jämsän 11:sta täysorvosta saivat huoltajan omasta suvusta. Kuusi täysorpoa sijoittui isoisän luokse ja kaksi tädin, mutta myös loput kolme täysorpoa sijoitettiin eri taloihin Jämsään. Täysorpojen tapauksessa käytettiin ilmeisesti vastaavanlaista tarveharkintaa, koska sisarukset saivat keskimääräistä avustusta, kummina tosin toimi SPR:n täysorporahasto. Esimerkin viisi vuonna 1940 syntynyttä poikaa oli avustettu vain vuoden 1941 ajan. Kortissa oli merkintä, että muuttanut Hyvinkäälle, joten mahdollisesti tämä oli katkaisut avustuksen Jämsän osaston osalta. Esimerkki kuusi osoittaa, että heikossa taloudellisessa asemassa olleilla oli mahdollisuus saada kummivaliokunnalta myös huomattavaa avustusta. Vuonna 1945 poika oli saanut avustus yhteensä jopa 9 450 markkaa. Tästä esimerkistä käy hyvin selville ettei avustus aina ollut samansuuruinen, sillä ensimmäiselle puolelle vuodelle poika oli saanut 4 050 markkaa ja loppuvuodella 5 400 markkaa. Seuraavana vuonna poika oli saanut avustusta yhteensä 6 300 markkaa, avustaminen tosin päättyi jo heinäkuun lopussa ilman mainittua syytä.

Ei-sotaorpoja Jämsässä oli viisi invalidin lasta ja heitä avustettiin tilapäisesti. Kahta saman perheen lasta avustettiin vuoden ajan ja yhden lapsen perhettä toistaiseksi, kun

---

²³³ Taloudellinen tilanne: 11ha (2½ha viljeltyä, loppu tavallista metsämaata) 2 lehmää, 3 lammasta, 1 sika, rakennukset hyvät, velkaa ei ole.

²³⁴ JyMa, SH, johtokunnan kokousten pöytäkirjat, 26.1.1942, 10§.

Aseveljet eivät olleet voineet auttaa. Yhden lapsen invalidiperhettä oli autettu tilapäisesti vuosina 1941, 1944 ja 1945. Jämsän kummivaliokunnan jäsenet oli mainittu henkilökummeina. Viimeisessä tapauksessa lasta oli avustettu vuosina 1941–1947, 1949 ja 1952. Perheen ainoa huoltaja, invalidi-isä oli menehtynyt 1943, joten tästä eteenpäin lasta avustettiin täysorpona. Invalidien lasten avustaminen Jämsässä vielä vuoden 1945 jälkeen oli poikkeuksellista, sillä MLL oli kehoittanut ainakin Suomen Sosiaalidemokraattista Työläisnaisliittoa lakkauttamaan kyseiset kummissuhteet. MLL:n Sotakummivaliokunta katsoi, että invalidiperheiden avustaminen kuului lähinnä invalidijärjestöille.²³⁵

Sotakummilapsista 32 ei ollut hakemuksesta huolimatta saanut avustusta tai kummia. Alla olevaan taulukkoon on koottu todennäköiset syyt avustuksettomuuteen. Suurimmassa osassa eli 14 tapauksessa avustuksen myöntämisen esteenä oli ilmeisesti ikä. Pääsääntöisesti avustus evättiin 17 vuotta täyttäneiltä orvoilta, mutta kahdessa tapauksessa jo 16-vuotiaalta. Voi olla, että kohtalainen taloudellinen tilanne tai esimerkiksi ansiotyö yhdessä 16 vuoden iän kanssa esti avustuksen saamisen. Muutto esti avustuksen saamisen 11 tapauksessa, sillä kaavakkeista osaan oli merkitty että muuttanut ja osaan vain uusi osoite. Oletettavasti orpo oli ehtinyt muuttamaan ennen kummin tai avustuksen myöntämistä.

Taulukko 14. Jämsän sotakummilapsikortiston avustuksista jääneiden lukumäärä ja todennäköiset syyt tilanteeseen.

Syy	Lukumäärä	%-osuus
Yli-ikäisyys	14	44 %
Muutto	11	34 %
Ei-tarvitsevia	5	16 %
Muut syyt	2	6 %
Yhteensä	32	100 %

Lähde: JyMa, MLL Jämsä, sotakummilapsikortisto.

Yhden orvon kohdalla äiti oli ilmoittanut, ettei orpo sillä hetkellä tarvitse avustusta, mutta ilmoittaa mikäli tilanne muuttuu. Toisen orvon kohdalla rovasti oli merkinnyt,

²³⁵ TA, Sosiaalidemokraattinen Työläisnaisliitto, selostus Suomen Sos.-dem.Työläisnaisliiton toiminnasta v.1945, 38-39.

että ”toistaiseksi ei ole avun tarpeessa”, perusteluja tälle maininnalle ei ollut. Oletettavasti taloudellinen tilanne oli kohtalaisen hyvä tai kohentumassa. Voi myös olla, että äidin katsottiin tulevan toimeen palkallaan ja huoltoeläkkeellä, kuten kolmannessa tapauksessa oli ilmoitettu. Syy miksi avustusta luultavasti näissä tapauksissa oli haettu, on edellä mainittu Sotakummivaliokunnan kiertokirje, missä toivottiin täydellistä kortistoa kaikista sotaorvoista, ei ainoastaan avuntarpeessa olevista.²³⁶ Neljännessä tapauksessa kaksi orpoa oli merkitty samaan korttiin ja taloudellinenkin tilanne oli hyvä. Syynä yhteiseen korttiin luultavasti on, että pojat oli vain ilmoitettu ohjeen mukaisesti eikä tarkoitus ollut hakeakaan avustusta. Asiaan on voinut vaikuttaa myös, että lapset eivät asuneet äidin luona vaan olivat isän sisarusten hoidossa, kun äiti oli mennyt uudestaan avioon.

Muita syitä avustuksettomuuteen oli ilmeisesti yhdessä tapauksessa mainittu ammattikouluun meno, jolloin orpo oli ikänsä puolesta jo työhuoltolain piirissä. Orpo on voinut muuttaa toiselle paikkakunnalle opiskelemaan, kun valtio maksoi myös välilliset kustannukset. Erikoisin oli viimeinen tapaus, jossa kahden sotaorvon perheessä vain toinen sisaruksista oli saanut avustusta. Ottaen huomioon, että avustusehdot olivat kaikille samat, toisen lapsen avustuksetta jättäminen herättää ihmetystä. Kummivaliokunta ilmeisesti katsoi perheen aseman olevan sen verran hyvä, etteivät molemmat lapset tarvinneet kummiä. Yksi vaihtoehto on, että perhe oli muuttanut Kuhmoisiin ennen kuin lapsi ehti saada kummin, sillä sisko oli ehtinyt nauttimaan kummiavustusta vain vuoden.

Avustusten jako perustui kaavakkeisiin ja oli tarveharkintainen. Avustussummaan ja -aikaan vaikutti moni tekijä, sillä niissä oli orpojen kesken suurta vaihtelua. Usein avustuksissa suosittiin samaa summaa, tämä johtui luultavammin järkisyistä, kun kerran oli avustussumma harkittu ja mikäli perheen taloudelliseen asemaan ei ollut tullut muutosta, ei summaa katsottu tarpeelliseksi lähteä uudelleen arvioimaan. Todennäköisesti avustuksissa otettiin huomioon myös juuri sen hetkinen tilanne ja tarve, koska avustussummat ja avustuksen kesto saattoivat samallakin sotaorvolla muuttua jonkin verran. Tarveharkinnasta kertoo myös invalidien lasten avustaminen väliaikaisesti, vaikka eivät sotaorpoja olleetkaan ja ylimääräiset avustukset. Lisäavustus

---

²³⁶ JyMa, MLL Jämsänkoski, SPR Hämeen piirihallitus paikallisosastoille 8.5.1942.

saattoi rahan sijaan olla myös vaateavustus, esimerkiksi yhdessä kaavakkeessa ilmoitettiin, että ostettu talvipalton. Avustuksen tarveharkintaisuus oli yksi keskeisimmistä eroista huoltoeläkkeeseen. Virallinen eläke oli sidottu määräyksiin ja oli laadultaan muodollisena huomattavasti hitaampi kuin paikallinen tilapäisapu.²³⁷ Huoltoeläke oli jatkuva ja samansuuruinen, mutta se ei mahdollistanut äkillisiä lisäävustuksia. Toisaalta taas sotakumminsaanti ei taannut jatkuvaa avustusta, vaan avustuksettomat kuukaudet ja jopa vuodet esiintyivät usein kaavakkeissa. Avustus myös saatettiin keskeyttää väliaikaisesti.

5.3 Avustusten keskeytyminen

Avustus keskeytyi, kun sotaorpo ei asunut kotona holhoojansa kanssa, vaan esimerkiksi lapsen ollessa lastenkodissa oli häntä avustettu vasta palattuaan kotiin. Ruotsissa olo keskeytti avustuksen neljältä lapselta, mutta lapsia avustettiin kotiinpaluun jälkeen. Yleinen syy avustuksen hetkelliseen keskeytymiseen oli lyhyt ilmoitus, että kummi oli lopettanut avustamisen tai epäily siitä, joten syyt jäivät arvailujen varaan. Epätietoisuus johtui luultavasti siitä, että yhteydenpito pitkillä välimatkoilla ja kaikkien kummien kanssa ei välttämättä toiminut halutulla tavalla. Etenkin ulkomaiset kummit eivät yleensä sitoutuneet määrääjäksi, vaan kummi saattoi purkaa kummissuhteen milloin vain halusi. Ulkomainen avustus usein päättyikin Suomen taloudellisen tilan kohentuessa ja muiden maiden lasten suuremman hädän takia. Kummivaliokunnan lähettämistä kirjeistä Jämsän kunnalle ja seurakunnalle kävi selville, että vuonna 1944 ulkomainen avustus oli lähes tyrehtynyt.²³⁸ Rauhan aikaan palaaminen vuonna 1944 aiheutti myös kummikatoa Suomessa etenkin Suomen Aseveljien liiton ja Lotta Svärd -järjestön lakkauttamiset vei kummin monelta sotaorvolta. Pitkittynyt sota-aika myös heikensi alun innostusta ja avustamishalua.²³⁹

Avustusaika oli melkein 20 vuotta, mikäli kummi oli ilmoittautunut heti Sotakummivaliokunnan perustamisvuonna 1941 ja jatkanut loppuun eli vuoteen 1958 asti. Näin pitkällä ajanjaksolla kumminkin elämässä oli voinut tapahtua melkoisesti.

---

²³⁷ KA, MLL SKV, Osaston kirjeenvaihto, Visapää ”Miten Mannerheim-liitto avustaa sotaorpojamme”; Avustusesimerkit 1-7, Liite 3.

²³⁸ JSA, Jämsän kirkkovaltuuston pöytäkirjat, 21.3.1943, 4§; JKA, Jämsän kunnanvaltuuston pöytäkirjat, 6.2.1943, 17§.

²³⁹ Snellman-Borenus 1959, 44.

Eräissä tapauksissa olikin kummia koskevia merkintöjä esimerkiksi, että kummi oli kuollut, muuttanut tai että kummia ei ole. Tuonosen teoksessa yksi sotaleskistä kertookin, että hänen lapsensa ruotsalaiset kummit ”menivät jossain onnettomuudessa matkalla Suomeen”.²⁴⁰ On otettava myös huomioon, että avustukset eivät välttämättä loppu välittömästi, vaikka korteista merkinnät loppuvat. Kummi on voinut avustaa perhettä suoraan, esimerkiksi yhdessä kaavakkeessa luki, että ”kummi maksaa suoraan äidille”. Kummin avustaessa suoraan perhettä kummivaliokunta ei välttämättä ollut tietoinen avustuksen mahdollisesta jatkumisesta tai loppumisesta. Tämän vuoksi piirihallitukset ohjeistivat kummivaliokuntia tehostamaan valvontaa vuonna 1944, jotta saataisiin tietoon kaikki orvot joiden kummit ovat lopettaneet. Tarkoitus oli tarvittaessa yrittää hankkia orvoille nopeasti uudet kummit tai rahastoavustuksia.²⁴¹

Henkilökohtaista kontaktia eli kirjeenvaihtoa pidettiin tärkeänä, sillä se oli todettu tärkeäksi kummissuhteen kestoa ja avustuksia ajatellen.²⁴² Kirjeiden kautta kummi ja kummilapsi oppivat tuntemaan toisensa, mikä nosti kynnystä avustamisen lopettamiseen. Kiitoskirjeen tärkeyttä korostettiin vuosien saatossa moneen otteeseen. Sotakummivaliokunnan vuonna 1943 lähettämän kirjeen mukaan kummit usein lopettivat avustuksen, mikäli eivät saaneet kiitoskirjettä ja tietoa rahojen saapumisesta tai kummilapsen kirje oli lyhyt, mitäänsanomaton. Kiitoskirjeen sisältöön annettiin sotaleskille Sotakummivaliokunnan toimesta tarkat ohjeet huhtikuussa 1943. Ohjeistuksessa ilmoitettiin, että kummeille ei saanut esittää lisäpyyntöjä tai -vaatimuksia, sillä kummi ei ollut niihin lupautunut. Vientikielto myös teki mahdottomaksi ulkomaisten kummien lähettää vaatteita maasta, joten pyynnot olivat tuloksettomia. Kirjeissä tuli kertoa mahdollisimman paljon sotaorvon jokapäiväisestä elämästä, mutta ei saanut kertoa epäedullisia asioita lähimmäisistä, olosuhteista tai isänmaasta. Liian ihannoivaa kuvaa elämästä tuli myös välttää, ettei kummille jäänyt mielikuvaa, että perhe ei ollut avustuksen tarpeessa.²⁴³ Yhdessä kaavakkeessa oli merkintä, että kahden lapsen äiti ei ollut kiittänyt kummia paketeista eikä rahasta, joten kummi oli mahdollisesti lopettanut avustamisen sen tähden. Vuoden 1943

---

²⁴⁰ Tuononen 1991, 18.

²⁴¹ KA, MLL SKV, kirjeitä piireille ja piireistä, SPR:n Hämeen piirihallitus MLL:n sotakummivaliokunnille, 7.6.1944.

²⁴² Malli oli saatu Yhdysvaltain avusta Ranskan sotaorvoille ensimmäisen maailmansodan jälkeen. Korppi-Tommola 1990b, 116; Söderström 1943, 12–14.

neuvottelukokouksessa keskusteltiin, miten äidit saataisiin täyttämään velvollisuutensa kirjeenvaihtoa kohtaan.²⁴⁴

5.4 Avustusten lopettaminen

Toisin kuin huoltoeläke sotakummiavustuksen saaminen tai lopettaminen ei ollut tiukkoihin säädöksiin sidottu, vaan vapaaehtoinen avustus oli tarveharkintainen ja se voitiin myös lopettaa, mikäli sitä ei katsottu tarpeelliseksi. Alla olevasta taulukosta voi nähdä todennäköiset syyt avustusten lopettamiseen, sillä tuen katkaisemista ei ollut mitenkään perusteltu kaavakkeissa.

Taulukko 15. Sotakummiavustusten todennäköiset lopettamissyöt Jämsässä.

Avustuksen lopettamissyö	Lukumäärä
Ikä	28
Muutto toiselle paikkakunnalle	26
Äidin uusi avioliito	25
Taloudellinen tilanne	17
Ei tarvitse	5
Ei-sotaorpous	5
Kummilapsen menehtyminen	4
Muut syyt	6
Ei tietoa	4

Lähde: JyMa, MLL Jämsä, sotakummilapsikortisto.

Avustuksen yläikärajan määrittäminen oli ongelmallista, mikä ilmenee jo edellä mainitusta ikärajan vaihtelevuudesta Sotakummivaliokunnan ohjeistuksessa. Toinen 15-vuotias saattoi olla vielä koulunpenkillä kun toinen ikätoveri kävi jo ansiotöissä. Oletettavasti huomio kiinnittyi kysymykseen mistä iästä lähtien nuori oli velvollinen elättämään itsensä. Vuoden 1922 köyhäinlaitolaissa tämä ikäraja säädettiin 16 vuoteen

²⁴³ KA, MLL SKV, osaston kirjeenvaihto, SKV sotakummityöntekijöille, päiväämätön; SKV piirihallituksille ja paikallisille sotakummivaliokunnille 29.4.1943, liitteenä Tervehdys kummilasten äideille.

²⁴⁴ KA, MLL SKV, kirjeitä piireille ja piireistä, SKV piirihallituksille ja paikallisille sotakummivaliokunnille 29.4.1943; Kummityöntekijäin neuvottelukokouksia, SPR piirihallitusten sotakummitoiminnan hoitajien neuvottelukokous 12–13.9.1943, 13§.

ja vielä vuonna 1948 lapsilisälakia säädettäessä katsottiin samoin, että kansakoulun ja rippikoulun käyneen 16 vuotiaan nuoren oli aika alkaa itse huolehtimaan itsestään.²⁴⁵ Ikärajaan vaikutti varmasti Suomen maatalousvaltaisuus, maalla riitti töitä, joihin oli totuttu tarttumaan jo aikaisessa vaiheessa. Haapalan mukaan vuonna 1950 maassa oli 311 000 15-19-vuotiasta nuorta, joista 73 prosenttia asui maaseudulla. Tästä ryhmästä 2/3 eli 200 000 nuorta oli jo ammatissa ja vain kolmasosa oli koulussa, opiskeli tai asui kotona ilman ammattia.²⁴⁶

Ikä katkasi kummiavustuksen todennäköisesti 28 sotaorvolta, mutta suurimmassa osassa eli 12 tapauksista vasta sinä vuonna, kun sotaorpo täytti 17 vuotta. Neljässä tapauksessa avustus loppui vasta sinä vuonna kun sotaorpo täytti 18 vuotta, kahdeksassa tapauksessa jo sinä vuonna kun täytti 16 vuotta ja neljässä tapauksessa sinä vuonna kun sotaorpo täytti 15 vuotta. Huomioitavaa on, että tapauksissa, joissa avustus loppui jo 15-vuotiaana, viimeinen avustus on melkoisesti aikaisempia avustuksia suurempi. Esimerkiksi vuonna 1953 perheen toinen 15-vuotias sotaorpo sai 24 000 markan ja toinen 16-vuotias sotaorpo sai 12 000 markan avustukset. Näillä avustuksilla orvot luultavasti pärjäisivät reilusti yli vuoden eteenpäin. Esimerkissä numero kaksi ilmeisesti riittävä taloudellinen asema yhdessä 16-vuoden iän kanssa riitti lopettamaan avustamisen.

Paikkakunnan vaihto ilmeisesti katkasi Jämsän osaston avustuksen 26 orvon kohdalla. Näihin kaavakkeisiin oli merkitty muuttanut ja osaan vain uusi osoite. Leskiäiti on voinut muuttaa lapsineen lähemmäksi omaa turvaverkkoaan, perhettä tai sukua. Tuonoson teoksen yksi soteleskistä kirjoittikin, että asui miehensä kodissa jonkin aikaa tyttärensä kanssa vielä miehensä kaatumisen jälkeen, mutta muutti lopulta vanhempiansa luokse. Jämsän sankarivainajien matrikkelistä käy ilmi, että ainakin yksi sotilaista oli jo ennen sotaa muuttanut perheineen takaisin synnyinseudulleen Jämsään, jotta perhe jäi tuttuun ympäristöön isän lähtiessä.²⁴⁷ Muuttokatoa Jämsästä aiheutti myös talvisodan aikana paikkakunnalle tulleiden karjalaisten kotiinpaluun mahdollisuus vuosina 1942–1943, jota Kuusiston mukaan käytti enemmistö Jämsään päätyneistä evakoista. Dosentti Hietasen mukaan keväällä 1942 alkoikin joukkopaluu

---

²⁴⁵ Aiemmin ikäraja oli ollut 15 vuotta. Aapola & Kaarninen 2003, 14. ”Hyvän äidin lisä” 1948, 5.

²⁴⁶ Haapala 2003, 76.

²⁴⁷ Tuononen 1991, 8-9; Jämsän sotaveteraanit r.y. 1997, 228.

takaisinvallattuun Karjalaan ja kaikkiaan noin 280 000 evakkoa palasi kotiseuduilleen uutta elämää rakentamaan.²⁴⁸

Avustus ei kuitenkaan välttämättä katkennut muuton vuoksi saman tien, vaan avustus oli saatettu myöntää useammalle kuukaudelle ja maksettu kerralla pankkiin, eikä rahoja peritty takaisin, vaikka sinä aikana muutti toiselle paikkakunnalle. Osassa tapauksissa oli luultavasti sovittu, että avustusta annettaisiin kunnes perhe pääsisi kotiutumaan ja hakeutumaan uuden paikallisosaston kortistoon. Esimerkiksi yhdessä tapauksessa ilmoitettiin, että perhe oli muuttanut Tampereelle elokuussa 1940, mutta avustusta oli jatkettu vielä yli vuosi lokakuuhun 1941 asti.

Äidin uusi avioliitto oli avustamisen jatkumisen kannalta ongelmallinen monesta syystä. Ei ollut varmuutta, paransiko avioituminen perheen taloudellista asemaa tai että koituiko parannus sotaorvon hyväksi. Esimerkiksi yhden sotakummiasiainhoitajan kirjoituksen mukaan sotaorvon lapsipuolen asema saattoi olla tukala, kun uusien omaisten mukaan ”parempi olisi syöttää porsasta, kuin tuota vierasta poikaa”. Kirjeessä korostettiin kuinka tärkeä avustuksen tuoma aineellinen ja henkinen tuki sotaorvolle oli. Mahdollista oli myös, että isäpuoli kaatui rintamalla tai uusi avioliitto purkautui muista syistä, sillä kuten alla olevasta taulukosta voi nähdä, avioerojen määrä nousi sodan loppuvaiheilla.²⁴⁹

Taulukko 16. Avioerojen ja solmittujen avioliittojen lukumäärät vuosina 1937 ja 1941–1944.

Vuosi	Avioerot	Solmitut avioliitot
1937	1 627	-
1941	1 580	37 662
1942	1 954	26 891
1943	3 166	31 954
1944	3 285	31 535

Vuoden 1937 solmittujen avioliittojen lukumäärää ei ollut mainittu. Lähde: Pakkanen & Raevuori 1988, 72, 84–87.

²⁴⁸ Kuusisto 1989a, 433; Hietanen 1990b, 160–163; Hietanen 1984, 68.

²⁴⁹ KA, MLL SKV, kuvauksia sotaorpoperheistä, Sotakummiasiainhoitaja Sotakummivaliokunnalle 28.8.1947; Pakkanen & Raevuori 1988, 86.

Avustuksen jatkaminen äidin uuden avioliiton jälkeen oli Sotakummivaliokunnan ohjeistuksen kannalta muuttuva. Vuonna 1942 piiriasiamiesten neuvottelupäivillä ohjeistettiin, että koska isäpuoli oli lain mukaan velvollinen huoltamaan vaimon edellisestä avioliitosta olevat lapset, on vaadittava että hän velvollisuutensa täyttää. Maaherra Pehkosen alustuksessa tosin kyllä mainittiin, että näissä tapauksissa kummiavustuksia tulisi säästää lapsen koulutukseen. Sotakummitoiminnan neuvottelukokouksessa 1943 taas painotettiin, että kummiavustusten jatkumisen tuli olla riippuvainen uuden avioliiton myötä tapahtuvasta mahdollisesta taloudellisen aseman muutoksesta, eikä mitään yleispäätöstä voida tehdä. Vuonna 1944 toiminnanjohtajien kokouksessa lausuttiin periaatteellinen kanta äidin uuden avioliiton osalta. Avustukset tuli lakkauttaa ja vain aivan erikoisissa tapauksissa voitiin avustusta jatkaa. Päiväämättömän sotakummiavustusten jaossa noudatettavien perusteiden mukaan avustusta ei suositeltu annettavan ainakaan ensimmäiseen vuoteen uuden avioliiton solmimisen jälkeen. Ohjeen mukaan avustusanomus voitiin pyytää myöhemmin uudelleen käsiteltäväksi, jolloin avustusta annettaessa otettiin huomioon lapsen tai äidin sairaus, koulutuksen kohdilta erikoinen lahjakkuus, isäpuolen kuolema, uuden avioliiton purkautuminen tai jos tapaus oli muuten sääliittävä, esimerkiksi perheellä oli vaikea taloudellinen tilanne. Snellman-Borenius kirjoittaa, että rahastoavustukset lopetettiin vuonna 1946 orvoilta, joiden äidit olivat menneet uusiin naimisiin.²⁵⁰

Jämsässä ilmeisesti kuitenkin toimittiin useimmiten tilanteen kuin tiukkojen ohjeistusten mukaan, sillä 25 sotaorvosta vain 15 orvolta avustaminen loppui välittömästi äidin avioiduttua uudestaan, kuten esimerkissä 1. Näistä kolmen kortissa oli vain maininta, että äiti mennyt uudestaan naimisiin. Avustus oli äkillisesti loppunut, joten oletin sen loppuneen joko uuden avioliiton myötä tai sen johdosta tehdyn taloudellisen tilanteen tarkistuksen vuoksi. Yhteen kaavakkeeseen rovasti oli erikseen kirjoittanut, että ”isän pitäisi kyetä elättämään näin pieni perhe”, kyseessä oli yksi sotaorpo. Kahden sisaruksen korttiin oli merkitty, että ”viimeinen avustus, koska sotakummiavustus SPR:n Hämeen piiritoimiston kautta lopetettu äidin mentyä naimisiin”. Näin pitkä perustelu kaavakkeissa oli poikkeuksellinen. Jämsän kummivaliokunnan kanta avustuksen lopettamiseen äidin uuden avioliiton myötä ei

---

²⁵⁰ KA, MLL SKV, kummityöntekijäin neuvottelukokouksia, SPR piirihallitusten sotakummitoiminnan hoitajien neuvottelukokous 12–13.9.1943, 6§; SPR:n piirihallitusten toiminnanjohtajien kokous 8.2.1944,

nähtävästi ollut yhtä tiukka kuin Sotakummiavustuksen. Periaate, jonka mukaan kummiavustus lopetetaan isäpuolen saaneilta orvoilta, olisi tehnyt huomautuksen tarpeettomaksi. Perheen toista lasta olikin vielä avustettu vuosina 1948 ja 1949.

Avustaminen saatettiin lopettaa jo myönnetyn avustuksen jälkeen, kuten neljässä tapauksessa on ilmeisesti käynyt. On mahdollista, ettei uutinen uudesta avioliitosta heti kulkeutunut kummiavustuksen tietoon tai että tilannetta seurattiin hetken aikaa, jotta selviäisi kohentuiko taloudellinen tilanne. Kahden lapsen sotaorpoperheen äiti oli avioitunut toukokuussa 1945 ja kaavakkeissa oli rovestin lausunto ”kummiavustus loppunut 30.11.1945 uuden avioliiton tähden, ei ole kummiavustuksen tarpeessa”. Näin lasten avustukset olivat jatkuneet vielä puoli vuotta vihkipäivästä. Loppulause viittaa siihen, että äidiltä oli tiedusteltu mahdollista avun tarvetta vielä avioliiton solmimisen jälkeen. Toisessa kahden lapsen sotaorpoperheessä äiti oli avioitunut joulukuussa 1945, mutta toista lasta oli avustettu kesäkuuhun ja toista marraskuuhun 1946 asti. Luultavasti lapsille oli määrätty vuosivastus tai kummi oli maksanut koko vuoden jo kerralla etukäteen ja he olivat avustuksensa saaneet pitää. Äidiltä oli vielä vuonna 1948 tiedusteltu taloudellista tilaa, eikä perhe ollut avun tarpeessa.

Äidin uudesta avioliitosta huolimatta kuutta sotaorpoa oli avustettu koko ajan, tiettyyn vuoteen asti tai poikkeustapauksessa. Perheiden taloudellinen tilanne ei ilmeisesti ollut avioliiton myötä riittävästi kohentunut. Yksi tapaus oli täysorpo, sillä äiti oli kuollut uuden avioliiton solmittuaan ja avustus jatkui holhoojan huomassa. Suuri lapsimäärä jatkoi ilmeisesti avustusta perheessä, jossa lapsiluvuksi oli merkitty 6+3. Suurperheestä vain kaksi lasta haki sotakummiavustusta, näistä toista oli avustettu vielä vuodet 1947–1948, vaikka äiti oli avioitunut uudestaan elokuussa 1944. Esimerkitapauksessa numero 7 kaavakkeessa luki, että äiti muuttanut takaisin Jämsään ja mennyt uusiin naimisiin heinäkuussa 1944. Tästä huolimatta tyttöä oli avustettu vielä vuosina 1946–1947. Tässä tapauksessa oli ilmeisesti sovellettu vuoden ohjesääntöä uuden avioliiton solmimisesta tai vuoden avustukseton jakso oli puhdas sattuma. Vuonna 1942 yksi sotaorpo oli saanut isäpuolen ja äidille oli ilmoitettu, että avustus loppui. Lasta oli kaikesta huolimatta avustettu uuteen korttiin vuosina 1947 ja 1949 sekä vuonna 1951 oli maksettu vielä sairaala-, lääke- ja lääkärinkuluja 1 220 markkaa. Uudesta avioliitosta

---

48; osaston kirjeenvaihto, sotakummiavustusten jaossa noudatettavat perusteet, päiväämätön; Pehkonen 1942, 24; Snellman-Borenus 1959, 59.

johtuva avustusten loppuminen ei ilmeisesti ollut kaikkien mieleen, sillä kahden lapsen sotaorpoperheen kortteihin oli merkitty ”vuosi -45 ilman kummia uuden avioliiton tähden, vaikea perhe, avustettu v.-47”.

Kummiavustus voitiin lopettaa myös kummivaliokunnan toimesta taloudellisen tarkistuksen jälkeen tai äidin ilmoituksesta. Sotakummivaliokunta lähetti sotakummityöntekijöille ohjeen tarkistusta varten, jonka mukaan päivitys oli tehtävä huolella ja tarkkuudella huolimatta asian arkaluonteisuudesta. Uusi anomus, mikäli kummi oli lopettanut ja haettiin uutta kummia tuli perustua tarkistettuun taloudelliseen asemaan.²⁵¹ Taloudellista tilannetta oli seurattu ja päivitetty myös Jämsässä, esimerkiksi yhdessä tapauksessa päivitystä oli tehty ainakin kahdesti. Ensin perheen taloudelliseksi tilanteeksi oli merkitty heikko, joka myöhemmin oli vedetty yli ja merkitty kohtalainen. Ilmeisesti perheen taloudellinen tilanne oli kohentunut. Kyseisen perheen kahta orpoa oli avustettu vuonna 1945 ja seuraava tarkistus oli ilmeisesti tehty vuonna 1947, kun rovasti oli merkinnyt, ettei tarvitse kummia. Taloudellinen tarkistus todennäköisesti katkaisikin avustuksen 19 sotaorvolta, sillä näissä tapauksissa avustus loppui samana vuonna kaikilta sisaruksilta ilman selitystä. Tarkistus oli ilmeisesti lopettanut myös vuonna 1949 esimerkkisisarusten 2 ja 3 avustukset, sillä hyvään taloudelliseen tilanteeseen viittaisivat myös lasten avustuksettomat kuukaudet. Yhteen kaavakkeeseen oli merkitty, että äiti sai nostaa poikien tililtä rahaa perikunnan velan maksuun. Tämä viittaisi siihen, ettei avustusta tarvittu välttämättömän toimeentulon turvaamiseen. Yksi kolmen orvon perhe oli saanut siirtoväen korvauksia ja nuorin orvoista vielä kertakorvauksena suuremman avustuksen.

Ei-sotaorvoille eli viidelle invalidin lapsille avustus oli alun perinkin tarkoitettu vain tilapäiseksi ja sotakummilapsen menehtyminen lopetti avustukset neljässä tapauksessa. Muita syitä avustuksen loppumiseen oli edellä mainittu kummilapsen oma ansiotyö kahdessa tapauksessa, äidin työhön paluu oli ilmeisesti lopettanut avustukset kahdelta sotaorvolta, yhdessä tapauksessa sotaorpo oli joutunut vankilaan ja yhden sotaorvon kortissa viimeinen merkintä oli ammattikouluun meno. Ilmeisesti siirtyminen työhuoltolain piiriin lopetti avustuksen, kun laki takasi ruuan ja asunnon tai niitä vastaavan kohtuullisen korvauksen.

---

²⁵¹ KA, MLL SKV, osaston kirjeenvaihto, SKV sotakummityöntekijöille, päiväämätön.

Neljässä tapauksessa ei kaavakkeista ole nähtävissä syitä miksi avustus oli lopetettu. Tapaukset ovat myös yksilapsisia, joten sisarusten korteista ei saanut johtolankoja asiointilaan. Todennäköisesti yhden lapsen elatus oli helpompi järjestää omin avuin kuin suurperheen. Ensimmäinen tapaus oli tätinsä luona asuva täysorpo, jota oli avustettu 14-vuotiaaksi. Toisessa tapauksessa lasta oli avustettu vain kahdeksaan ikävuoteen asti, luultavasti siitä syystä, ettei hän ollut sotaorpo, sillä isä oli kuollut pyöräilyonnettomuudessa Jyväskylässä ennen rintamalle menoa. Kolmannessa tapauksessa lasta oli avustettu vuoteen 1953 eli 14 ikävuoteen asti. Kaavakkeen mukaan äidillä oli oma kauppaliike, joten luultavasti perhe oli sodan jälkeen tullut jo toimeen omillaan. Neljännessä tapauksessa kaavakkeeseen ei ollut merkitty kuin lapsen etunimi ja lyhyt avustusaika, joten avustus oli ilmeisesti alusta lähtien tarkoitettu vain väliaikaiseksi.

Kummivaliokunnan toiminnan hiipuminen, kummien väheneminen tai muut mainitsemattomat tekijät voivat myös olla avustusten loppumisten taustalla, sillä kortteihin ei avustusten loppumista ollut perusteltu. Seuraavalla sivulla olevaan taulukkoon on koottu Jämsän kummivaliokunnan jakamat avustukset vuosina 1943–1959. Vuosilta 1940–1942 ei ole säilynyt tietoja, sillä kummivaliokunnan kirjanpito ilmeisesti aloitettiin vasta 1943 tai aikaisempi tasekirja on hävinnyt.

Taulukko 17. Jämsän kummivaliokunnan jakamat avustukset vuosina 1943–1959.

Vuosi	Kummi- lasten lkm	Kummi / kummiton	Avustukset yhteensä	Valiokunnan avustukset	Joululahjat
1943	90 + 2	69 / 0	207 490 mk	1 750 mk joululahjat	6 750 mk
1944	101	tarvitsevilla kummi	259 489 mk	tilapäisavustukset 20 200 mk	9 427 mk
1945	106	88 / 2	295 772 mk	tilapäisavustukset 18 700 mk	-
1946	105	81 / 6	334 460 mk	vaateavustus 55 kpl 18 200 mk	-
1947	110	tarvitsevilla kummi	333 010 mk	avusti 15 orpoa 43 600 mk	-
1948	90	57 / 5	354 763 mk	vaateavustus 10 kpl	-
1949	87	42 / 0	213 475 mk	18 669 mk	-
1950	63	36 / 0	302 480 mk	62 072 mk	40 pakettia
1951	36	21	307 995 mk	-	27 379 mk
1952	35	15	363 200 mk	-	38 600 mk
1953	29	20 (16)	268 000 mk	20 000 mk joululahjat	23 700 mk
1954	29	19	302 104 mk	15 000 mk joululahjat	21 000 mk
1955	29	14 (12)	95 000 mk	17 900 mk	23 800 mk
1956	29	11	60 000 mk	15 000 mk joululahjat 3 000 mk opintoraha	48 577 mk
1957	-	6	40 000 mk	-	8 000 mk
1958	-	6	80 000 mk	-	6 000 mk
1959	-	7	52 000 mk	52 000 mk	22 050 mk

Vuodesta 1951 lähtien aineistossa ei mainittu kummittomien sotaorpojen lukumäärää, suluissa mainittu tasekirjan vastaava lukumäärä. Lähde: JyMa, MLL Jämsä, sotakummivaliokunnan tasekirja 1943–1959, sotakummivaliokunnan vuosikertomus 1943, osaston vuosikertomus 1944–1949, 1951–1954, toimintaraportti 1945, 1946, 1950, vuositilastokortti 1955–1960.

Taulukon kursivoidut tiedot ovat peräisin kummivaliokunnan tasekirjasta. Olen erottanut ne muista tiedoista, sillä tasekirjassa ei luonnollisesti oteta huomioon kummivaliokunnan ohi annettuja avustuksia. Vuosikertomuksissa taas myös nämä tiedot on merkitty. Vuoden 1947 vuosikertomuksessa on liitteenä ilmoitus

kummivaliokunnan avustuksista, jossa mainitaan että paikalliset avustukset ja osa kotimaisista avustuksista ei näy kummivaliokunnan tilinpäätöksessä, sillä raha toimitetaan ilman kummivaliokunnan välitystä suoraan äidille. Liitteessä mainitaan nämä yhdeksän kummiä ja heidän avustukset, jotka olivat yhteensä 66 900 markkaa. Nämä avustukset on myös laskettu mukaan kokonaisavustussummaan.²⁵² Mannerheimliiton toimintakertomuksesta vuodelta 1943 käykin ilmi, että ainoastaan hyvin pieni osa suomalaisista kummeista suoritti kummiavustuksensa valiokunnan välityksellä, sillä suuri osa lähetti avustuksensa suoraan kummilasten äideille.²⁵³ Vuonna 1953 Jämsän osaston vuosikertomuksessa mainitaan, että 20 sotaorvolla on kummi tai on saanut muita avustuksia. Tasekirjassa mainitaan vain 16 sotaorpoa, joten luultavasti ainakin näitä neljää sotaorpoa kummit avustivat suoraan kotiin.²⁵⁴

Viimeiset avustukset kortteihin Jämsässä merkittiin vuonna 1955 ja yllä olevasta taulukosta voi huomata, että samana vuonna avustusten yhteissumma putosi roimasti. On tosin otettava huomioon, että myös sotaorpojen lukumäärä oli pienentynyt melkein neljännekseen huippuvuoden 1947 110 sotaorvosta. Vuoden 1955 vuosikertomuksessa mainitaan, että 29 sotaorvosta yli 15-vuotiaita oli jo 21, joten seuraavien vuosien alhainen avustettujen lukumäärä ja avustusten kokonaissummat johtuivat luultavasti siitä, että suurin osa oli jo saavuttanut 17 vuoden avustusikärajan. Huolimatta siitä, että sotaorpojen keskimääräinen ikä isän kuollessa oli 3 vuotta, laskee sotaorpojen määrä 1950-luvulla Jämsässä alle kolmannekseen 10 vuodessa. Tähän oli luultavasti yhtenä tekijänä kiihtynyt jälleenrakennuskausi. Sotaorpopereiden ei enää tarvinnut kääntyä MLL:n osastojen puoleen vaan he tulivat toimeen itsenäisesti. Korppi-Tommola kirjoittaakin, että elintaso kohosi juuri 1950-luvun alussa, kun sotakorvaukset saatiin maksetuksi ja siirtoväen asuttaminen oli saatu valtaosin suoritetuksi. Suomen Huoltokin katsoi tehtävänsä tulleen täytetyksi ja lopetti toimintansa vuonna 1952.²⁵⁵

Virallisesti Jämsän MLL:n osaston kummivaliokunta lopetti toimintansa tammikuussa 1959, vuosi Sotakummivaliokunnan jälkeen. Kummivaliokunnan viimeisessä

---

²⁵² Seuraavat avustukset oli mainittuna: Jämsän yhteiskoulun sotakummirengas 18 000mk, Osuuskauppa Seppo 2 400mk, Jämsän lotat 7 100mk, S.O.K. tiilitehdas 10 800mk, Tohtori Heikkilä 10 000mk, Sos.dem. Työläisnaisliitto 4 200mk, Ahlman 4 800mk, S.O.K. Kotka 3 600mk ja naisorkesteri 6 000mk. JyMa, MLL Jämsä, vuosikertomukset 1947; sotakummivaliokunnan tasekirja.

²⁵³ Suomen Punainen Risti ja sen lastensuojeluosasto Kenraali Mannerheimin lastensuojeluliitto vuonna 1943 1944, 36.

²⁵⁴ JyMa, MLL Jämsä, vuosikertomus 1953; sotakummivaliokunnan tasekirja.

kokouksessa päätettiin, että jääneet varat jaetaan paikkakunnalla oleville sotaorvoille opiskelua ja koulunkäyntiä varten. Tasekirjan mukaan vuonna 1959 olikin kummivaliokunnan varat 52 000 markkaa jaettu kahdeksalle sotaorvolle 4 000, 6 000 ja 10 000 markan lahjoituksina.²⁵⁵ Vanhin avustuksen saaja oli 24-vuotias ja nuorinkin jo 17-vuotias. Yhtä näistä kahdeksasta orvosta ei kuitenkaan löydy kaavakkeista. Orpo on voinut muuttaa paikkakunnalle vasta 1950-luvulla, kun päivityksiä ei enää ole niin aktiivisesti tehty tai orvolla oli ollut häntä omatoimisesti avustava kummi.

Sotakummiavustuksia ei alun perinkään ollut tarkoitettu elinikäisiksi, vaan niiden tehtävänä oli enemmänkin sotaorpoperheiden arkielämän ja toimeentulon vakiinnuttaminen. Kaatunut isä oli usein myös perheen huoltaja, joten kummiavustukset olivat tilapäisapua sotaorpoperheille uuteen tilanteeseen totuteltaessa. Pyrkimyksenä olikin, että perhe pääsisi jaloilleen ja jatkamaan elämäänsä omin avuin. Otettaessa huomioon kummiavustusten luonne ei ole merkittävää, että 1950-luvulla toiminta oli hiipumaan päin. Osa kummeista väsyi avustamiseen, sotaorvot aikuistuiivat ja tai tulivat toimeen omillaan, sotelesket avioituivat uudestaan. Jämsän kummivaliokunta jakoi viimeiset kummiavustukset vuonna 1959. Jämsän kummivaliokunta oli näin virallisesti toiminnassa 18 vuotta ja tänä aikana välitti kymmenille sotaorvoille, heitä tukeneiden kummien avustukset. Kummeina taas toimivat niin ulkomaiset kuin kotimaiset hyväntekijät sekä erilaiset rahastot.

6. JÄMSÄN SOTAKUMMILASTEN KUMMIT

6.1 Ulkomaiset ja kotimaiset kummit

Jämsän sotakummilapsikortistossa esiintyy kotimaisten kummien lisäksi ulkomaalaisia kummeja Ruotsista, Sveitsistä, Tanskasta ja Amerikasta. Jämsäläisillä sotaorvoilla oli myös rahastokummeja. Taulukkoon numero 18 on koottu kaikki Jämsän sotakummilapsikortistossa esiintyneet kummit.

---

²⁵⁵ Korppi-Tommola 1990b, 148; Satka 1994, 299.

²⁵⁶ JyMa, MLL Jämsä, johtokunnan kokousten pöytäkirjat, ote Jämsän osaston SKV:n pöytäkirjasta, 23.1.1959; sotakummilapsitoimikunnan tasekirja.

Taulukko 18. Jämsän sotakummilasten kummit vuosina 1940–1959.

Kummit	Lukumäärä
Ulkomaat	86
Ruotsi	56
Sveitsi	18
Tanska	5
Yhdysvallat	5
Tuntematon	2
Kotimaa	70
Paikallinen	40
Lotat	7
Kunnanvaltuusto	6
Kirkkovaltuusto	5
Yhteiskoulun sotakummirengas	5
Tohtori Martti ja Kyllikki Heikkilä	4
Kummivaliokunta	3
Työväenyhdistyksen naisjaosto	2
Tuntematon	2
Osuuskauppa Seppo ja sen henkilökunta	2
Osuuskauppa Sepon henkilökunta	1
Aseveliyhdistys	1
NNKY	1
Jämsän Lehti	1
Ulkopaikkakunnat	17
Tuntematon	8
Suomen Huolto	5
Rahasto	22
Sotamarsalkka Mannerheimin sotakummirahasto	16
Suomen Lasten Sotaorporahasto	4
Kenttäpostirahasto	2
Ei tietoa	6
Yhteensä	184

Kuudesta kummista ei käsialan vuoksi saanut selvää. Lähde: JyMa, MLL Jämsä, sotakummilapsikortisto.

Ulkomaiset kummit olivat useimmiten henkilökummeja, kun kotimaisista kummeista suurin osa oli yritys- tai yhdistyskummeja tai erilaisia sotakummirenkaita. Ruotsalaiset kummit, joita oli 56, muodostivat suurimman ryhmän jämsäläisten sotaorpojen ulkomaisista kummeista. Tilanne oli sama myös valtakunnallisella tasolla. Ruotsalaisen Rädga Barnen -yhdistys, jonka toimintaohjelmaan avustustyö oli kuulunut jo vanhastaan, välitti kummeja Ruotsista.²⁵⁷ Kiinnostus Suomen sotaorpoja kohtaan oli Ruotsissa runsasta ja näkyvää. Yhtenä tekijä tähän oli Veckojournal -lehti, joka tiedotti aiheesta runsaasti ja julkaisi vetoamuksia kummiksi ryhtymisen puolesta. Huomiota herätti muun muassa tunnettujen henkilöiden antama malli, esimerkiksi lehden kirjoitus ”Mrs. Roosevelt har finskt gudbarn” vuonna 1940 herätti suurta mielenkiintoa suomalaisia sotaorpoja kohtaan. Kuningasparilla Kustaa Aadolfilla ja Louisella oli myös useita kummilapsia. Oman huomionsa ansaitsee göteborgilainen hovisaarnaaja Isaac Béen, joka toimi yhden sotaorvon kummina Jämsässä ja 1 000 orvon kummina koko Suomessa.²⁵⁸ Sveitsiläinen kummi oli 18 jämsäläisellä sotaorvolla. Tanskan viisi kummisuhdetta jatkuivat, vaikka maa oli samanaikaisesti Suomen aseveljen miehittämä. Sota Saksan rinnalla ei kuitenkaan ollut amerikkalaisten kummien mieleen, sillä kaikki viisi jämsäläisten sotaorpojen kummiä lopetti avustuksensa jatkosodan alettua.²⁵⁹

Ulkomaisten kummien lukumäärälliset erot olivat valtakunnallisesti likimain samanlaiset kuin paikallisesti. Vuonna 1944 eri maiden avustukset Suomen sotaorvoille olivat seuraavanlaiset Ruotsi noin 45 miljoonaa markkaa, Tanska noin 15 miljoonaa markkaa, Sveitsi noin 4 miljoonaa markkaa ja Amerikka 7 800 markkaa. Ainoa ero Jämsän kummien kohdalla oli Tanskan ja Sveitsin käänteinen järjestys. Tämä johtuu siitä, että Sveitsin avustustoiminta pääsi kunnolla käyntiin vasta sodan jälkeen vuonna 1946. Jämsän sotakummilapsikortistossa näkyy myös tämä myöhempi avustuskausi, sillä 10 sotaorpoa oli otettu kummilapseksi vasta vuonna 1947. Englanti avusti suomalaisia sotaorpoja vuosina 1940 ja 1942, Unkari vuosina 1942–46 (avustus vuonna 1944 oli 573 700 mk) ja Islanti vuodesta 1947 aina vuoteen 1958.²⁶⁰

---

²⁵⁷ SPR 2/1941, Ew. Dänzel, ”Ruotsin apu sotaorvoille. Rädga Barnen hankkinut kummit tuhansille orvoille”, 44, 54.

²⁵⁸ Tohtori Paavo Virkkunen toimitti v. 1948 Béenille muistoteoksen *Juhlakirja jonka ovat omistaneet hovisaarnaaja Isaac Béen'ille hänen kuusikymmenvuotispäivänään kuudentena kesäkuuta MCMXLVIII ystävät suomessa*. Snellman-Borenus 1959, 28–30, 34; Walden 1948, 141–150; Virkkunen 1948.

²⁵⁹ Snellman-Borenus 1959, 26; Walden 198, 143.

²⁶⁰ Englantilaisten kummien avustaminen lakkasi Englannin sodanjulistukseen Suomelle 6.12.1941, jonka jälkeen ilmeisesti toimitettiin vain jo lähetetyt avustukset. Unkarilaisten kummiavustukset vähenivät

Kokonaismittakaavassa näiden maiden kummien määrä oli vähäinen, eikä niitä esiintynyt Jämsän sotakummilapsikortistossa.

Kotimainen Jämsän ulkopuolinen yritys, yhdistys tai kummikerho oli 17 jämsäläisen sotaorvon kummina. Kahden sotaorvon kummeina toimivat: helsinkiläinen kummikerho, Kalevalaiset naiset, Uusi-sähkö Oy ja Kiilto Oy. Yhden sotaorvon kummeina toimivat: Helsingin lippukunnan tarpojat, Naisorkesterin naiset, Turun Seudun nuoret, Lääketehtas Orionin virkailijat, S.O.K. Kotka, Suomen Osuuskauppojen keskuskunta, Yhtyneet paperitehtaat, tehtaan sotakummikerho ja Sosiaalidemokraattinen Työläisnaisliitto. Ulkopaikkakuntalaisten kummien osuus ei ollut lukumäärältään keskeinen, mutta tilanne huomioon ottaen merkittävä. Helsingissä, missä suurin osa jämsäläisten sotakummilasten ulkopaikkakuntalaisista kummeista asui, oli myös ”omia” sotaorpoja. Osa yksityiskummeista ehkä halusi kummilapsen ennemmin vieraalta paikkakunnalta, jolloin avustamisen ajateltiin olevan vähemmän kiusallista niin kummille kuin kummilapselle. Kahdeksan kummin halu pysyä tuntemattomana saattoi johtua juuri tästä syystä. Kummit saattoivat tukea myös synnyinpaikkakuntansa lapsia, esimerkiksi lahtelainen tehtailija Mononen otti kummilapsikseen syntymäpitäjänsä Liperin kaikki sotaorvot.²⁶¹ Asiaan on voinut vaikuttaa myös, jos pääkaupungissa kysyntä oli ylittänyt tarjonnan tai kenties sotaorvon asuinpaikkakunnalla ei ollut väliä. Suuressa kaupungissa toisella puolella kaupunkia asuva sotaorpo saattoi olla yhtä vieras kuin toisella paikkakunnalla asuva lapsi. Vastavuoroisuuden periaate on voinut myös vaikuttaa, sillä Jämsän lottien heinäkuisen kokouksen ja Jämsän Lehden mukaan, helsinkiläisiä lapsia oli kuljetettu kesällä 1941 ilmapommituksilta turvaan Jämsään.²⁶² Näin Jämsä oli tullut tutuksi helsinkiläisille ja ehkä yhteyksiä oli luotu tätä kautta.

6.2 Rahastokummit

Sotamarsalkka Mannerheimin sotakummirahasto toimi 16 jämsäläisen sotaorvon kummina tai rahastosta annettiin muita avustuksia. Rahasto perustettiin 1940, kun Jussi

---

merkittävästi maan joutuessa sotänäyttämölle vuonna 1944. Kaven 2010, 107; Snellman-Borenius 1959, Liite: Eri maista vuosittain lähetetyt avustukset 1940–1958.

²⁶¹ Snellman-Borenius 1959, 68.

²⁶² SA, Lotta Svärd -järjestö, Jämsä, johtokunnan kokousten pöytäkirjat, 2.7.1941, 3§; JL, 18.7.1941, ”Lapset turvaan pommeilta”, 2.

Mononen teki 100 000 markan lahjoituksen sen pohjarahaksi. Rahastoon osoitettiin kaikki kummitöihin annetut hajalahjoitukset, rahat ja tavaralahetykset. Rahastosta annettiin pääasiallisesti lisäapua, kun varsinainen kummiavustus osoittautui riittämättömäksi tai lapsi väliaikaisesti jäi ilman kummiä.²⁶³ Esimerkiksi Jämsässä sotaorvot, jotka odottivat kummiä tai jotka vasta 16-vuotiaina hakivat kummiä, saivat avustukset usein sotakummirahastosta. Tällä tavalla varmistettiin, etteivät tuen tarpeessa olleet sotaorvot joutuneet olemaan ilman avustuksia. Ilmeisesti myös katsottiin, ettei ollut kannattavaa hakea kummiä vain vuodeksi ennen kuin orpo täytti 17 vuotta.

Suomen Lasten Sotaorporahasto oli neljän jämsäläisen sotaorvon kummina. Rahasto sai alkunsa kun MLL, kansakoulunopettajain keskusjärjestöt ja Suomen Yleisradio muodostivat Sotakummilasten Radiokeräystoimikunnan ja päättivät aloittaa rahankeräyksen sotaorpojen hyväksi. Hankkeen mallina oli Ruotsin radion ”Farbror Svenin” aikaisemmin järjestämä keräys, joka oli tuottanut noin ½ miljoonaa Ruotsin kruunua. Keräystoimikunta lahjoitti jokaiselle koululaiselle materiaalin pahviseen lippaaseen ja Viljo Kajava suunnitteli niihin pienen runon: ”Tahdon esimerkin näyttää, ahkerasti lippaan täyttää. Siitä saavat avun heikot, Suomen pienet siskot, veikot”. Keräyksen alkaessa lokakuussa 1941 siihen osallistui kouluradion avulla kaikki Suomen lapset. Koululaisia innostettiin ja kehoitettiin keräykseen radion lastentunneilla, joissa myös seurattiin keräyksen etenemistä. Lapset kehittivät monia keinoja rahojen keräämiseksi muun muassa pikku juhla, ansiotöitä ja taskurahojen säästämistä. Eräät liikkeet kuten Otava ja WSOY tekivät myös lahjoituksia rahastoon. Itse keräystä hankaloitti uuden sodan syttyminen, kun kaikkien koulunkäynti ei jatkunutkaan. Osa koulurakennuksista oli sotavoimien käytössä ja osa opettajista oli sotatoimissa. Tämä vähensi niin keräyskouluja kuin kerääjiäkin. Perheiden asema oli myös vaikeutunut, mikä vaikutti kotoa saatuun keräystulokseen. Vaikeuksista huolimatta keräyksen päätyttyä helmikuussa 1942 puhdas tulo oli 4,2 miljoonaa markkaa. Jämsän Yhteiskoulu osallistui myös keräykseen ja lukuvuosikertomuksessa mainitaan, että oppilaat keräsivät radiokeräyslaatikoihin yhteensä 3 139 markkaa.²⁶⁴

---

²⁶³ Snellman-Borenus puhuu Suomen Marsalkan Sotaorporahastosta 1959, 19. Snellman-Borenus 1959, 58–59.

²⁶⁴ Koulujen määrä aleni suunnitellusta 588:lla, kun 2 625 koulusta koulutyön aloitti vain 2 037. Oppilasluvut laskivat samassa suhteessa 187 150:stä 146 284:ään, kun 40 866 koululaista jäi kotiin. KA, MLL SKV, alkuvuosien toimintaa, Sotakummilasten Radiokeräystoimikunta opettajille 22.9.1941; katsaus Sotakummilasten Radiokeräystoimikunnan työhön. 28.8.1942; Reponen 1942, 5; Snellman-Borenus 1959, 19–22.

Kahden jämsäläisen sotaorvon kummina toimi kenttäpostirahasto. Rahasto oli perustettu presidentin vahvistamalla lailla syyskuussa 1943. Tarkoitus oli luoda kotiseudulta rintamalle lähetettävistä kirjeiden ja -korttien postimaksuista rahasto, josta valtioneuvoston harkinnan mukaan myönnettäisiin avustuksia sodasta kärsimään joutuneille. Puolet postimaksujen tuloista menisi huoltorahastoon ja puolet rahoittamaan valtion postikustannuksia. Rintamalta lähetettävät kenttäpostilähetykset oli edelleen maksuttomia, mutta kotiseudulta tuleva kirje- ja korttiposti oli 2-3,5 markan hintaisen ”Kenttäposti - Fältpost” -erikoismerkin alaisia ja paketit yleisen postitaksan mukaisia 16.10.1943 alkaen. Sinipunaisilla lipukkeilla merkityt kenttäpostikirjeet ja -kortit oli maksuttomia ja jokainen sotilas sai 8 lipuketta omaisille annettavaksi. Paketteihin tuli liimata vihreitä lipukkeita, joita rintamalla olevat saivat 4 kappaletta. Rahaston tuotto oli hyvä. Jämsän Lehti ilmoitti vuonna 1943, että kenttäpostimerkkejä myytiin vuoden aikana noin 25 miljoonan markan edestä, joten huoltorahastoon jäi hieman alle 12,5 miljoonaa euroa.²⁶⁵

Jämsäläisillä sotaorvoilla oli myös rahastokummeja, joita ei ollut mainittu avustuskaavakkeessa kummien kohdalla, vaan jotka esiintyivät kaavakkeen takapuolella suoranaississa avustuksissa. Luultavasti kyse oli niin sanotusta lisä- tai tilapäisavusta eikä kiinteästä kummissuhteesta. Tällaisia rahastoja oli SPR:n täysorporahasto, Presidentti Kallion rahasto ja Jämsän sankarivainajien muistorahasto.

SPR:n täysorporahasto perustettiin rintamasotilaiden keskuudessa 1943–1944 kerätyillä varoilla. Sotilaat olivat keränneet kaatuneiden aseveljien lapsille yhteensä 4 766 688 markkaa. Lahjoitus oli tarkoitus jakaa lisäavustuksina, lääkärimenojen tai koulutuskustannusten peittämiseksi. Avustusten tuli olla täysin riippumattomia muista lapsen saamista tuista.²⁶⁶ Jämsässä näitä avustuksia myönnettiin viidelle yhdestätoista täysorvosta. Avustukset usein jäivät lasten ainoiksi, joten voi olla että täysorpojen huoltajat olivat hyvin toimeentulevia tai muita avustuksia ei vain riittänyt täysorpoavustusten lisäksi.

---

²⁶⁵ Ask 866/1943 Laki kenttäpostirahastosta; JL, 10.9.1943, ”Kenttäpostirahasto”, 2; 15.10.1943, ”Kenttäposti”, 2; 9.6.1944, ”Kenttäpostimerkkejä myytiin viime vuonna n. 25 milj. mk:n arvosta”, 3.

²⁶⁶ Suomen Punainen Risti ja sen lastensuojeluosasto Kenraali Mannerheimin lastensuojeluliitto vuonna 1943 1944, 36; Snellman-Borenienius 1959, 23; JyMa, MLL Jämsänkoski, SPR:n Hämeen piirihallitus MLL:n osastoille 7.6.1944.

Presidentti Kallion rahastosta oli ainakin yksi sotaorpo saanut avustusta 1 500 markkaa. Tämä oli ilmeisesti vain kertaluonteinen avustus, koska kummeihin kyseistä rahastoa ei ollut merkitty. Rahasto oli perustettu jo talvisodan aikana, pikaisen taloudellisen ensiavun antamiseksi kaatuneiden omaisille. Rahasto sai suurta myötätuntoa osakseen ja lahjoitusten kokonaissumma oli noin 37 miljoonaa markkaa, joista noin 30 miljoonaa markkaa tuli kotimaasta. Kirkkoherranvirastot avustivat avun jakamisessa, sillä heidän kautta Kotijoukkojen Rovastitoimisto sai selville kaatuneen perheen suuruuden ja taloudellisen tilan.²⁶⁷ Tieto avustuksesta osaston kortistoon tuli oletettavasti kirkkoherran välityksellä, joka teki useita taloudellisia päivityksiä kortteihin.

Jämsän sankarivainajien muistorahasto oli perustettu rintamalla olevien paikkakuntalaisten asemiesten keskuudessa. Rahastosta oli tarkoitus jakaa avustuksia kaatuneiden vähävaraisille perheenjäsenille. Avustusten keräämiseen vaikutti varmaankin rintamalla vahvistunut asevelihenki ja ajatus oman perheen turvaamisesta. Aseveljien kesken omaisista huolehdittaisiin vaikka itse ei selviäisikään kotiin. Useat rintamalta palanneet halusivatkin auttaa kaatuneiden tovereidensa omaisia henkilökohtaisesti, esimerkiksi Salmen kirjan mukaan eräälle leskelle miehen aseveli lähetti sodan jälkeisinä niukkuuden aikoina jauhoja ja jouluksi kinkun.²⁶⁸ Todennäköisesti myös Jämsän sankarivainajien muistorahaston avustukset oli merkitty jälkeinpäin kirkkoherran toimesta osaan kaavakkeista, sillä rovasti Ristikankare oli niitä ilmeisesti ollut jakamassa. Ristikankare kirjoitti kaatuneiden omaisten huollosta, että ”missä taloudellinen avustus oli tarpeen, koetettiin eri tavalla kokoon saaduista varoista heti käynnin (kaatumisilmoitus) jälkeen koota huomattavampi rahalahja. Kaatuneen toverit usein lähettivät pohjarahahan annettuun avustukseen.”²⁶⁹

Jämsän Lehti ilmoitti syyskuussa 1941, että sotilaiden keräämää pohjarahaa oli paikkakuntalaisten kesken korotettu jo 17 710 markkaan.²⁷⁰ Jämsän kunta oli lahjoittanut 10 000 markkaa ja Työväenyhdistyksen naisjaosto 1 000 markkaa muistorahastoon. Naisjaoston järjestämän iltaman puhdas tulo 857,50 markkaa oli myös lahjoitettu rahastoon. Heinäkuussa 1942 kerättiin kolehti sankarivainajien

---

²⁶⁷ JL, 12.9.1941, ”Taloudellista apua kaatuneiden perheille”, 2.

²⁶⁸ Salmi 1986, 56–57.

²⁶⁹ JSA, kertomukset seurakunnan tilasta, kertomus Jämsän seurakunnan tilasta v.v. 1937–1941. LIITE: Sota-ajan vaikutus seurakunnan elämään ja hoitoon, annettu 30.3.1942; kertomus Jämsän seurakunnan tilasta vv. 1942–1946. LIITE: Sota-ajan vaikutus seurakunnan elämään ja hoitoon, annettu 28.4.1947.

muistorahastolle, jonka tulos oli 595,45 markkaa.²⁷¹ Rahastosta jaettiin ainakin kolmelle jämsäläiselle sotaorpoperheelle 1 000 markan kerta-avustus. Useassa kortissa merkintä oli vain tehty kaavakkeen takasivun alakulmaan lyijykynällä. Osaan oli ilmeisesti tilanpuutteen vuoksi kirjoitettu päälle, joten voi olla että avustuksen saaneita oli lopulta useampia.

6.3 Paikalliset kummit

Lotta Svärd -yhdistys

Jämsän lottien vastuulla oli 7 sotaorvon kummiavustukset, kun paikallinen Lotta Svärd -yhdistys toimi neljän ja sen Alhojärven kyläosasto kolmen sotaorvon kummina. Jämsän lotilla olikin paikallisesti eniten kummilapsia. Sotakummiasia mainitaan ensimmäisen kerran helmikuussa 1941 johtokunnan kokouksessa, kun luettiin Jyväskylän lottien kirje, jossa kehoitettiin ottamaan kummiperhe Jämsästä. Asia siirrettiin vastaperustetulle huoltotoimikunnalle, jonka puheenjohtajaksi valittiin Lyyli Palmroth. Maaliskuussa 1941 puheenjohtaja ilmoitti, että yleinen lottien kokous oli päättänyt ottaa kaksi kummilasta, joille kukin lotta suoritti kuukauden viimeinen maanantai viisi markkaa. Samassa kokouksessa päätettiin kyläosastoille lähettää kirjelmä, jossa ehdotetaan kummilasten ottamista. Kirjelmiin lisättiin kehoitus, että mikäli osasto ei yksin jaksa kummilapsia hoitaa voi se kääntyä paikallisosaston puoleen, joka kerää kummilapsirahastoa tarkoitusta varten. Huhtikuussa 1941 lotat kannustivat paikallislehden kautta kaikkia jämsäläisiä osallistumaan kummirahastonsa kartuttamiseen.²⁷²

Marraskuussa 1941 MLL:n kummivaliokuntaan lottien edustajaksi valittiin kaksi huoltolotaa, Maikki Tohvanainen ja Lahja Reponen. Lottien valitsevat edustajat eivät kuitenkaan päätyneet kummivaliokuntaan. Tämä voi johtua siitä, että huoltolotilla oli muita töitä ja kummivaliokunnassa oli jo jäsenenä lotta, rouva Palmroth. Rouva Malista

---

²⁷⁰ JL, 5.9.1941, ”Jämsän sankarivainajien muistorahasto”, 2.

²⁷¹ TA, JTY naisjaosto, pöytäkirjat, naisjaoston toimikunnan kokous 6.11.1941, 2, 3§, 22.1.1942, 2§; kertomus Jämsän TY:n naisjaoston toiminnasta vuodelta 1942; JKA, hltk, huoltolautakunnan varsinaispöytäkirja, 29.9.1941, 120§; JSA, jumalanpalveluspäiväkirjat, 5.7.1942; JL, 16.1.1942, ”Huomioitavaa juhlatilaisuus ensi sunnuntaina Jämsässä”, 3.

²⁷² SA, Lotta Svärd -järjestö, Jämsä, pöytäkirjat, johtokunnan kokous, 24.2.1941, 2, 3§; JL, 18.4.1941, ”Invalidien hoito sekä sankariperheiden avustaminen Jämsässä”, 1; Kuusisto 1989a, 392.

päätettiin myös pyytää kyseessä olevaan valiokuntaan. Pöytäkirjamerkintä on merkillinen ottaen huomioon, että kummivaliokunta oli jo perustettu toukokuussa ja rouva Malinen oli jo kyseisen valiokunnan puheenjohtajana. Mahdollisesti tarkoituksena olikin vain saada rouva Malinen merkityksi Lotta yhdistyksen edustajaksi. Samassa kokouksessa lotat päättivät myös tutustua tiettyjen perheiden tilanteeseen paremmin. Kaatuneiden omaisia, etenkin lapsia päätettiin muistaa jouluna.²⁷³

Helmikuussa 1942 lotat päättivät valmistaa pikkulasten vaatteita valtion äitiysavustuksen saaneille kaatuneitten ja invalidien vaimoille, sillä äitiyspakkauksen vaatteet olivat paperisia ja kestivät vain noin neljä kuukautta. Jämsän Lehdessä asiasta ilmoitettiin kankaiden keräämiseksi. Tekstin lopussa paikkakuntalaisia kehoitettiin lähettämään vanhoja vaatteita lotille, sillä ”sankarimpien lapset eivät saa palella niin kauan kuin meillä vaatetta on”. Maaliskuussa Jyväskylän piirihohtokunta lähetti kiertokirjeen paikallisosastolle, jossa oli mukana malli äitiysavustuspakkaukseksi.²⁷⁴

Sotakummiasia mainitaan uudestaan vasta tammikuussa 1944, kun rouva Palmroth mainitaan lottien edustajaksi kummivaliokunnassa. Kokouksessa lottia kehoitettiin käymään sotaorpokodeissa tutustumassa perheen oloihin, jotta apu voitaisiin kohdistaa oikein. Maaliskuun kokouksessa keskusteltiin kummilasten avustusrahan korottamisesta. Sotakummiraha pidettiin silti entisellään, koska perhe oli hyvässä taloudellisessa asemassa. Sen sijaan lotat päättivät ottaa lisää kummilapsia. Heinäkuun kokouksessa kummilapsia otettiin kaksi lisää ja avustukseksi määriteltiin 300 markkaa kuukaudessa. Uusista kummilapsista johtuen osasto ei ryhtynyt toimenpiteisiin, kun SPR:n Vaasan läänin piiritoimisto lähetti kirjelmän kummilasten ottamisesta lokakuussa 1944. Pöytäkirjaan merkittiin, että paikallisosastolla oli jo omasta pitäjästä niin monta kummilasta kuin osasto pystyi hoitamaan.²⁷⁵

Marraskuun kokouksissa 1944 oli jo lopun alun tunnelmat, sillä välirauhansopimuksen 21. artiklan mukaan maanpuolustusjärjestöt oli lakkautettava. Suojeluskuntajärjestön toiminta oli lakkautettu jo marraskuun alussa ja 23.11.1944 valtioneuvosto päätti

---

²⁷³ SA, Lotta Svärd -järjestö, Jämsä, pöytäkirjat, johtokunnan kokous 20.11.1941, 1, 3, 7§.

²⁷⁴ SA, Lotta Svärd -järjestö, Jämsä, pöytäkirjat, johtokunnan kokous 2.2.1942, 5§; JL, 6.2.1942, ”Pelastakaamme lapset”, 3; Lotta Svärd Jyväskylän piirihohtokunta, paikallisosastoille 13.3.1942.

²⁷⁵ SA, Lotta Svärd -järjestö, Jämsä, pöytäkirjat, johtokunnan kokous 28.1.1944, 4§, 8.3.1944, 11§, 6.7.1944, 2, 3§, 8.10.1944, 7§.

lakkauttaa myös Lotta Svärd -järjestön kaikkine alaosastoineen. Paikallisosaston yleinen kokous oli valtuuttanut johtokunnan jakamaan jäljelle jääneet varat harkintansa mukaan. Mukana tosin oli toive, että ne käytettäisiin paikkakunnan sotaorpojen ja -invalidien hyväksi. Johtokunta myönsikin kahdelle kummilapselle valvottuina rahastoina 20 000 ja 10 000 markan kerta-avustukset.²⁷⁶ Näin kummius tavallaan jatkui vielä vuosia Lotta-järjestön lopetettua toimintansa.

Lottien toimintaa sotaorpojen hyväksi tarkasteltaessa tulee ottaa huomioon, että kaatuneiden omaiset eivät olleet lottien ensisijainen toiminta- tai avustuskohde. Korppi-Tommolan mukaan naisia tarvittiin mitä erilaisimpiin tehtäviin sillä harmaalla välivyöhykkeellä, joka erotti rintaman ja kotirintaman. Näin lotat myös pystyivät vapauttamaan miehiä rintamalle. Kuusisto tiivistää yhdistyksen jäsenten toimenkuvan seuraavasti ”Lotat vartioon, huoltoon ja lääkintään”, tarkoittaen huollolla paremminkin muonitusta.²⁷⁷ Kuusiston käsitys on todennettavissa alla olevasta taulukosta, josta voi nähdä lottien jakautumisen eri toimintajaostoihin Jämsän paikallis- ja kyläosastossa kuten myös valtakunnallisesti koko Lotta Svärd -järjestössä.

Taulukko 19. Lottien jakautuminen eri jaostoihin Jämsässä ja valtakunnallisesti vuonna 1943.

Jaostojako	Jämsän paikallisosaston lotat	Alhon kyläosaston lotat	Lotta Svärd - järjestön lotat
Muonitusjaosto	179	22	70 219
Lääkintäjaosto	82	6	22 070
Toimisto- ja viestintäjaosto	40	10	23 677
Varusjaosto	28	7	14 793
Keräys- ja huoltojaosto	23	5	13 547
Yhteensä	352	50	144 313

Lähde: SA, Lotta Svärd -järjestö, Jämsä, vuositilastot 1942–1943, vuosi 1942; kyläosastojen kokousten pöytäkirjat, Alhon kyläosasto, johtokunnan kokous 27.1.1943; Hagan et al. 1994, 469.

Taulukosta voi nähdä, että muonitus- ja lääkintäjaostot olivat kaikkein suurimpia, keräys- ja huoltojaostojen jäädessä viimeisemmiksi. Jämsän paikallisosaston lotista

²⁷⁶ Hagan et al. 1994, 478; SA, Lotta Svärd -järjestö, Jämsä, pöytäkirjat, paikallisosaston yleinen kokous 3.11.1944, 6§, johtokunnan kokous 3.11.1944, 5, 6§.

²⁷⁷ Korppi-Tommola 1990b, 53; Kuusisto 1989a, 389.

keräys- ja huoltojaostossa toimi vain 6,5 prosenttia, Alhon kyläosaston lotista 10 prosenttia ja valtakunnallisesti katsottuna kyseisessä jaostossa toimi vain noin 9,4 prosenttia lotista. On myös otettava huomioon että keräys- ja huoltojaosto huolehti sosiaalisen ja henkisen huollon lisäksi koelottien valmennuksesta, ryhmäpäälliköiden yleiskoulutuksesta, vakinaisesti liiketoiminnasta ja tilapäisistä keräyksistä.²⁷⁸ Jämsän lottien huoltotyötä havainnollistaa alla oleva taulukko, jossa on esitelty osaston huoltotyö vuonna 1942. Taulukosta voi havaita, että kaatuneiden omaisten huoltotyö ei ollut lottien ensisijainen kohderyhmä.

Taulukko 20. Jämsän Lotta Svärd -järjestön paikallisosaston huoltotyö 1.1.–31.12.1942

Huoltokohde	Lottien varat	Lahjoitusvarat	Paketit	Huollettavien lukumäärä
Sotainvalidit perheineen	10 800 mk			11
Kaatuneiden omaiset	6 500 mk	5 000 mk	1 000 mk	4
Reserviläisperheet	2 300 mk			10
Sotilaat			35 700 mk	
Kenttälötat			1 500 mk	
Kummilapset				5
Yhteensä	19 600 mk	5 000 mk	38 200 mk	30

Lahjoitusvarat oli osoitettu lahjoittajan määräämään tarkoitukseen. Lähde: SA, Lotta Svärd -järjestö, Jämsä, vuositilastot 1942–1943, vuosi 1942.

Suomen Huollon tehtäväjaon mukaan Lotta Svärd -yhdistyksen tarkoitus oli muiden tehtävien ohella avustaa lähinnä sotainvalidien huollossa. Sotainvalidit perheineen olikin Jämsän lottien suurin huoltokohde ja yli puolet lottien itse hankkimista varoista meni ryhmän huoltoon. Paketeista, jotka muodostivat Jämsän Lottien suurimman kuluerän, suurin osa meni rintamalle. Huollettavista vain viisi oli sotaorpoja, sillä merkityt kaatuneiden omaiset eivät ilmeisesti olleet orpoja, kun kummilapset oli mainittu erikseen. Täytyy tosin ottaa huomioon, että kummiavustuksia ei ole mainittu taulukossa, sillä lotat keräsivät avustukset omista henkilökohtaisista varoista, suoraan lottien edustajan kautta perheille. Paikallisosastoon kuului 352 lottaa ja mikäli jokainen heistä laittoi sovitun 5 markkaa kuukausittain lottien kummirahastoon, on kertynyt

²⁷⁸ Hagan et al. 1994, 469.

summa ollut 21 120 markkaa vuodessa. Näin kertynyt summa taas on suurempi kuin lottien hankkimat huoltovarat yhteensä, paketteja lukuun ottamatta.

Alhon kyläosasto oli suurin Jämsän seitsemästä kyläosastosta, siihen kuului 14 prosenttia toimivista jäsenistä eli 50 lottaa.²⁷⁹ Luultavasti samasta syystä se oli ainoa kyläosasto, jolla oli omia kummilapsia. Sotakummitoiminta mainitaan Alhon kyläosaston pöytäkirjoissa ensimmäisen kerran marraskuussa 1941, kun lotat luopuivat kummilapsestaan. Lapsi oli saanut ruotsalaisen kummin, joten johtokunta päätti jättää avustamisen tälle ulkomaiselle hyväntekijälle ja ottaa kyläosastolle uuden kummilapsen. Yhteen kaavakkeeseen olikin merkitty, että ”Alhonkylän lotat maksavat 200mk/kk. Luopuivat kummilapsestaan, koska sai ulkomaisen kummin”. Tämä oli yleinen käytäntö, jota korostettiin myös vuoden 1942 neuvottelupäivillä. Tähdennettiin, että jos kummiavustus oli purettava, olisi suotavaa, että kotimainen kummi luopuisi ulkomaisen kummin hyväksi. Tämä oli rouva Suoma Rentolan mukaan keskeistä, koska ulkomaalaisen kummin avustus oli rahataloudellisesti maalle tärkeä.²⁸⁰ Osatekijöinä oli varmasti myös käytännön työn helpottaminen ja ulkomaisen avustuksen säilyttäminen. Oli luultavasti yksinkertaisempaa pyytää paikallista kummiä ”vaihtamaan” kummilasta kuin ilmoittaa ulkomaalaiselle kummille, että huolella valitulla kummilapsella oli jo kummi. Tämä olisi voinut synnyttää ulkomaisen kummin mielessä sekä mielipahaa että käsityksen toiminnan huolimattomuudesta ja jopa tarpeettomuudesta. Viikkoa myöhemmin osastolla oli jo uusi kummilapsi ja molemmille, entiselle ja uudelle kummilapselle, päätettiin lähettää joulupaketit. Sama kaava toistui vuonna 1943, kun Alhonkylän lotat toistamiseen luopuivat kummilapsestaan ruotsalaisen kummin hyväksi. Tälläkin kerralla päätettiin molempia muistaa joululahjoilla.²⁸¹

Kyläosastossa kummirahojen kerääminen järjestettiin melko samalla tavalla kuin paikallisosastossa. Jokainen lotta maksoi kummiavustusta viisi markkaa kuukaudessa, paitsi ne perheet joissa oli lottia kolme tai useampi. Perheet, joissa oli kolme lottaa, maksoivat 150 markkaa vuodessa ja perheet, joissa oli neljä tai sitä useampi lotta, maksoivat 180 markkaa vuodessa. Vuosikokouksessa 1942 lotat valitsivat kummitädin,

---

²⁷⁹ SA, Lotta Svärd -järjestö, Jämsä, pöytäkirjat, kyläosastojen kokousten pöytäkirjat, Alhon kyläosasto, johtokunnan kokous 27.1.1943; Kuusisto 1989a, 392.

²⁸⁰ SA, Lotta Svärd -järjestö, Jämsä, pöytäkirjat, kyläosastojen kokousten pöytäkirjat, Alhon kyläosasto, johtokunnan kokous 6.11.1941, 3§; Rentola 1942, 40.

joka hoiti kummiavustusten maksamisen.²⁸² Marraskuussa 1944 kyläosaston toiminta päätettiin lopettaa toistaiseksi ja siirtää varat Alhon kummilapsirahastolle.

Pöytäkirjoissa ei mainita, että kyläosastolla olisi ollut kolmea pitempiaikaista kummilasta, kuten kaavakkeista käy ilmi. Syynä tähän voi olla vaihtamiset, kun osasto ”vaihtoi” kummilasta jäi vanha merkintä kummista orvon kaavakkeeseen. Vain yhdessä kaavakkeessa oli maininta ”vaihtamisesta”, vaikka pöytäkirjojen mukaan vaihto tapahtui kahdesti. Toinen vaihtoehto on, että Alhonkylän lotat olivat saaneet nimiinsä yhden paikallisosaston kummilapsista. Paikallisosaston pöytäkirjoista käy selville, että he olivat avustaneet viittä kummilasta kun kaavakkeissa paikallisosasto esiintyy vain neljä kertaa. Alhon kyläosastolle taas oli merkitty kolme kummilasta, vaikka pöytäkirjojen mukaan kyläosaston toimesta oli avustettu vain kahta orpoa. Alhon kyläosasto on voinut ottaa kolmannen kummilapsen ja käyttänyt paikallisosaston lupaamaa mahdollisuutta saada taloudellista apua. Näin paikallisosasto olisi tavallaan avustanut viittä sotaorpoa. Kummilasten yhteissumma seitsemän kaudesta huolimatta pysyy samana.

Kunnanvaltuusto

Jämsän kunnanvaltuusto oli mainittu kuuden sotaorvon kummina. Alkuvuodesta 1943 Jämsän kummivaliokunta otti kunnanvaltuustoon yhteyttä kirjeitse, jossa se anoi avustusta kahden sotaorvon vuosiavustukseksi yhteensä 6 000 markkaa. Kokouksessa esitettiin kunnallislautakunnan puoltava lausunto ja valtuusto päätti yksimielisesti suostua anomukseen. Avustusta anottiin myös vuosina 1944 ja 1945. Jälkimmäisenä vuonna sillä erotuksella, että avustussumma oli 7 200 markkaa.²⁸³ Valtuusto on todennäköisesti jatkanut avustamistaan myös vuoden 1945 jälkeen. Kuuden orvon kaavakkeissa kunnanvaltuusto on mainittu siksi, että se avusti vuosittain eri lapsia, ei sen vuoksi että se olisi avustanut kuutta orpoa pitkäaikaisesti.

---

²⁸¹ SA, Lotta Svärd -järjestö, Jämsä, pöytäkirjat, kyläosastojen kokousten pöytäkirjat, Alhon kyläosasto, johtokunnan kokous 12.11.1941, vuosikokous 8.1.1943.

²⁸² SA, Lotta Svärd -järjestö, Jämsä, pöytäkirjat, kyläosastojen kokousten pöytäkirjat, Alhon kyläosasto, kokous 5.2.1942, 2, 3§, vuosikokous 8.1.1942, vuosikokous 8.1.1943, johtokunnan kokous 8.11.1944.

²⁸³ JKA, Jämsän kunnanvaltuuston pöytäkirjat, 6.2.1943, 17§; 20.3.1944, 41§; 28.12.1944, 120§.

Kaksi soteleskeä otti myös itse yhteyttä kuntaan anomalla huoltolautakunnalta avustuksia. Toukokuussa 1942 eräs leski anoi 150 markan avustusta touko-kesäkuuksi ja avustus myönnettiin. Toinen leski, jolta huoltoeläke oli evätty, koska mies oli kuollut sodan aikana tapaturmaisesti, sai tammi-helmikuun ajaksi 1943 omaan ja lastensa elatukseen 800 markan avustuksen.²⁸⁴

Kirkkovaltuusto

Kummivaliokunta otti kummiavustusten johdosta yhteyttä myös Jämsän kirkkovaltuustoon, joka lopulta toimi viiden sotaorvon kummina. Kirkkovaltuuston pöytäkirjojen mukaan kummivaliokunta oli anonut vuonna 1943 avustusta kahdelle sotaorvolle yhteensä 6 000 markkaa. Kokouksessa luettiin kirkkohallintokunnan esitys, jonka mukaan tarkoitukseen varattaisiin 3 000 markkaa. Kokouksen yksimieliseksi päätökseksi kuitenkin kirjattiin, että kummivaliokunnalle myönnettiin koko anottu summa. Sama kaava toistui vuonna 1944 ja ilmeisesti myös 1945, sillä marraskuussa 1944 tehtyyn tulo- ja menoarvioon oli jo lisätty kummivaliokunnan avustukset. Pöytäkirjojen mukaan kirkkovaltuusto oli myöntänyt varat kuuden sotaorvon avustamiseen vuodeksi, mutta kirkkovaltuusto mainitaan vain viiden sotaorvon kaavakkeissa. Tämä luultavasti johtuu siitä, että kirkkovaltuusto on kahtena vuotena peräkkäin avustanut samaa sotaorpoa. Jämsän seurakunta oli muutenkin tiiviisti mukana sotaorpojen huoltotyössä, sillä kirkkoherra Kaarlo Ristikankare toimi Jämsän vapaan huollon keskuksen ja MLL:n osaston varapuheenjohtajana. Kirkkoherra oli myös eri merkintöjen mukaan ilmeisesti osallistunut ainakin perheen taloudellisen tilanteen määrittelyyn ja tarkistuksiin.

Seurakunnalta oli myös saatu lahjoituksia, joita ei ollut merkitty kummiluetteloon. Luultavammin oli jaettu ylimääräisiä avustuksia tarpeessa oleville sotaorvoille, sillä avustukset olivat kertaluonteisia. Ainakin osa varoista oli saatu sotaorpojen hyväksi kerätyistä kolehdeista. Pääsääntöisesti nämä kolehdit olivatkin vuoden tuottoisampia. Esimerkiksi vuoden 1941 ensimmäinen kolehti vähävaraisille kaatuneiden omaisille oli syyskuussa ja tulos oli 902 markkaa. Tämä oli siihenastisten kolehtien paras tulos, sillä aiemmat olivat kolehdit olleet 21,45–498 markkaa. Näistäkin korkein tulos oli ollut

---

²⁸⁴ JKA, hltk, huoltolautakunnan varsinaispöytäkirja, 6.5.1942, 49§; 7.1.1943, 15§.

Presidentti Kallion rahaston hyväksi, joka koitui lopulta myös sotaorpojen avustamiseen. Vuoden 1941 kolehtien huipputulos oli joulukuussa, jolloin kaatuneiden omaisille kerättiin 1 002 markkaa. Vuonna 1941 Jämsän kaatuneiden vähävaraisten omaisten avustamiseksi kerättyjen viiden kolehdin yhteissumma oli 2 690,40 markkaa. Lokakuussa 1941 Jämsän Lehti uutisoi, että Suomen Huollon anomuksesta opetusministeriö oli määrännyt, että Suomen evankelis-luterilaisissa kirkoissa oli kannettava ainakin yksi kolehti vuodessa sotaorpojen ja muiden hädänalaisten lasten huoltoa varten.²⁸⁵

Vuoden 1942 kolehtien suurin tulos 930,75 markkaa oli myös sotaorpojen ja leskien huollon hyväksi. Aiemmin samana vuonna oli kolehti vain viisi kertaa mennyt yli 100 markan. Vuoden 1942 kolehtien yhteistulos kaatuneiden vähävaraisille omaisille oli 1 368 markkaa, kun asialle kerättiin kolehteja kaksi kertaa.²⁸⁶ Vuoden 1943 huipputulos oli heinäkuussa Jämsän sotaorpojen kummirahaston hyväksi 1 953 markkaa. Kolehtien yhteistulos kaatuneiden avustamiseen oli kahden kolehdin summa 3 191 markkaa. Päiväkirjamerkinnot loppuivat vuoden 1943 osalta syyskuun kolmanteen sunnuntaihin. Luultavasti loppuvuoden tehtävää oli hoitanut vieras kirkonmies tai päiväkirjaa ei muusta syystä ollut enää pidetty, sillä Jämsän Lehti kirjoitti lokakuussa, että sotaorpojen hyväksi kerättiin kolehti maan kaikissa kirkoissa.²⁸⁷ Tempaus oli luultavasti osa valtakunnallista sotaorpoviikkoa.

Vuoden 1944 huhtikuusta lähtien tiedot ovat puutteellisia ja epäselviä. Tiedoista puuttuvat kolehdin saaja, tulos tai molemmat. Joulukuun 26. päivän jälkeen päiväkirjanpito loppui kokonaan. Puutteelliset tiedot voivat johtua poikkeusajasta ehkä kolehtia ei ollut joka viikko kerätty tai tulos ei ollut merkittävä. Vuoden huipputulos oli toukokuussa sotaorpojen ja leskien avustamiseen kerätty kolehti, jonka tulos oli 10 115 markkaa. Kolehtituloksen ero vuoden muihin tuloksiin on melkoinen, kun suurin tulos oli vuoden alusta ollut 575 markkaa Suomen kirkon sisälähetysseuralle.²⁸⁸

---

²⁸⁵ Kolehtien mainitsemattomat tulokset vuonna 1941: 5.10= 394,50mk, 9.11= 215,50mk, 16.11= 176,40mk. JSA, jumalanpalveluspäiväkirjat, 24.8., 7.9., 5.10., 9.11., 16.11., 25.12.1941; JL, 24.10.1941, ”Kolehti sotaorvoille”, 3.

²⁸⁶ Kolehtien mainitsematon tulos vuonna 1942: 5.4= 438mk. JSA, jumalanpalveluspäiväkirjat, 5.4., 17.5.1942.

²⁸⁷ Kolehtien mainitsematon tulos vuonna 1943: 16.5= 1 238mk. JSA, jumalanpalveluspäiväkirjat, 16.5., 4.7.1943; JL, 22.10.1943, ”Kolehti sotaorpojen hyväksi”, 3.

²⁸⁸ Viimeinen merkintä päiväkirjassa on Tapaninpäivän kolehti 26.12.1944. JSA, jumalanpalveluspäiväkirjat, 21.5., 26.12.1944.

Kirjaamisvirhe on myös mahdollinen, sillä kolehdin ollessa hieman yli 1 000 markkaakin oli keräystulos jo suuri suhteutettuna muihin tuloksiin. Huomioitavaa on, että sotaorvoille suunnattujen kolehtien tulokset olivat vuosina 1941–1944 vuoden tuottoisimpia. Tämä kertoo jämsäläisten asennoitumisesta ja avustushalusta huoltajansa menettäneitä lapsia kohtaan.

Diakoniatyötä tehtiin myös Jämsän seurakunnassa, mutta vuoden 1943 diakoniatyön vuosikertomuksesta käy selville, että diakoniatyö keskittyi sairaanhoitoon. Kylän kiertävät sairaanhoitajat oli poikkeustilan vuoksi kutsuttu sotasairaaloihin, joten kiertävien sairaanhoitajien työt oli jäänyt diakonissalle. Koko pitäjän sairaanhoitotehtävät pitivät diakonissan kiireisenä, sillä sairaskäyntejä kertyi vuodessa 252. Diakonissalta kului lisäksi muun sairaanhoidon ohella 36 päivää sairaidenkuljetus ja -hoitotehtävissä sekä 41 päivää sairaiden luona valvoessa.²⁸⁹

Kunnan ja seurakunnan sotaorpoavustusten kierrätys MLL:n osaston kautta oli ilmeisesti yksi keino välttää suoria kolehti ”almuja” ja köyhäinhuoltoavustuksia. MLL:n toimintajohtaja pastori Lauri Huovisen mukaan sotakummiavustusten ”tarkoitus ei ole antaa heille (sotaorvoille) almua sen enempää kuin köyhäinhuoltoakaan, vaan suorittaa heille kunniavelka ja antaa heille sellaiset elinehdot, jotka heillä isän eläessä olisi ollut.” Huomioitavaa on kummivaliokunnan myöhäinen ajankohta anoa seurakunnalta ja kunnanvaltuustolta avustuksia, vasta maaliskuussa 1943. Luultavasti tähän asti Sotakummivaliokunnan osoittamat kummit ja paikallinen innostus oli riittänyt. Sotaorpoja kuitenkin kortistoiitiin koko ajan lisää ja osa aikaisemmin ilmoittautuneista kummeista oli jo lopettanut avustamisen. Avustuskirjeessä kirkkovaltuustolle mainitaankin, että ulkomainen kummiavustus oli melkein tyrehtynyt.²⁹⁰ Muuttuneessa tilanteessa turvauduttiin uusiin tahoihin. SPR:n piirihallituksen neuvottelukokous kiinnitti myös huomiota kotimaisen kummityön vilkastuttamiseen syyskuussa 1943. Kokouksessa todettiin, että varsinkin kunnille ja seurakunnille tuli mainostaa kummilasten ottoa.²⁹¹ Todennäköisesti Jämsän kummivaliokunta noudatti annettua ohjetta.

---

²⁸⁹ JL, 28.1.1944, ”Vuosikertomus diakoniatyötä Jämsän seurakunnassa 1943”, 1.

²⁹⁰ JSA, kirkkovaltuuston pöytäkirjat, 21.3.1943, 4§

Yhteiskoulun sotakummirengas

Jämsän Yhteiskoulun sotakummirengas oli ainoa paikallinen sotakummirengas ja sen muodostivat koulun oppilaat ja opettajat yhdessä avusti viittä sotaorpoa. Jämsän Yhteiskoulun lukuvuosikatsauksessa 1941–1942 kirjoitetaan, että yhteiskoululla oli ollut vuodesta 1940 neljä sotaorpoa kummilapsina. Kaksi kummilapsista oli saanut ulkomaiset kummit, joten kummirenkaalle oli jäänyt vain kaksi kummilasta, joita oli muistettu säännöllisillä avustuksilla ja joululahjoilla. Näiden kahden ulkomaisille avustajille ”luovutettujen” kummilasten kaavakkeissa mainitaan sotakummirengas kummina, vaikka kummius on ilmeisesti ollut vain hetkellistä.

Keväällä 1941 suoritettu avustuskeräys oli kertomuksen mukaan tuottanut niin hyvin, että se takasi kummilapsille avustuksen ”pitkälle eteenpäin”. Seuraavana vuonna sotakummirengas oli ottanut yhden kummilapsen lisää ja sotaorvoille oli kerätty 5 350 markkaa avustuksina. Jokaisen kummilapsen saadessa samansuuruisen avustuksen olisi se ollut noin 150 markkaa kuukaudessa. Lukuvuonna 1943–1944 kummilapset pysyivät samoina, mutta avustussumma oli noussut 6 950 markkaan. Lukuvuoden 1944–1945 kertomuksessa ei enää ole mainintoja kummilapsista.²⁹² Avunanomus-kaavakkeista käy selville, että kyseinen sotakummirengas on avustanut ainakin yhtä sotaorpoa vielä vuosina 1944–1946.

Yksityishenkilöt

Paikalliset yksityishenkilöt toimivat kuuden sotaorvon kummina. Kahden sotaorvon kohdalla oli mainittu vain, että paikallinen. Ilmeisesti kummi halusi pysyä tuntemattomana hyväntekijänä. Tohtori Martti Heikkilä ja hänen puolisonsa Kyllikki toimivat neljän sotaorvon kummina. Kunnanlääkäri Heikkilän malliesimerkillä on voinut olla vaikutusta myös yleiseen avustusinnostukseen, sillä Heikkilällä kerrotaan olleen legendaarinen maine rintamakirurgina ja hän olikin suosittu luennoitsija työväenopistolla sodan jälkeen.²⁹³ Mahdollisesti rouva Heikkilä osaksi avustamistyönsä ansiosta oli päättänyt myös kummivaliokuntaan. Paikallinen kummivaliokunta tai vain

---

²⁹¹ KA, MLL SKV, kummityöntekijäin neuvottelukokouksia, SPR piirihallitusten sotakummitoiminnan hoitajien neuvottelukokous 12–13.9.1943, 14§.

²⁹² Reponen 1942, 5; Reponen 1943, 5; Reponen 1944, 4; Reponen 1945.

sen jäsenistö nimeltä oli mainittu kolmen sotaorvon kummina. Kaavakkeista on nähtävissä, että kummivaliokunta avusti useita orpoja, mutta virallisiksi kummeiksi heitä ei aina ollut merkitty. Esimerkiksi vuonna 1947 kummivaliokunta avusti 15 sotaorpoa.²⁹⁴

Työväenyhdistyksen naisjaosto

Jämsän Työväenyhdistyksen naisjaoston toiminta jatkosodan vuosina oli vähäistä. Vuoden 1941 toimintakertomuksessa mainitaan, että toiminta osoitti lamaantumisen merkkejä. Alkuvuodesta oli yritetty järjestää jotain ohjelmaa, mutta ” Kaikki yleensä tuntuivat olevan hyvin väsyneitä ja vailla innostusta. ... Meillä on aina ompeluillat juuri parhaiten yhdistänyt meitä, mutta niitä ei voi ajatella, kun ei ole mitään niissä tehtäisi ja muuten vain kokoontuminen on vähän epämukavaa ja asiatonta”. Järjestö kokoontui puheenjohtaja Aune Niemisen johdolla vuonna 1941 vain kuusi kertaa. Järjestön ominaisuus oli erilainen kuin aiemmin mainitulla maanpuolustuksellisella järjestöllä, jonka toiminta poikkeusaikoina vain vilkastui ja voimistui. Toimintakertomuksen sanoin ”Ei oikein kukaan ole pystynyt syventymään puolue toimintaan ja järjestötyöhön”.²⁹⁵

Naisjaoston edustajana vapaassa huoltotyössä oli puheenjohtaja rouva Nieminen. Hän kuului niin Jämsän huoltolautakuntaan, vapaan huollon keskuksen keskustoimikuntaan kuin MLL:n Jämsän osaston johtokuntaan ja vuodesta 1944 kummivaliokuntaan. Tämän vuoksi tai tästä huolimatta naisjaosto osallistui kahden sotaorpoeläimen avustamiseen, joita joulukuun kokouksessa päätettiin muistaa myös joululahjoilla. Kummirahoihin saatiin avustusta myös Jämsän Työväenyhdistykseltä vuonna 1941, mutta marraskuussa 1942 Työväenyhdistyksen toiminta taukoaa vuoteen 1956 asti.²⁹⁶ Naisjaosto järjesti tammikuussa 1942 iltaman, jossa järjestyn arpajaisten tulo, 680 markkaa lahjoitettiin

---

²⁹³ Kuusisto 1989a, 589, 633.

²⁹⁴ Lisätietoja kts. Taulukko 17. JyMa, MLL Jämsä, sotakummivaliokunnan tasekirja; osaston vuosikertomus 1947.

²⁹⁵ TA, JTY naisjaosto, pöytäkirjat, kertomus Jämsän TY:n naisjaoston toiminnasta vuodelta 1941.

²⁹⁶ Työväenyhdistyksen viimeinen kokous ennen vuotta 1956 oli ollut 17.11.1942. TA, JTY, pöytäkirjat, kertomus Jämsän Työväenyhdistyksen toiminnasta vuodelta 1941 ja 1942; TA, JTY naisjaosto, pöytäkirjat, kertomus Jämsän TY:n naisjaoston toiminnasta vuodelta 1941; naisjaoston toimikunnan kokous 4.12.1941, 3§.

kokonaisuudessaan kummilapsille.²⁹⁷ Sotakummilapsikortiston mukaan naisjaosto olisi toiminut vain yhden lapsen kummina, mutta naisjaoston aineistossa puhutaan sotaorpo veljeksistä ja heidän avustamisestaan. Autetulla kummilapsella oli veli, joten voi olla, että avustukset oli ajateltu koko perheelle, vaikka ne oli osoitettu vain toiselle veljeksistä.

Vuoden 1942 toimintakertomuksessa pahoitellaan, että kummiavustukset olivat olleet pieniä. Jaosto oli kuitenkin onnistunut Työläisnaisliiton välityksellä järjestämään pojille äitinsä kanssa 8 kuukauden ilmaisen oleskelun ruotsalaisten puoluetovereiden luona. Vuodelta 1943 pöytäkirjamerkinnöissä ei ole kummilapsia koskevia viittauksia, eikä pöytäkirjan loppuun ole liitetty toimintakertomusta. Vuoden 1944 toimintakertomuksessa kerrotaan, että jaoston taloudellinen asema oli ollut niin heikko, että kummipoikia ei ollut voitu avustaa. Ainoastaan kirjat oli lähetetty pukinkonttiin jouluksi.²⁹⁸

Yritykset ja niiden henkilökunnat

Osuuskauppa Seppo avusti kahta sotaorpoa ja sen henkilökunnasta kootulla sotakummirenkaalla oli yksi kummilapsi. Paikallislehti, Jämsän Lehti toimi yhden orvon sotakummina. Jämsän Lehti oli aloittanut oman kummikerhotoiminnan jo tammikuussa 1941 ja mainosti kummikerhoansa myös lukijoille. Kerhoon liittyminen onnistui, kun suoritti viiden markan arvoisen osuusmaksun kummikerhon tilille. Seuraavassa numerossa ilmoitettiin siihen mennessä liittyneet 16 jäsentä ja heidän osuusmääränsä, esimerkiksi Jämsän Lehti oli itse ottanut viisi osuutta samoin kirkkoherra Ristikankare. Kummikerho pystyi ottamaan yhden kummilapsen jokaista 20 osuutta kohden, joten saadut 38 osuusmäärää ja kaksi 100 markan kertamaksua, riitti yhden kummilapsen ottamiseen. Saman vuoden huhtikuussa kerholle otettiin toinen kummilapsi. Lehdessä ilmoitettiin kummilapsen nimi, tieto milloin isä oli kaatunut ja avustussumma, joka oli 100 markkaa kuussa. Tammikuussa 1942 lehti ilmoitti, että

---

²⁹⁷ TA, JTY naisjaosto, pöytäkirjat, kertomus Jämsän TY:n naisjaoston toiminnasta vuodelta 1941; naisjaoston toimikunnan kokous 22.1.1942, 2§.

²⁹⁸ TA, JTY naisjaosto, pöytäkirjat, kertomukset Jämsän TY:n naisjaoston toiminnasta vuosilta 1942 ja 1944.

koska sotakummiasia oli tullut edellisvuoden aikana keskitetyksi, lopetti lehti kummikerho-toimintansa ja siirsi asian Jämsän kummivaliokunnalle.²⁹⁹

Sotaorvot ja sotakummitoiminta sai Jämsän Lehdessä paljon näkyvyyttä verrattuna esimerkiksi muihin sodan vuoksi vaikeuksiin joutuneihin avuntarvitsijaryhmiin. Tämä luultavasti johtui myötätunnosta sodan viattomia uhreja, lapsia kohtaan, mutta myös siitä että Jämsän Lehden johtokunnassa istui MLL:n kummivaliokunnassa tai sen taustalla vaikuttaneita ihmisiä. Rovasti Ristikankare kuului johtokuntaan vuosina 1938–1948 ja Lyyli Palmrothin mies Harry vuosina 1939–1965.³⁰⁰

Aseveljet ry.

Aseveliliitto ei kuulunut Sotakummivaliokuntaan eivätkä paikalliset asevelijärjestöt paikallisiin kummivaliokuntiin, joten aseveljien huoltotoiminta ei välttämättä näy kokonaisuudessaan avunanomus-kaavakkeissa. Suomen Huollon tehtäväjaossa Suomen Aseveljien Liitolle oli määritelty aseveliperheiden huolto, talkooapu, sotaleskien ja muiden kaatuneiden omaisten avustaminen sekä poikkeustapauksissa invalidien avustaminen. Mannerheim-liitolla oli kirjallinen sopimus Aseveliliiton kanssa, jonka mukaan aseveljien paikallisosastot olivat sitoutuneet ilmoittamaan MLL:n keskuskortistoon saamansa huoltorengas eli kummit.³⁰¹ Jämsän Aseveljet ry:n nimiin merkitty yksi kummilapsi voi näin olla harhaanjohtava, sillä kaavakkeista ei ole nähtävissä kuka kummin on hankkinut. Yhden perheen lasten kaavakkeisiin olikin merkitty ”Ihantalassa järjestetty kummi, saa heiltä suoraan”. Aseveliliitto harjoitti aseveliperheiden keskuudessa laajaa huoltotoimintaa, jonka voi nähdä seuraavalla sivulla olevasta taulukosta.

---

²⁹⁹ JL, 3.1.1941, ”Jämsän Lehden kummikerho”, 3, 10.1.1941, ”Jämsän Lehden kummikerho”, 3, 25.4.1941, ”Jämsän Lehden kummikerho”, 2, 9.1.1942, ”Jämsän Lehden kummikerho”, 4.

³⁰⁰ Laitila 1980, 107.

³⁰¹ Suomen Huolto r.y. Toimintakertomus 1942 1943, Liite N:o 1, 39–41; KA, MLL SKV, Anni Waldenin vastaus piispa Eino Sormusen arvostelevaan artikkeliin 1.1.1943.

Taulukko 21. Aseveliliiton käyttämät varat huoltokohteittain 1942

Huoltokohde	Lukumäärä	Yhteissumma mk	Keskimääräinen avustussumma
Aseveljet ja heidän perheensä	34 989	12 278 300	n. 350 mk
Kaatuneiden aseveljien perheet	14 981	10 213 500	n. 680 mk
Kaatuneiden vanhemmat	3 760	1 418 600	n. 380 mk
Aseveljien vanhemmat	3 549	1 226 500	n. 330 mk
Invalidiaseveljet ja heidän perheensä	3 044	2 226 500	n. 730 mk
Siirtoväkeen kuuluvat aseveljet	1 124	305 800	n. 270 mk
Erittelemättömät	368	2 565 300	n. 6 970 mk
Invalidiaseveljien vanhemmat	276	9 800	n. 40 mk
Yhteensä	62 091	30 244 300	n. 490 mk

Yhteissummaluvut on pyöristetty lähimpään 100 markkaan. Lähde: Kulha 1980, 156.

Koko Suomen mittakaavassa kaatuneiden aseveljien vaimot ja perheet saivat noin 1/3 aseveljien vuonna 1942 jakamista varoista. Huomioitavaa Aseveliliiton huoltotyön yhteissummassa sotaleskien ja -orpojen kohdalla on, että ryhmä oli kooltaan vain 1/4 avustettavista. Loppusumma jaettiin kaatuneiden vanhempien, aseveliperheiden, aseveljien vanhempien, invalidiaseveljien ja siirtoväkeen kuuluvien aseveljien kesken. Verrattaessa kaatuneiden sotilaiden perheiden saamaa keskimääräistä avustusta aseveliperheiden saamaan avustukseen huomataan, että aseveliperheiden tuki oli lukumäärällisesti suurempi kuin kaatuneiden sotilaiden perheiden, mutta jälkimmäisen ryhmän avustus oli lähes kaksinkertainen verrattuna aseveliperheisiin. Kaatuneiden sotilaiden perheiden ajateltiin ilmeisesti olevan suuremman avun tarpeessa, sillä aseveliperheiden huono taloudellinen tilanne oli tilapäistä ja paranisi nopeasti huoltajan palattua rintamalta. Luultavasti haluttiin myös osoittaa, ettei aseveljien perheitä jätettäisi pulaan pahimman sattuessa.

Keijo Kulha kirjoittaa, että Aseveliliiton avustustoiminta muodostui tilapäishuollosta, joka käsitti muun muassa raha- ja luontoisavustukset, lainat sekä asutus- ja viljelysavustukset. Tarkoituksena oli saattaa perheet tilapäisestä avusta

riippumattomiksi ja rakentaa toimeentulolle pitävä pohja.³⁰² Jämsän Aseveljet myönsivätkin useissa kokouksissa avustuksia nimeltä mainituille henkilöille, mutta pöytäkirjoista ei käy selville menikö avustus juuri sotaorvoille, sillä järjestö avusti myös aseveli- ja invalidiperheitä. Avunanomuksia oli myös hylätty, perusteina oli muun muassa että hakija kuului kunnallisen huollon piiriin ja oli pahemmassa asemassa olevia suuriperheisiä avustettavia. Muutamia anomuksiin pyydettiin lisäselvitystä tai kehoitettiin hakemaan sotakuukausipalkan lisäystä. Avustusta myönnettiin muun muassa lasten sairaalamaksuihin ja lääkkeisiin, korkomenoihin, lehmien heinien ja porsaan ostoon.³⁰³

Naisjaoston perustamista suunniteltiin jo 1941 vuosikokouksessa, jossa kokous lausui toivomuksen siirtoväen ja vuoden 1918 molemmin puolin taistelleiden rintamamiesten liittymistä yhdistykseen. Aloite ja vetoamus julkaistiin myös Jämsän Lehdessä. Mainitse mattomista syistä johtuen naisten toiminta pääsi alkuun vasta helmikuussa 1944. Naisjaoston toiminta oli tervetullutta varsinkin huoltotyön pariin, mutta sitä vaikeutti varojen ja tilojen puute. Luultavasti vähistä varoista johtuen naisjaostolla ei ollut omia kummilapsia. Naisjaoston naiset osallistuivat aseveljien huoltotoimintaan suorittamalla tutustumiskäyntejä sellaisiin koteihin, joihin oli anottu avustuksia todellisen avun tarpeen selvittämiseksi.³⁰⁴

Talkootoiminta ja sen organisointi oli yksi Asevelijärjestöjen huoltotyön toimintamuodoista. Talkootyötä organisoitiin puolivirallisesti Suomen Aseveljien Liiton toimesta, kun jo talvisodan aikana perustettiin Suomen Talkoot ry. Jatkosodan aikana yhdistys sai seuraajan Suurtalkoot ry:stä kun toimintaa uudelleen organisoitiin ja siirrettiin entistä enemmän Aseveljien Liiton piiri- ja paikallisorganisaatiolle. Vuoden 1943 loppuun mennessä yhdistykseen kuului jo 58 järjestöä.³⁰⁵ Toimintamuotoja olivat perinteiset maatalous-, metsätalous- ja rakennustalkoot, mutta talkoita käytettiin myös muun muassa yleishyödyllisiin kohteisiin kuten teiden korjaukseen ja kunnossapitoon. Taloudellisilta menetyksiltä säästyttiin auttamalla kiireisimmillä hetkillä muun muassa

---

³⁰² Kulha 1980, 147, 150, 160–161.

³⁰³ SA, Asevelijärjestöt, Jämsä, pöytäkirjoja, johtokunnan kokous mm. 2.3.1943, 2§, 29.12.1943, 2§ ja 20.4.1944, 1§.

³⁰⁴ SA, Asevelijärjestöt, Jämsä, pöytäkirjoja, vuosikokous 9.3.1941; JL, 14.3.1941, ”Jämsän Aseveliyhdistys”, 2; SA, Asevelijärjestöt, Jämsä naiset, toimintakertomus 1944.

³⁰⁵ Lisää Suomen Talkoot ry:stä ks. Leiponen 1987, 92–118 tai Suurtalkoot ry:stä ks. Leiponen 1987, 144–386. Leiponen 1987, 151.

sadonkorjuissa, rakennusten korjauksissa ja uittotalkoissa. Talkooapua annettiin ensi kädessä työapuna sotalaskien ja sotaorpojen, sotavammaisten ja rintamamiesperheiden sekä karjalaisen siirtoväen hyväksi. Vasta toissijaisesti talkoita käytettiin työvoimaa maksukykyisille talouksille ja valtakunnallisesti tärkeisiin työtehtäviin, kuten mottitalkoisiin. Talkootoiminnan kokonaistulos oli huomattava. Vuonna 1944 talkoilla autettiin maksutta 81 903 vaikeuksissa olevaa perhettä, joista sotalaskiperheitä oli 10 496.³⁰⁶

Jämsän talkootoiminnasta on säilynyt vain vähän aineistoa, muutamia lehtijuttuja ja pari pykälää aseveljien tai muiden yhdistysten pöytäkirjoihin. Talkootoiminnasta ei ole omaa aineistoa edes Jämsän Aseveljien arkistossa. Ensimmäinen maininta talkootyöstä oli Jämsän Lehdessä 4.4.1941, kun Jämsän aseveljet olivat järjestämässä hirsitalkoita sankarivainajien perheiden auttamiseksi. Artikkelissa mainitaan, ettei talkoita ole Jämsässä ennen ollut, mutta muissa pitäjissä oli jo pidetty. Jämsän Lehdessä kehoitettiin huhtikuussa kaikkia Jämsän alueella toimivia seuroja ja yhdistyksiä lähettämään edustajansa kokoukseen, jossa valittaisiin talkootoimikunta. Jämsän Aseveljien kokouksessa mainitaan, että talkootoiminnan perustamiskokous pidettäisiin 20.4.1941. Toukokuun alussa lehdessä ilmoitettiin, että talkootoiminta oli Jämsässä organisoitu. Edustajat olivat suojeluskunnasta, Lotta Svärd -järjestöstä, Työväenyhdistyksestä ja Työväenyhdistyksen naisosastosta. Vuonna 1942 alkuvuodesta tiedotettiin, että Suurtalkoot niminen yritys oli perustettu ja Jämsässä ensimmäinen talkookohde olisi polttopuiden hankinta. Metsänomistajat olivat lupautuneet luovuttamaan puut lahjoituksina ja avustuskohteina olisivat sotainvalidit, asepalveluksessa olevien varattomat perheet ja sodassa kaatuneiden omaiset.³⁰⁷

MLL:n avunanomus-kaavakkeissa oli yksi esimerkki Jämsän aseveljien talkootyöstä, kun perheelliselle sotalaskelle oli rakennettu navetta. Kesällä 1943 Jämsän Aseveljet päätti pyytää Jämsän vapaalta huolloilta 25 000 markkaa navettarakennusta varten kaatuneen aseveljen perheelle. Lokakuun kokouksessa Vapaan huollon keskus onkin

---

³⁰⁶ Talkootöiden rahalliseksi arvoksi arvioitiin yli 325 miljoonaa markkaa vuonna 1944. Laskelmat perustuvat vain 417:sta kunnasta saatuihin tietoihin, sillä 188 kunnasta puuttuvat tiedot. Leiponen 1987, 350. Leiponen 1987, 347–352.

³⁰⁷ SA, Asevelijärjestöt, Jämsä, pöytäkirjoja, johtokunnan kokous 4.4.1941; JL, 4.4.1941, ”Jämsän aseveljet r.y:n vetoamus Hopsun kyläläisille”, 2; 18.4.1941, ”Talkoot käyntiin”, 2; 3.5.1941, ”Talkootoiminta Jämsässä organisoitu”, 1; 13.2.1942, ”Jämsäläiset!”, 3; 27.2.1942, ”Talkootoiminta Jämsässä”, 1.

hyväksynyt aseveliyhdistyksen anomuksen 20 000 markan rakennusavustuksen myöntämisestä kyseessä olevalle perikunnalle navetan rakentamiseksi. Helmikuussa 1944 nimettiin toimikunta järjestämään talkoita rakennustarpeiden hankkimiseen. Toukokuussa 1944 sotalesken rakennuslupa oli tullut, joten päätettiin anoa avustusta asevelipiiriltä 60 prosenttia ja vapaalta huolloilta 25 prosenttia. Avustus annettaisiin sotaleskelle korottomana lainana, jonka ehdot määriteltäisiin myöhemmin. Kesäkuussa 1944 puheenjohtaja ilmoitti, että leski oli luvannut ottaa 20 000 markan asutuslainan. Toimenpide päätettiin hyväksyä.³⁰⁸ Muita mainintoja hankkeesta ei pöytäkirjoissa ole.

Vuoden 1944 alussa Aseveljien johtokunnan kokouksessa tuli esille ajatus, että aseveljet voisivat helpottaa sotaleskien ja invalidien maansaantimahdollisuuksia. Tarkoitusta varten johtokunta velvoitettiin ottamaan selville tonttimaata mahdollisesti haluavat sotalesket ja invalidit.³⁰⁹ Tämä toimenpide oli edelläkävijä seuraavana vuonna säädettyyn maanhankintalakiin. Nopeasti sodan jälkeen toukokuussa 1945 säädetyn maanhankintalain kohderyhmiä olivat siirtoväki, sotainvalidit, perheelliset rintamamiehet, huoltoeläkkeeseen oikeutetut perheelliset sotalesket ja täysorvot sekä muut maansaajat.³¹⁰ Sotaorvot sisällytettiin maansaajiin, vaikka Hietasen mukaan kansantaloudellinen neuvottelukunta, jolla oli keskeinen osa sota-ajan ja sen jälkeisen astutustoiminnan suunnittelussa, halusi rajata sotaorvot pois lain piiristä. Neuvottelukunnan mukaan heidän toimeentulo tuli varmistaa muulla tapaa. Maanhankintalain syntyä, sisältöä ja toteutusta tutkineen Erkki Laitisen tutkimuksessa sotaleskien ja täysorpojen osuus maanjaossa olikin niin pieni, ettei sitä ollut erikseen mainittu vaan siirtoväen ja rintamasotilaiden rinnalla oli kategoriat sotainvalidit ja -lesket sekä muut. Laitisen mukaan lain tarkoituksiin käytettiin lähes 2,8 miljoonaa hehtaaria maata, tästä huolimatta Salmen mukaan sotalesket ja -orvot saivat maata vain alle 3 000 hehtaaria. Heidän osuutensa oli näin vain vajaa prosentti kaikista maanhankintalain perusteella maata saaneista.³¹¹

---

³⁰⁸ SA, Asevelijärjestöt, Jämsä, pöytäkirjoja, 30.6.1943 4§, 28.2.1944 5§, johtokunnan kokous 30.5., 5§ ja 7.6.1944, 1§; KA, sltk, vapaan huollon keskuksen toimikunnan kokous 13.10.1943, 5§.

³⁰⁹ JL, 2.6.1943, ”12 000 – 15 000 asutustilaa”, 2; SA, Asevelijärjestöt, Jämsä, pöytäkirjoja, johtokunnan kokous 10.3.1944, 9§.

³¹⁰ Muut maansaajat olivat maanvuokraajat ja maataloustyöntekijät, jotka menettivät lain maanoton vuoksi toimeentulomahdollisuutensa tai työnsä. Laitinen 1995, 96. Ask 396/1945 Maanhankintalaki; Laitinen 1995, 107.

Nuorten Naisten Kristillinen Yhdistys

Yksi sotakummilapsi sai osakseen Jämsän NNKY:n huolenpitoa ja esirukouksia, kuten yhdistyksen toimintakertomuksessa vuodelta 1941 ilmaistiin. 25-vuotiskertomuksesta käy selville, että kummilapsi oli otettu jo talvisodan aikana vuonna 1939. Kummilapsen valinta oli tehty omasta piiristä, sillä tyttö oli yhdistyksen ylläpitämän Päiväkukka-kerhon jäsen. Vuonna 1942 tyttö oli päässyt jo rippikouluikänsä ja yhdistys päätti, että heti kun on mahdollista, tyttö lähetetään haluamalleen talousalalle talouskouluun. Vuoden 1943 toimintakertomuksessa mainitaan kummilapsen mieltymys lastenhoitoalaan, joten johtokunta päätti saada hänet ensin harjoittelemaan ja määrättyyn ikään ehdittyään Lastenlinnan kursseille. Vuoden 1944 toimintakertomuksessa ei enää ollut mainintoja kummilapsesta, mutta mikäli tyttö vuonna 1942 oli ollut rippikoulussa, vuonna 1944 tyttö oli jo 17-vuotias. MLL:n kaavakkeesta käykin selville, että tyttö oli syntynyt jo vuonna 1926, joten avustus oli vuonna 1943 lopetettu ja tyttö oli jo siirtynyt puutarhurin palvelukseen. NNKY:n paikallisosaston muut toimet sotaorpojen avustamiseksi on mahdoton osoittaa. Vuoden 1941 toimintakertomuksessa kirjoitetaan, että ”varojen jaosta ei voida tehdä tilastoa, koska erilaiset keräykset, kolehdit ja lahjat on jaettu sananmukaisesti niin, että ei vasen käsi tiedä mitä oikea tekee”.³¹²

Vuoden 1941 NNKY:n toimintakertomuksessa mainitaan, että järjestön edustajana Jämsän naisjärjestöjen yhteisessä kokouksessa oli ollut Saima Konkola.³¹³ Naisjärjestöjen yhteiset kokoukset vaikuttavat järkevältä ratkaisulta, sillä nämä järjestöt toimivat samassa yhteisössä samojen ihmisten hyväksi. Paikallinen yhteistyö oli mielekästä myös siksi, että monissa järjestöissä toimi samat jäsenet. NNKY:n osaston jäsenyys ei sulkenut pois Lotta-yhdistyksen tai MLL:n jäsenyyttä, esimerkiksi useita NNKY:n jäseniä toimi myös lottina³¹⁴.

---

³¹¹ Hietanen 1984, 79–80; Laitinen 1995, 120–124; Salmi 1986, 127.

³¹² KA, NNKY, paikallisyhdistysten toimintakertomukset, Jämsä 1941; 1942; 1943; 1944.

³¹³ KA, NNKY, paikallisyhdistysten toimintakertomukset, Jämsä 1941.

Paikallinen yhteistyö

Tutkittaessa paikallista toimintaa sotaorpojen huollossa on otettava huomioon, että yhdistykset ja yksityiset henkilöt eivät toimineet toisista järjestöistä tai tekijöistä riippumatta. Aseveljiltä tullut tilapäisapu oli varmasti tervetullutta myös kummivaliokunnan puolesta, sillä olihan se kaikki sotaorpojen hyväksi. Eri järjestöjen toiminta olikin Jämsässä lähinnä toisiaan täydentävää, ei kilpailevaa. Esimerkiksi heinäkuussa 1944 Aseveljet olivat saaneet liiton kiertokirjeen koskien arpojen myyntiä. Johtokunta katsoi, ettei ollut syytä tilata arpoja, koska paikkakunnalla oli omat vakinaiset arpojen myyjät. Kukkaisrahastoadressien kohdalta todettiin samaten, että paikkakunnalla oli jo oma kukkaisrahasto.³¹⁵ Ilmeisesti ajateltiin, että ei ollut kannattavaa monen järjestön myydä arpoja ja adresseja. Näin välttyttiin myös kilpailuasetelman muodostumisesta järjestöjen kesken. Kilpailuasetelman puuttuminen Jämsän yhdistyskentässä näkyy hyvin lottien maaliskuun kokouksessa, jossa päätettiin antaa Aseveliyhdistyksen ratkaista erään kaatuneen lesken ja lapsien huollon järjestäminen. Lotat tekivät myös yhteistyötä muun muassa MLL:n Jämsän osaston kanssa, kun pikkulapsia alettiin siirtää sisämaahan turvaan jatkosodan alettua, heinäkuussa 1941.³¹⁶

Seuraavalla sivulla olevaan taulukkoon on poimittu sotaorpojen huoltoon osallistuneiden järjestöjen ja virallisten tahojen korkeamman tason jäsenistö Jämsässä. Tarkoitus on havainnollistaa näiden päättävien elimien jäsenistöjen yhtenäisyydet. Päähuomio on kiinnitetty johtokuntien tai vastaaviin päättävien elimien jäseniin, mutta luultavasti myös jäsenistössä oli paljon yhteneväisyyksiä. Taulukossa huomio kiinnittyykin eri järjestöjen jäsenten yhteneväisyyteen, samat naiset toimivat useissa eri järjestöissä.

Rovasti Kaarlo Ristikankareta ei ilmoiteta aineistossa kummivaliokunnan virallisena jäsenenä, vaan hänen nimensä tulee esiin MLL:n Jämsän osaston johtokunnan varapuheenjohtajana. Avunanomuskaavakkeiden merkinnöistä päätellen rovasti oli

---

³¹⁴ KA, NNKY, paikallisyhdistysten toimintakertomukset, Jämsä 1941, 1942.

³¹⁵ SA, Asevelijärjestöt, Jämsä, pöytäkirjoja, johtokunnan kokous 22.7.1944.

³¹⁶ Lapsia sijoitettiin lottien kautta Jämsään myös jatkosodan loppuvaiheilla 1944. SA, Lotta Svärd -järjestö, Jämsä, pöytäkirjat, johtokunnan kokous 17.2.1944, 2§. SA, Lotta Svärd -järjestö, Jämsä,

osallistunut tiiviisti myös kummivaliokunnan toimintaan, ainakin sotaorpaperheiden taloudellisen tilanteen tarkistuksiin. Rovasti toimi kahdeksan sotaorvon tapauksessa suosittelijana. Muita mainintoja hän oli merkinnyt neljään kaavakkeeseen. Tämä on ihan järkeenkäypää, sillä pienissä pitäjissä kirkkoherra oli usein hyvin perillä seurakuntalaisten tilanteesta. Kirkkoherran puoleen oli varmasti myös luontevaa kääntyä hakemaan niin henkistä kuin aineellistakin apua ja turvaa.

Jämsän Marttayhdistyksen toiminta mainitaan työssä ensimmäistä kertaa vasta taulukossa. Syynä tähän on se, että vaikka Marttayhdistys ei avustanut sotaorpoja sodan aikana, näin tunnetun yhdistyksen huomiotta jättäminen olisi herättänyt kysymyksiä. 1935 perustettu Jämsän Marttayhdistys liittyi Vapaaseen huoltoon syksyllä 1939. Toiminta kohdistui alussa reserviläisperheiden ja myöhemmin siirtoväen auttamiseen. Yhdistyksellä ei vuonna 1940 kuitenkaan ollut kuin yksi kokous. Vuoden 1941 vuosikokouksessa keskusteltiin erilaisista toimintamuodoista pula-ajan helpottamiseksi, kun tavaraa ei saatu enää kaupasta kuten ennen. Huomio keskitettiin neuvonnan tarpeeseen kuten korvikkeen ja teen valmistukseen. Varsinaista yhdistystoimintaa ei sota-aikana ollut.³¹⁷ Marttayhdistystoiminnan tilanne oli vastaava myös valtakunnallisesti.³¹⁸

---

pöytäkirjat, johtokunnan kokous 17.3.1941, 1, 2§, 31.3.1941, 8§, 2.7.1941, 3§, vuositilastot 1942–1943; Kuusisto 1989a, 390.

³¹⁷ Yhdistys liittyi 1960 uuden läänin jaon mukaisesti Keski-Suomen läänin Martta-piiriliihtoon. Yhdistys kuului aikaisemmin Häme-Satakunta Martta-piiriliihtoon, jonka aikaisten aineistojen sijainti ei ole tiedossa. JyMa, Jämsän Marttayhdistys ry:n arkisto, Marttayhdistyksen 25-vuotishistoriikin konsepti 1960; Sähköpostikeskustelu Jämsän Marttayhdistyksen nykyisen puheenjohtajan Lea Virtasen kanssa 1.11.2010, jonka tiedot ovat peräisin yhdistyksen 70v. historiikista.

³¹⁸ Marttayhdistyksen toiminta piti sisällään mm. reserviläisten vaatehuollon ja pula-ajan torjunnan. Tavanomainen yhdistystoiminta oli tauolla koko maassa. Haltia 1949, 245–247.

Taulukko 22. Jämsän paikallisten järjestöjen ja virallistahojen toimijoiden yhteneväisyydet jatkosodan aikana.

Järjestöt ja tahot	Dagmar Malinen	Lyyli Palmroth	Saima Konkola	Agda Sippola	Kyllikki Heikkilä	Aune Nieminen	Kaarlo Ristikankare
MLL	Johtokunnan jäsen	jk:n sihteeri ja rh, jäsenhankinta tk	jk:n jäsen	jk:n jäsen jäsenhankinta tk aviomies pj. v.-44	jk:n jäsen aviomies jäsen	jk:n jäsen jäsenhankinta tk	vara pj
Kummivaliokunta	pj 1941–43	sihteeri	jäsen	jäsen	pj v.-43	jäsen v.-44	mukana työssä
Vapaan huollon keskus		keskustk:n pj Kansanavun vetäjä v.-43	keskustk			Sihteeri v.-41, keskustk	vara pj
Kunnanvaltuusto				aviomies jäsen			vara pj
Kirkkovaltuusto		aviomies jäsen	jäsen				
Lotta Svärd - järjestö		pj 1930–40, huoltotk:n pj. v.-41	pj 1928–29, jäsen		jäsen		
Työväenyhdistys						jk:n jäsen, naisjaoston pj	
NNKY			sihteeri, rh				vaimo pj
Marttayhdistys		varajäsen jk	pj 1935–47				

Lyhenne jk tarkoittaa johtokuntaa, tk toimikuntaa ja rh rahastonhoitajaa. Lähde: JyMa, MLL Jämsä, osaston toiminta- ja vuosikertomukset 1944–1955; sotakummilapsitoimikunnan vuosikertomus 1943; JKA, sltk, vapaan huollon keskuksen pöytäkirjat 1939–1951; SA, Lotta Svärd -järjestö, Jämsä, pöytäkirjat 1931–1944; TA, JTY, pöytäkirjat 1933–1971; TA, JTY naisjaosto, pöytäkirjat 1934–1945; JL, 14.2.1941, ”Jämsän Marttayhdistys”, 2; Kuusisto 1989b, 47.

Paikallisen yhteistyön avulla Jämsässä välttyttiin myös sotaorpojen päällekkäisiltä avustuksilta, joita kiusallisesti ilmeni valtakunnallisesti, kun järjestöt toimivat sotaorpojen huollon alalla toisistaan välittämättä. Sotakummivaliokunnan neuvottelupäivillä huhtikuussa 1942 rouva Gurli Lilius esitti esimerkin, jonka mukaan kahden lapsen leskiäiti sai kuukaudessa valtion avustusta 725 markkaa, kummiavustusta yhteensä 1 400 markkaa, seurakunnalta 200 markkaa ja vielä lotiltakin 200 markkaa. Lotat olivat myös maksaneet joitakin äidin velkoja. Sotakummivaliokunta oli lisäksi saanut tietää, että lapsi oli yksityisen toimesta lähetetty Ruotsiin.³¹⁹ Edellä mainittu tilanne ei Jämsässä ainakaan sattumalta ollut mahdollinen, sillä niin lotta Svärd -järjestön kuin seurakunnan jäsen kuului kummivaliokuntaan. Usean järjestön yhteistyö paikallistasolla toi luultavammin myös suuremman osan avuntarvitsijoista tuen piiriin, jolloin voitiin mahdollisesti ehkäistä myös avutta jääminen.

---

³¹⁹ Lilius 1942, 35.

7. SOTAORPOJEN HUOLTO JATKOSODAN AIKANA JÄMSÄSSÄ

Sodan seuraukset ovat kauaskantoiset ja näkyvät vielä pitkään yhteiskunnassa, kun aseet ovat vaienneet. Jatkosodan aikainen ja jälkeinen aika merkitsi uutta kautta sotaorpojen huollossa Suomessa. Nyt ei haluttu toistaa sisällissodan jälkeistä tilannetta, jossa punaorvot saivat apua vain leimaavan köyhäinhoidon kautta. Koettiin vääräksi, että sankarivainajien lapset olisivat leimaavan vaivaisavun varassa. Sotaorpojen huollon taustalla vaikutti yleinen lastensuojelun kehitys 1920-luvulla ja seuraavalla vuosikymmenellä nousut keskustelu uhkaavasta väestökehityksestä. Viimeistään talvisodan miestappiot herättivät huomaamaan jokaisen lapsen merkityksen.

Sotaorpojen kohdalla sota merkitsi lopullista menetystä, johon päättynyt sota ei tuonut helpotusta. Suurin osa sotaorvoista oli alle kouluikäisiä isän kaatuessa, joten heille suunnatut avustusmuodot eivät voineet olla tilapäisiä. Vuonna 1941 säädetty sotatapatuomalaki takasikin sotaorpostatuksen saaneille huoltoeläkkeen 17-vuotiaaksi asti. Laki kuitenkin asetti saajat epätasa-arvoiseen asemaan, sillä huoltoeläkkeen määrä oli sidottu isän sotilasarvoon tai ansiotuloihin. Jako tapahtui vielä sotilasarvoa korostaen, sillä parhainta mahdollista huoltoeläkettä ei ollut mahdollista saada ilman korkeaa sotilasarvoa. Todennäköisesti korvausluokkajaolla pyrittiin ottamaan huomioon elintaso, johon perhe oli tottunut. Suurin osa eli 70 prosenttia omaisista saikin pienintä huoltoeläkettä. Jämsässä $\frac{3}{4}$ sotakummilasten huoltajista kuului ensimmäiseen korvausluokkaan.

Huoltoeläke oli rajallinen, sillä se oli määräytynyt elintasominimin mukaan. Jämsän MLL:n sotakummilapsikortiston useassa kaavakkeessa taloudellisen tilanteen kohdalla oli vain maininta, että valtion eläkkeen varassa, mikä ilmeisesti oli riittävä peruste lisäävustuksen saamiselle. Tästä voi päätellä, että oli yleisessä tiedossa, ettei huoltoeläke välttämättä taannut ainakaan ison perheen elantoa. Asiaan vaikutti eläkkeensaajien kattava ja kasvava määrä sekä sotaikäyvä valtion niukat taloudelliset resurssit. Sotaorvot omaiset olivat vain yksi avuntarvitsijaryhmä. Varattomilla sotaorpoperheillä oli mahdollisuus hakea tarveharkintaista lisähuoltoeläkettä, joka oli sidottu määritettyihin perusteisiin. Huoltoeläkettä vaille jääneillä omaisilla oli vuodesta 1944 lähtien mahdollisuus saada ylimääräistä eläkettä, mikäli valtion tapaturmatoimisto piti korvauksen myöntämistä kohtuullisena.

Sotatapatormalaki mahdollisti myös huoltoeläkettä saavien omaisten pääsyn työhuoltolain piiriin. Vuonna 1943 säädetty työhuoltolaki takasi sotaorvoille, heidän olosuhteidensa ja ominaisuuksien mukaista koulutusta. Toisin sanoen orvolle tarjottiin pääsääntöisesti sosiaalisen asemansa mukaista ammattikoulutusta. Pyrkimyksenä oli tukea sotaorpojen koulutusta ilman köyhäinhoidollisia periaatteita. Työhuollon suoranaiset ja välilliset kustannukset suoritti valtio. Työhuoltolain säätämiseen oli luultavasti vaikuttanut 1940-luvulla nuorisokeskusteluun rantautunut hyvinvoinnin rationaliteetti –käsite. Näkemys kansalaisen ja julkisen vallan välisestä sopimussuhteesta, jonka mukaan molemmilla osapuolilla oli oikeutensa ja velvollisuuteensa. Työhuoltolain tarkoituksena oli menetettyjen työntekijöiden korvaaminen ja työllisyyden lisääminen, sillä koulutuksella ajateltiin ehkäistävän köyhyyttä ja sen mukanaan tuomia yhteiskunnallisia ongelmia.

Koulutuksen pääpaino oli ammattiopetuksessa, vaikka viidesosa työhuolto saaneista nuorista kävi oppikoulua. Työhuoltolaki ei kuitenkaan lopulta koskettanut huomattavaa joukkoa sotaorpoja, sillä vuoteen 1947 mennessä työhuoltolain piiriin oli hakeutunut vasta noin 2 200 nuorta. Vähäiseen osallistujamäärään vaikutti ainakin sotaorvon mahdollisuus elättää itsensä ilman koulutusta kuin myös se, ettei laki mahdollistanut jatkokoulutusta. Työhuolto oli myös tarveharkintainen avustusmuoto, joten tuen piiriin pääsi vain sotaorpo, joka ei omien tai huoltajansa varoilla voinut saada tarvitsemaansa ammattikoulusta. Osalle orvoista laki taas takasi koulutusmahdollisuuden, jota heillä ei ehkä isän eläessä olisi ollut.

Samana päivänä säädetty sotaleskien työhuoltolaki kosketti myös sotaorpoja välillisesti, sillä jopa 90 prosentilla leskistä oli lapsia. Toisin kuin sotaorpojen kohdalla sotaleskien työhuoltolakia pidettiin alusta lähtien ohimenevänä ja sen arveltiin kestävän vain muutaman vuoden. Leskien työhuolto sisälsi neljä eri muotoa: työhönsijoituksen, työvälinaavun, ammattikoulutuksen ja opintolainan. Lain tarkoituksena oli tarjota naiselle mahdollisuus ottaa miehelle kuulunut elättäjän paikka perheessä. Pyrkimys oli tosin ristiriidassa vallitsevan ajatusmallin kanssa, jonka mukaan naisen paikka oli kotona. Toisaalta työhuolto mahdollisti leskille ansiotyön valtion tuella yhteiskunnassa, jossa sukupuolten työnjako oli vielä melko perinteinen.

Sotaleskien työhuoltolaki ei myöskään toteutunut suunnitellussa kokonaisuudessaan. Tähän oli syynä muun muassa olemassa oleva työ maataloudessa ja lastenhoidon järjestäminen. Toinen yhdistävä tekijä työhuoltolaille oli tarkoitus edesauttaa saajia omatoimiseen toimeentuloon vastaisuudessa ja näin tehokkaampaan

jälleenrakennustyöhön. Lain avulla mahdollisesti ehkäistiin kaatuneiden sotilaiden perheiden tarve kääntyä kuntien köyhäinhuollon puoleen. Huoltoeläkettä voitiin myös pienentää, jos saajan tulot olivat työhuollon vuoksi huomattavasti lisääntyneet.

Valtion tukea pidettiin kaikesta huolimatta riittämättömänä, joten eri avustusjärjestöt alkoivat toimia sotaorpojen hyväksi. Talvisodan hengen synnyttämä sosiaalinen herääminen oli nostattanut vapaaehtoisen järjestötyön kukoistukseen. Järjestötoiminta oli vilkasta ja ulottui lähes joka sektorille. Vapaata huoltotyötä pyrittiin keskittämään valtiovallan toimesta, sillä virallinen hallinto ei ollut vielä tarpeeksi kehittynyt vastaamaan kaikesta avustustoiminnasta. Vapaaehtoisuutta tarvittiin niin rahankeräyksiin kuin avustusten jakamiseen paikallistasolla, mutta toiminta haluttiin toteuttaa valtiojohtoisesti. Huoltotyön keskittämisestä muodostui haastava tehtävä, sillä vapaaehtoisjärjestöjen toiminta perustui järjestön omaan näkemykseen siitä, miten yhteiskuntaa parhaiten autetaan. Toiminnan vapaaehtoisuus loi myös rajoitteita sen ohjaamiselle. Toiminnan keskittämisessä onnistuttiin vasta neljännellä yrityksellä, kun Suomen Huolto ry. perustettiin. Suomen Huollon tehtävä oli sekä auttaa sodan johdosta vaikeuksiin joutuneita että taata avustustyön tasapuolisuus ja tarkoituksenmukaisuus. Yleinen keräystoiminta keskitettiin myös valtion hallintaan ja ohjaukseen Kansanapu-keräysten avulla vuodesta 1942 lähtien.

Paikalliset vapaan huollon keskuksat hoitivat Suomen Huollon paikallistason tehtävät. Paikallistason toimintaan oltiin Suomen Huollon taholta tyytyväisiä, sotaeskistä taas osa rinnasti vapaan huollon toimet köyhäinhuoltoon. Jämsän vapaan huollon keskus jakoi jo talvisodan aikana kaatuneiden reserviläisten perheille tarpeen mukaan avustuksia. Työtään paikalliskeskus rahoitti muun muassa Kansanapu-keräyksen tuloilla, joiden tuotosta puolet jäi keräyspaikkakunnalle. Tuottoisista keräyksistä huolimatta paikalliskeskuksen toimet sotaorpojen hyväksi jäivät Suomen Huollon työnjaon mukaisesti vähäisiksi. Suomen Huollon laaja huoltokenttä jaettiin eri jäsenjärjestöjen kesken vuonna 1942. Tarkoituksena oli toisaalta varmistaa, että kaikki avuntarvitsijat pääsisivät avustusten piiriin ja toisaalta ehkäistä päällekkäisavustukset. Työnjakoa pidettiin ensiarvoisena ja järjestöjen tehtävät oli tarkasti rajattu. Sotaorpojen huolto oli jaotuksessa keskitetty Mannerheim-liiton sotakummitoiminnalle.

Liitto oli perustanut jo vuonna 1940 oman Sotakummivaliokunnan, jonka tehtäväksi ilmoitettiin hankkia kotimaasta ja ulkomailta sotaorpoja taloudellisesti avustavia kummeja.

Vuonna 1941 vapaaehtoinen sotakummitoiminta organisoitiin kokonaan MLL:lle, kun muut vastaavaa toimintaa harjoittaneet järjestöt liittyivät siihen. MLL:n suureen vetovastuuseen on monia tekijöitä. Liitolla oli parhaat mahdollisuudet näin suuren toiminnon hallinnointiin, sillä muilla järjestöillä ei ollut samanlaisia resursseja käytettävissä. MLL oli osa kansainvälistä Punaista Ristiä, jonka lastensuojelutehtäviä se hoiti Suomessa. Yhteinen paikallis- ja väliportaan hallinto SPR:n kanssa, jossa piirit olivat Punaisen Ristin ja paikallisosastot MLL:n, oli ehkä ainoa taloudellisesti mahdollinen järjestely 1900-luvun alun Suomessa. Sotakummitoimintaa ei myöskään voitu yhdistää sotaikäyvään valtioon, joka oli tärkeää varsinkin ulkomaisille lahjoittajille.

Sotakummivaliokuntatoiminnan tavoitteena oli, ettei yhdenkään sotaorvon olisi ollut pakko turvautua kunnan apuun. Sotakummiliike tavallaan myös kilpaili lastensirtojen kanssa, kun sotakummiavustuksia saaneet sotaorvot eivät kuuluneet siirrettävien sotalasten piiriin. Kummeja sotaorvoille etsittiin paikallisosastojen, lehdistön sekä radion avulla. Kotimaisten kummien lisäksi valiokunta välitti kummeja ulkomailta. Kummina pystyivät toimimaan sekä yksityiset henkilöt, yritykset että yhdistykset tai vapaamuotoiset ryhmät. Kummiksi ryhtyminen edellytti, että kummi sitoutui avustamaan tiettyä sotaorpoa tai sotainvalidin lasta vähintään kahden vuoden ajan. Sotakummitoiminnasta muodostui heti alkuun koko kansan arvostama avustustoiminta, voidaan puhua jopa kansanliikkeestä. Sotakummiavustuksia jaettiin valiokunnan kautta vuosina 1940–1958 yhteensä 2,2 miljardia markkaa. Lukuun ei ole laskettu mukaan kotimaisten kummien itsenäisesti toimittamia kummiavustuksia. Sotakummivaliokunnan kortistoon kuului yhteensä yli 53 000 sotaorpoa.

Paikallistasolla suoritettiin käytännön kenttätö, joten oli pitkälti paikallisosastoiden aktiivisuudesta kiinni, miten nopeasti sotaorvot saivat kummeja. Jämsän paikallisosaston kummivaliokunta perustettiin virallisesti vasta toukokuussa 1941, vaikka toiminta oli ilmeisesti aloitettu jo 1940 kotijoukkojen rovastin lupaaman taloudellisen avustuksen turvin. Ensimmäiset viisi kummilastak oli sotakummilapsikortiston mukaan otettu jo vuonna 1940. Paikallisosaston oma kummivaliokunta koostui yhteisön tärkeimmistä vaikuttajista. Sen tärkein tehtävä, kummien välittäminen, edellytti kummilapsen ehdollepanoa, kummin saantia ja kummiavustuksen välittämistä sotaorvolle. Lisäksi valiokunnan oli koottava kortisto paikkakunnan sotaorvoista, huolehdittava sen päivittämisestä sekä pidettävä SPR:n Hämeen piirihallitus ja MLL:n Sotakummivaliokunta

tietoisena tapahtuneista muutoksista. Käynnissä oleva sota hieman rajoitti toimintaa ja toimijoita, mutta Jämsän sotakummilapsikortisto laajeni aina vuoteen 1948 asti.

Paikallisosaston toiminnassa oli nähtävissä kaksi linjaa. Toisaalta näkyi se, mitä MLL:n keskuskansliassa painotettiin ja kehoitettiin, määräyksiä ja suosituksia monesti noudatettiin. Toisaalta tehtiin mikä käytännössä oli mahdollista tai mitä paikkakunnalla tarvittiin. Jämsässä esimerkiksi avustusehdoissa tehtiin tilannekohtaisia poikkeuksia sotaorvon iän tai äidin uuden avioliiton suhteen. Sotaorpoja ei avustettu vain taloudellisesti, vaan orvoille tehtiin myös erilaisia hankintoja kuten ostettiin talvitakki tai sukset. Joululahjat kaikille sotaorvoille antaa ymmärtää, että välttämättömän avun lisäksi lapsia haluttiin ilahduttaa ja muistaa muutenkin. Tähän pyrki myös Jämsässä vietetty sotaorpojuhla, jota kautta heille haluttiin osoittaa, ettei heitä oltu unohdettu.

MLL:n kummivaliokunnan avustaminen Jämsässä oli ensisijaisesti tarveharkintaista avunanomuskaavakkeen perusteella. Avustuksen saamiseen vaikutti ilmeisesti eniten perheen taloudellinen tilanne, sotaorvon ikä ja äidin omat tulot. Jämsässä 152 kortistoidusta lapsesta, joista sotaorpoja oli 147, yhteensä 120 eli noin 80 prosenttia sotakummilapsesta sai kummivaliokunnan välityksellä kummin, joka auttoi lasta aineellisesti ja ehkä pystyi tukemaan häntä muutenkin. Lopputuloksessa on huomioitu kaikki sotaorvot eli myös ne jotka eivät MLL:n tarveharkintaisia ehtoja täyttäneet ja ne, jotka eivät avustuksia tarvinneet. Tähän vaikutti Sotavaliokunnan ohjeistus, jonka mukaan kaikista sotaorvoista oli täytettävä anomus täydellisen sotaorpokortiston luomiseksi. Huomioitaessa vain MLL:n avustamisen ehdot täyttäneet voidaan todeta, että kaikki avun tarpeessa olevat sotaorvot saivat kummin tai muita avustuksia Jämsässä.

Sotaorvoista 32 ei anomuksesta huolimatta kuitenkaan saanut avustusta. Suurimmalle osalle eli 14 avutta jääneistä perusteluna oli ikäraja, 17 vuotta täyttäneiltä ja muutamalta 16-vuotiaalta evättiin avustukset. Oletettavasti ajateltiin, että 17-vuotiaan tuli tulla toimeen jo omillaan. Poismuutto esti avustuksen 11 sotaorvolta, sillä luultavammin sotaorpo oli ehtinyt muuttamaan toiselle paikkakunnalta ennen kummin saantia. Viiden sotaorvon kohdalla äiti tai kirkkoherra ilmoitti, etteivät sotaorvot tarvitse avustusta. Ilmeisesti taloudellinen tilanne oli hyvä. Kahdessa tapauksessa perusteluja avustuksetta jättämiselle ei ollut, toiseen korttiin oli tosin merkitty ammattikouluun meno ja toisessa tapauksessa orpo oli muuttanut pian anomuksen jälkeen. Avustus saattoi keskeytyä, mikäli kummi lopetti avustamisen tai siksi aikaa, kun lapsi oleskeli muualla esimerkiksi ulkomailla tai

vankilassa. Kumminsa menettäneille valiokunta kuitenkin pyrki järjestämään uuden kummin. Henkilökohtaista kontaktia eli kirjeenvaihtoa pidettiin tärkeänä, sillä se oli todettu tärkeäksi kummissuhteen kestoa ja avustuksia ajatellen.

Avustuksen myöntäminen tai kummin saaminen ei kuitenkaan taannut kuukaudesta toiseen jatkuvaa rutiininomaista avustusta. Avustuksettomat kuukaudet ja jopa vuodet olivat yleinen ilmiö. Lasten lähtötilanteet olivat erilaisia, kaikki eivät olleet yhtä suuren avun tarpeessa. Sotaorvot eivät olleet homogeeninen joukko, vaan lapsia oli kaikista yhteiskuntaluokista. Avustusjaksot ja -määrät saattoivat hiukan vaihdella samallakin sotaorvolla, sillä sotakummilasten taloudellista tilannetta tarkistettiin ja päivitettiin. Avustaminen kohdistui pääsääntöisesti alle 17-vuotiaisiin sotaorpoihin, mutta resurssien mukaan osasto yritti auttaa kaikkia hädässä olevia lapsia. Esimerkkinä olivat annetut tilapäisavustukset ja avustukset invalidien lapsille. Inhimillisyys ja myötätunto siivittivät toimintaa, tästä on esimerkkinä päällekkäisavustukset sekä poikkeukset avustamiseksi.

Sotakummiavustuksia ei alun perinkään ollut tarkoitettu elinikäisiksi, vaan niiden tehtävänä oli enemmänkin sotaorpoperheiden arkielämän ja toimeentulon vakiinnuttaminen. Pyrkimyksenä oli, että perhe pääsisi jaloilleen ja jatkamaan elämäänsä omin avuin. Olettaessa huomioon kummiavustusten luonne ei ole merkillistä, että 1950-luvulla toiminta oli hiipumaan päin. Osa kummeista väsyi avustamiseen, sotaorvot aikuistuiivat ja tai tulivat toimeen omillaan, sotelesket avioituivat uudestaan tai perheen taloudellinen tilanne muuten kohentui. Jämsän kummivaliokunta jakoi viimeiset avustukset ja lopetti toimintansa vuonna 1959. Jämsän kummivaliokunta oli näin virallisesti toiminnassa 18 vuotta ja tänä aikana välitti kymmenille sotaorvoille, heitä tukeneiden kummien avustukset. Jämsäläisten sotaorpojen kummeina toimivat niin ulkomaiset kuin kotimaiset hyväntekijät sekä erilaiset rahastot.

Ulkomaiset kummit olivat pääsääntöisesti henkilökummeja ja kotimaiset kummit usein ryhmittymiä, kuten yhdistyksiä, yrityksiä tai sotakummirenkaita. Paikallisina kummeina toimivat niin yksityiset henkilöt, yritykset ja yhdistykset kuin myös kunnanvaltuusto ja seurakunta. Kunnan avustuksia ei voitu pitää köyhäinavun antamisena, kun ne kierrätettiin kummivaliokunnan kautta. Jämsän Lehti, lotat ja NNKY olivat aloittaneet oman kummitoiminnan jo ennen kummivaliokunnan virallista perustamista Jämsään ja jatkoivat avustamista kummivaliokunnan kautta. Paikallisten toimijoiden hyväntahtoisuus ei ulottunut pelkästään säännöllisiin kummiavustuksiin vaan useat tah tavustivat orpoja myös

muuten esimerkiksi Jämsän Aseveljet talkootöiden avulla, paikalliset lahjoituksilla kolehteihin ja lotat äitiyspakkauksia täydentämällä. Paikallisten toimijoiden välisestä kilpailusta ei ole näkyvissä merkkejä, vaan päinvastaisesti toiminta näyttää olleen toisiaan täydentävää. Järjestöjen välillä oli myös yhteistoimintaa. Tähän luultavasti vaikutti se, että eri yhdistysten jäsenistössä oli paljon yhteneväisyyksiä. Paikallisen yhteistyön etuja oli, että näin ehkäistiin sekä avutta jääminen, että päällekkäiset avustukset.

Jämsässä paikallisyhteisön suhtautuminen sotaorpoihin oli positiivista. Paikalliset kummit muodostivat melkein neljäs osan kaikista Jämsän sotaorpojen kummeista ja Jämsän lotat avustivat sotakummilapsiaan omista henkilökohtaisista varoistaan. Lotille vuonna 1942 annettu lahjoituskin oli osoitettu juuri kaatuneiden omaisille ja sotaorpojen hyväksi kerätyt kolehdit olivat vuosittain vuoden tuottoisampia. Kansanapu-keräystä mainostettiin juuri kaatuneiden lasten hyväksi kerättäväksi ja keräysten tuotot ylittivät odotukset vuosittain. Sotaorpojen hyväksi toimittiin muutenkin, muun muassa Jämsän Aseveljet esimerkiksi rakensivat talousrakennuksia leskille perheineen. Paikallisyhteisön tuesta sotaorvoille kertoo myös Jämsän MLL:n paikallisosaston jäsenmäärän huomattava nousu 1940-luvun alkupuolella. Sotakummityö oli sota-aikana osaston näkyvämpiä toimintamuotoja, joten oletettavasti tuki osastolle oli samalla tuki myös sotakummityölle ja sen avustuskohteelle, sotakummilapsille. Tutkimukseni keskittyy paikallistasolla Jämsän tilanteeseen, joten jatkotutkimusta ajatellen olisi mielenkiintoista verrata toisiinsa eri MLL:n paikallisosastojen kummivaliokuntien toimintaa. Näin olisi mahdollista saada tietoon mahdolliset erot kummivaliokuntien välillä.

Ajateltaessa sotaorpojen huoltoa kokonaisuudessaan Jämsässä, ilman organisaatiopainotuksia, oli se mielestäni monipuolista. Avustustoiminta toimi kahdella suunnalla, saatavana oli lakisääteisiä ja vapaaseen huoltotyöhön tukeutuvia avustuksia ja toimintamuotoja. Samalla huoltotyö oli kaksijakoista. Toisaalta avustus oli sen hetken tarpeeseen perustuvaa, kuten perusturvaa tuonut huoltoeläke ja sotakummiavustukset, jotka takasivat tyydyttävän toimeentulon. Avustustyön tarkoituksena oli ensiavun antaminen ja totutun elintason ylläpitäminen uuteen tilanteeseen sopeutuessa. Lisäksi sotaorvoilla oli mahdollisuus muun muassa koulutus- ja vaateavustuksiin. Huomioon on otettava myös mahdollisuus lisähuoltoeläkkeeseen ja vapaaehtoiisiin tilapäisavustuksiin. Toisaalta tuki oli tulevaisuutta rakentavaa, kuten työhuolto ja talkootyö, joissa tarkoitus oli avunsaajan aktivoiminen ja valmistaminen itsenäiseen toimeentuloon.

Valtion avustustie oli kapea, mutta pitkä ja kattava, vaikka osa sotaorvoista ilmeisesti jäi vallan vaille virallista huoltoeläkettä. Vapaan huoltotyön avustus saattoi olla laveampi, mutta tarveharkintainen ja tilapäinen. Virallisten ja vapaaehtoisten avustusten liiallinen vertaaminen ei kuitenkaan ole mielekästä, sillä vapaaehtoista avustusta jaettaessa otettiin huomioon myös virallinen tuki, joten avustukset eivät olleet toisistaan riippumattomia. Toisiaan täydentäen huoltomuodot varmistivat sotaorvoille kohtuullisen toimeentulon, kunnes he olivat tarpeeksi varttuneita elättämään itsensä tai heidän taloudellinen tilanne oli muuten kohentunut. Yhteistä molemmille huoltomuodoille, virallisille ja vapaaehtoisille, oli että molempien kohdalla korostettiin, ettei tarkoituksena ollut antaa sotaorvoille alentavaa almua tai köyhäinhuoltoa, vaan kysymys oli kunniavelan suorittamisesta sankarivainajien lapsille.

LÄHTEET

I ALKUPERÄISLÄHTEET

1. Arkistolähteet

Kansallisarkisto (KA), Helsinki

Mannerheimin Lastensuojeluliiton arkisto (käyttörajoitus) (MLL)
Kiertokirjeet 1941–1950

Mannerheim-liiton Sotakummivaliokunnan arkisto (käyttörajoitus)
(MLL SKV)

Alkuvuosien toimintaa
Tilastotietoja 1944–1949, kiertokirjeitä 1942–1958,
toimintakertomus 1947, toimintasäännöt ja SKV:n kokoonpano
Osaston kirjeenvaihto 1942–1949
Kummityöntekijäin neuvottelukokouksia. Kirjeitä piireille ja
piireistä. Kuvauksia sotaorpaperheistä
Tiedotus ja propaganda

Nuorten Naisten Kristillisen Yhdistysten Liiton arkisto (NNKY)

Paikallisyhdistysten asiakirjat
Toimintakertomukset 1941
Toimintakertomukset 1942
Toimintakertomukset 1943
Toimintakertomukset 1944

Suomen Punaisen Ristin arkisto (SPR)

Kirjeenvaihto järjestöjen kanssa, Mannerheim-liitto
Kirjeenvaihto yksittäisten piirihallitusten kanssa, Hämeen
läänin piirihallitus 1935–1947

Sota-arkisto (SA), Helsinki

Asevelijärjestöjen arkistot

Jämsän Aseveljet r.y.
Jäsenluettelo
Pöytäkirjoja 1940–1945

Jämsän Aseveljien naisosaston
Jäsenluetteloita
Pöytäkirjoja 1944–1945
Säännöt
Toimintakertomus 1944

Lotta Svärd -järjestön arkisto, paikallisosastot 1918–1944 (LS)

Jämsä
Jäsenluettelot 1919–1944
Pöytäkirjat 1931–1944
Vuositilastot 1942–1943

Työväen Arkisto (TA), Helsinki

Suomen Sosiaalidemokraattisen Työläisnaisliiton arkisto
Toimintakertomus 1944–1946, kertomus Sos.-dem.
Työläisnaisliiton toiminnasta v. 1945

Jämsän Työväenyhdistyksen arkisto (JTY)
Kertomuksia 1942–1963
Pöytäkirjat 1933–1971
40-vuotishistoriikit

Jämsän Työväenyhdistyksen naisjaoston arkisto (JTY naisjaosto)
Pöytäkirjat 1934–1945
Toimintakertomuksia 1942–1946
10-vuotishistoriikki 1944

Jyväskylän Maakunta-arkisto (JyMa), Jyväskylä

Mannerheimin Lastensuojeluliiton Jämsän osasto ry:n arkisto
(MLL Jämsä)
Johtokunnan kokousten pöytäkirjat 1938–1941, 1944–56
Jäsenluettelot 1938–1943, 1944–1949
Osaston toiminta- ja vuosikertomukset 1944–1955
Osaston vuosikokousten pöytäkirjat 1938–1941, 1944–1952
Sotakummilapsikortisto, päiväämätön, käyttörajoitus
Sotakummilapsitoimikunnan vuosikertomus 1943
Sotakummilapsitoimikunnan kokouksen pöytäkirja 1944
Sotakummilapsitoimikunnan tasekirja 1943–1959
Tilikirjat 1938–1943, 1943–1952

Mannerheimin Lastensuojeluliiton Jämsänkosken osasto ry:n arkisto (MLL
Jämsänkoski)
Mannerheimin Lastensuojeluliiton kiertokirjeet 1922–1950
Suomen Punaisen Ristin kirjeet 1929–1950

Suomen Huolto ry:n arkisto (SH)
Perustavan kokouksen pöytäkirja 1941
Johtokunnan kokousten pöytäkirjat 1941–1944
Kansanapu. Paikallisosastojen tilintarkastuskertomuksia
lääneittäin v.1943. Hämeen lääni.

Jämsän Marttayhdistys ry:n arkisto
Marttayhdistyksen 25-vuotishistoriikin konsepti 1960

Jämsän kunnan arkisto (JKA), Jämsä, käyttörajoitus

Huoltolautakunta (hltk)
Huoltolautakunnan varsinaispöytäkirja 1937–1947
Kunnanvaltuuston pöytäkirjat 1938–1945
Sosiaalilautakunta (sltk)
Sotaorpojen huoltokortisto 1944–1968
Sotaorpojen ja leskien työhuoltoasiakirjat 1944–1963

Vapaan Huollon Keskuksen pöytäkirjat 1939–1951

Jämsän seurakunnan arkisto (JSA), Jämsä, käyttörajoitus
Jumalanpalveluspäiväkirjat 1919–1944
Kertomukset seurakunnan tilasta 1927–1972
Kirkonkokousten ja kirkkovaltuuston pöytäkirjat 1941–1950

2. Virallisjulkaisut

Suomen Asetuskokoelma (Ask) 1938, 1940–1945, 1948.

3. Lehdet

Huoltaja: kunnallisen huoltotoiminnan ja yksityisen hyväntekeväisyyden äänenkannattaja 1941–1944, 1948.

Jämsän Lehti (JL) 1941–1944.

Suomen Punainen Risti: Kenraali Mannerheimin lastensuojeluliiton äänenkannattaja (SPR) 1941–1944.

4. Alkuperäislähteenä käytetty kirjallisuus

”Hyvän äidin lisä”. Sananen lapsilisälaista (1948). Helsinki: Edistysmielinen osuuskauppaliike.

Huovinen Lauri (1943), Sotaorpotyön rintamalta. Teoksessa Söderström, Tyyne (1943) (toim.), Sotaorpo. Helsinki: Mannerheim-liiton Sotakummivaliokunta, 2-3.

Kansalta kansan hyväksi (1952). Suomen Huolto ry. Helsinki: Kirjapaino Oy.

Keskitetty Vapaa Huoltotyö 1939–1949 (1949), Suomen Huolto r.y. Vapaan Huollon julkaisuja N:o 30. Helsinki: Kirjapaino Oy.

Lilius, Gurli (1942), Kotikäyntien tarpeellisuus. Teoksessa Mannerheim-liiton Sotakummivaliokunnan piiriasiamiesten neuvottelupäivät Helsingissä Huhtikuun 11–12 p:nä 1942. Mannerheim-liiton Sotakummivaliokunta. Helsinki: Tilgmannin Kirjapaino, 33–36.

Mannerheim-liiton Sotakummivaliokunnan Toimintakertomus 1947 (1948). Mannerheim-liiton Sotakummivaliokunta. Helsinki: Tilgmannin Kirjapaino.

Mustala, Paavo (1942), Vapaan huoltotyön järjestely Suomessa. Teoksessa Mustala, Paavo & Waris, Heikki, Vapaan huoltotyön järjestely Suomessa ja Suomen huolto r.y. Vapaan Huollon julkaisuja N:o 1. Suomen Huolto r.y. Helsinki: Kirjapaino Oy, 3-15.

Pehkonen, E.Y. (1942), Kummiavustusten käytön valvonta. Teoksessa Mannerheim-liiton Sotakummivaliokunnan piiriasiamiesten neuvottelupäivät Helsingissä Huhtikuun 11–12

p:nä 1942. Mannerheim-liiton Sotakummivaliokunta. Helsinki: Tilgmannin Kirjapaino, 20–25.

Rentola, Suoma (1942), Sotaorpojen ilmoittaminen Mannerheim-liiton sotakummivaliokunnan keskuskortistoon ja kirjeenvaihdossa varteenotettavia seikkoja. Teoksessa Mannerheim-liiton Sotakummivaliokunnan piiriasiamiesten neuvottelupäivät Helsingissä Huhtikuun 11–12 p:nä 1942. Mannerheim-liiton Sotakummivaliokunta. Helsinki: Tilgmannin Kirjapaino, 36–40.

Reponen, Lahja (1942) (toim.), Jämsän Yhteiskoulu lukuvuonna 1941–1942. Jämsä: Jämsän Lehden kirjapaino.

Reponen, Lahja (1943) (toim.), Jämsän Yhteiskoulu lukuvuonna 1942–1943. Jämsä: Jämsän Lehden kirjapaino.

Reponen, Lahja (1944) (toim.), Jämsän Yhteiskoulu lukuvuonna 1943–1944. Jämsä: Jämsän Lehden kirjapaino.

Reponen, Lahja (1945) (toim.), Jämsän Yhteiskoulu lukuvuonna 1944–1945. Jämsä: Jämsän Lehden kirjapaino.

Sotilasavustukset ja –korvaukset. Sotapalveluksessa olevien omaisten avustukset, haavoittuneiden ja sairastuneiden edut sekä sotatapaturma- ja kansaneläkelaisissa sotavainajain omaisille ja sotainvalideille määrätty edut ja korvaukset (1942). Kotijoukkojen esikunta. Helsinki: Otava.

Suomen Punainen Risti ja sen lastensuojeluosasto Kenraali Mannerheimin lastensuojeluliitto vuonna 1943 (1944). Helsinki: Tilgmannin kirjapaino.

Söderström, Tyyne (1942), Toiminnan organisoimisen yhtenäistäminen piireissä ja kunnissa ja yhtenäinen kortisto. Teoksessa Mannerheim-liiton Sotakummivaliokunnan piiriasiamiesten neuvottelupäivät Helsingissä Huhtikuun 11–12 p:nä 1942. Mannerheim-liiton Sotakummivaliokunta. Helsinki: Tilgmannin Kirjapaino, 4–7.

Söderström, Tyyne (1943) (toim.), Sotaorpo. Helsinki: Mannerheim-liiton Sotakummivaliokunta.

Toimintakertomus 1942 (1943), Suomen Huolto r.y. Vapaan Huollon julkaisuja N:o 12. Helsinki: Kirjapaino Oy

Toimintakertomus 1943 (1944), Suomen Huolto r.y. Vapaan Huollon julkaisuja N:o 16. Helsinki: Kirjapaino Oy.

Waris, Heikki (1942), Suomen Huolto r.y., Teoksessa Mustala, Paavo & Waris, Heikki, Vapaan huoltotyön järjestely Suomessa ja Suomen huolto r.y. Vapaan Huollon julkaisuja N:o 1. Suomen Huolto. Helsinki: Kirjapaino Oy, 16–26.

5. Internet-lähteet

Arkistolaitos, Suomen sodissa 1939–1945 menehtyneiden tiedosto, <http://kronos.narc.fi/menehtyneet/>. Tarkistettu 27.9.2011.

Asko Hankilanoja, "Kaikki eivät palanneet" –artikkeli sivustolla <http://www.pieksamakiseura.fi/historia/kaikki-eivaet-palanneet>. Tarkistettu 27.9.2011.

Kokoonpano sotalapsi kirjallisuudesta ja lähteistä
<http://www.childrenandwar.org/wp-content/uploads/2009/07/referencescawmigrant.pdf>.
Tarkistettu 27.9.2011

Pelastakaa Lapset ry:n sivusto. <http://www.pelastakaalapset.fi/jarjesto/historia/>. Tarkistettu 27.9.2011.

Sodan lasten perinneyhteisöt –esite. Tammenlehvän Perinneliiton perinnetyöryhmä.
http://www.tammenlehva.fi/tiedostot/page_id_279/Sodan%20lapset%20verkkoPDF.pdf.
Tarkistettu 27.9.2011.

Sähköpostikeskustelu Aura Korppi-Tommola kanssa 8.3.2010.

Sähköpostikeskustelu Lea Virtasen kanssa 1.11.2010.

Toisen maailmansodan amerikkalaisten sotaorpojen internet-sivusto. American WWII Orphans Network (AWON). <http://www.awon.org/>. Tarkistettu 27.9.2011.

II TUTKIMUSKIRJALLISUUS

Aalto, Eeva-Liisa (1985), Paikallislehdistön alkutaival. Teoksessa Tommila, Päiviö (toim.), Suomen lehdistön historia 4. Paikallislehdistön historia. Kuopio: Paikallislehtien liitto ry, 19–106.

Aalto, Eeva-Liisa (1988), Koilis-Häme nimenä Jämsän Lehti. Teoksessa Tommila, Päiviö (toim.), Suomen lehdistön historia 5. Hakuteos Aamulehti-Kotka Nyheter. Sanoma- ja paikallislehdistö 1771–1985. Jyväskylä: Sanomalehtien Liitto ry ja Paikallislehtien Liitto ry, 342–343.

Ahto, Sampo (1989), Talvisodan henki – Mielialoja Suomessa talvella 1939–1940. Suomen Sotatieteellisen Seuran julkaisuja nro 17. Juva: WSOY.

Bourke, Joanna (2006), ”Uusi sotahistoria”. Teoksessa Kinnunen, Tiina & Kivimäki, Ville (toim.), Ihminen sodassa – Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy, 21–42.

Dwork, Deborah (1987), War is good for babies and other young children - A history of the infant and child welfare movement in England 1898-1918. London: Tavistock publications Ltd.

Ginzburg, Carlo (1996), Johtolankoja - Kirjoituksia mikrohistoriasta ja historiallisesta metodista. Il formaggio e i vermi (1976). Suomeksi käänttänyt Aulikki Vuola. Tampere: Tammer-Paino Oy.

Gylldén, Pertti (1999), 100 vuotta Ylä-Kelhästä Ahjonsaliin. Jämsän Työväenyhdistys 1899–1999. Jyväskylä: Jämsän Työväenyhdistys r.y.

Haapala, Pertti (2003), Nuoriso numeroina. Teoksessa Aapola, Sinikka & Kaarninen, Mervi (toim.), Nuoruuden vuosisata – Suomalaisen nuorison historia. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy, 67–85.

Haapalahti, Suvi (2007), Isänmaan isättömät – Sotaorpois osana toisen maailmansodan jälkeistä suomalaista yhteiskuntaa. Suomen historian pro gradu –tutkielma. Tampere: Tampereen yliopisto.

Hadler, Susan Johnson & Mix, Ann Bennett (1998) (toim.), Preface. Teoksessa Hadler, Susan Johnson & Mix, Ann Bennett (toim.), Lost in the victory: reflections of American war orphans of World War II. Denton: University of North Texas Press, xiii-xvi.

Hagan, Lyyli et al. (1994), Lotta Svärd –järjestö osana puolustusvoimia. Teoksessa Maanpuolustuskorkeakoulun historian laitos (toim.) Jatkosodan historia. Osa 6. Sotatieteen Laitoksen julkaisuja XXV:6. Porvoo: Sotatieteen Laitos, 469–478.

Haltia, Manja (1949), Marttatoiminta 1899–1949. Helsinki: Marttaliitto ry.

Heino, Kaija (2001), Hannes Ruokonen 2.10.1920–31.12.1943. Teoksessa Malmi, Timo (2001) (toim.), Isän ikävä – Sotaorvot kertovat. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy, 176–177.

Heydemann, Irma (1980) (toim.), Suomen lapsen pitkä marssi. Mannerheimin Lastensuojeluliiton vaiheita ja Arvo Ylpön muistelemaa. Porvoo: WSOY.

Hietanen, Silvo (1984), Siirtoväen ja rintamamiesten asuttaminen. Teoksessa Nevakivi, Jukka et al (toim.), Suomi 1944. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi, 67–94.

Hietanen, Silvo (1990)a, Oikeusvaltiosta hallintovaltioksi – Hallinto sotavuosien Suomessa. Teoksessa Hietanen, Silvo (toim.), Kansakunta sodassa. Osa 2: Vyö kireällä. Helsinki: Opetusministeriö, 104–126.

Hietanen, Silvo (1990)b, Karjala nousee tuhkasta. Teoksessa Hietanen, Silvo (toim.), Kansakunta sodassa. Osa 2: Vyö kireällä. Helsinki: Opetusministeriö, 152–169.

Hietanen, Silvo (1990)c, Sodan luomat uudet sosiaaliset ongelmat. Teoksessa Hietanen, Silvo (toim.), Kansakunta sodassa. Osa 2: Vyö kireällä. Helsinki: Opetusministeriö, 320–337.

Hietanen, Silvo (1992), Aseista mottimetsään – armeijan kotiuttaminen syksyllä 1944. Teoksessa Hietanen, Silvo (toim.), Kansakunta sodassa. Osa 3: Kuilun yli. Helsinki: Opetusministeriö, 194–209.

Jämsän sotaveteraanit r.y. (1997), Sotamuistot elävät Jämsän seudulla - Sankarivainajien matrikkeli: Jämsä, Jämsänkoski ja Koskenpää. Jyväskylä: Jämsän sotaveteraanit r.y.

Kaarninen, Mervi (2008), Punaorvot 1918. Hämeenlinna: Kariston Kirjapaino Oy.

Karonen, Petri (2006), Johdanto – Kun rauha tuo omat ongelmansa. Teoksessa Karonen, Petri & Tarjamo Kerttu (toim.) Kun sota on ohi - Sodista selviytymisen ongelmia ja niiden ratkaisumalleja 1900-luvulla. Historiallinen arkisto 124. Tampere: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 9-22.

Katvala, Satu (2001), Missä äiti on? Äitejä ja äitiyden uskomuksia sukupolvien saatossa. Jyväskylä studies in education, psychology and social research 186. Jyväskylä: Jyväskylä University Printing House.

Kauppi, Matti & Rautanen, Elina (1997), Oikeus hyvään kotiin – Pelastakaa lapset ry ja suomalainen lastensuojelutyö 1922–1997. Keuruu: Pelastakaa Lapset ry.

Kemppainen, Ilona (2006), Isänmaan uhrit - Sankarikuolema Suomessa toisen maailmansodan aikana. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Keski-Suomen sotaorvot ry (2007) (toim.), Meille kallis on maa. Gummeruksen kirjapaino Oy: Keski-Suomen sotaorvot ry.

Korppi-Tommola, Aura (1982), Ystävyttä yli Pohjanlahden. Ruotsin ja Suomen välinen kummikuntaliike 1942–1980. Suomen-Ruotsin kummikuntatoiminnan keskusliitto. Vammala: Mannerheimin lastensuojeluliitto (jakaja).

Korppi-Tommola, Aura (1990)a, Lottien sota. Teoksessa Hietanen, Silvo (toim.), Kansakunta sodassa. Osa 2: Vyö kireällä. Helsinki: Opetusministeriö, 46–53.

Korppi-Tommola, Aura (1990)b, Terve lapsi – kansan huomen: Mannerheimin lastensuojeluliitto yhteiskunnan rakentajana 1920–1990. Jyväskylä: Mannerheimin lastensuojeluliitto.

Korppi-Tommola, Aura (2010), Sota kosketti jopa kahta miljoonaa lasta. Teoksessa Kuortamo, Anne & Saloranta, Iris (toim.), Sodan haavoittama lapsuus. Juva: WS Bookwell Oy, 15–19.

Koski, Leena (2003), Oppikoulunuoruus 1940–1950-luvuilla. Teoksessa Aapola, Sinikka & Kaarninen, Mervi (toim.), Nuoruuden vuosisata – Suomalaisen nuorison historia. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy, 283–313.

Kriikku, Anna-Maria (1996), Sotaleskien taloudellinen asema ja avustaminen 1940-luvulla. Suomen ja Skandinavian historian pro gradu –tutkielma. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Kuisma, Hannu (1953), ”Kuinka eri maat ovat täyttäneet sodan aikana annetut lupaukset kaatuneitten omaisten kohdalla?”. Huoltoviesti 4/1953, 6-7.

Kulha, Keijo. K. (1980), Aseveljien aika. Suomalaisen asevelihengen ja aseveliliikkeen historiaa 1940–1945. Porvoo: Kaatuneiden muistosäätiö.

Kuusisto, Seppo (1989)a, Jämsän historia. Osa: I, ensimmäinen nide 1926–1952. Vammala: Jämsän kaupunki.

Kuusisto, Seppo (1989)b, Jämsän historia. Osa: II, toinen nide 1952–1976, sisältää henkilöhakemiston. Vammala: Jämsän kaupunki.

Lahdenperä, Oili (2001), Onni Lahdenperä 12.7.1907–23.8.1941. Teoksessa Malmi, Timo (2001) (toim.), Isän ikävä – Sotaorvot kertovat. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy, 152–157.

Laitinen, Erkki (1995), Vuoden 1945 maahankintalain synty, sisältö ja toteutus. Teoksessa Laitinen, Erkki (toim.), Rintamalta raiviolle – Sodanjälkeinen asutustoiminta 50 vuotta. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy, 52–138.

Laitila, Raimo (1980), Koillis-Häme: Koilisen Hämeen parhaaksi 1930–1980. Jämsä: Jämsän Lehti Oy.

Leiponen, Kauko (1987), Kansa talkoissa. Jyväskylä: Gummerus Oy.

Lovio, Maisa (1993), Maatilojen naiset ja sota. Teoksessa Haavio-Mannila, Elina & Raitis, Riikka, Naisten aseet – Suomalaisena naisena talvi- ja jatkosodassa. Juva: WSOY, 71–100.

Malmi, Timo (2001) (toim.), Isän ikävä – Sotaorvot kertovat. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Mannio, Niilo (1967), Sosiaalipolitiikan kokemuksia 50 itsenäisyysvuoden ajalta. Porvoo: WSOY.

Nieminen, Marjo (2003), Yhteiskunnan tuella ammattiin – Vähävaraisten nuorten ammattiopintojen avustaminen 1940-luvun Suomessa. Nuorisotutkimusseura ry. Nuorisotutkimus-lehti Aika 4/2003, 4-14.

Näre, Sari (2010), Sotaorpojen mykkä ikävä. Teoksessa Näre, Sari ym.(toim.) Sodan kasvatamat. Helsinki: WSOY, 122–147.

Pakkanen, Outi & Raevuori, Antero (1988) (toim.), Kotimaamme kuva. Osa 2: Suomi 1937–1957. Porvoo: WSOY.

Palonen, Eino (2001), Erkki Palonen, 22.12.1909–23.7.1941. Teoksessa Malmi, Timo (2001) (toim.), Isän ikävä – Sotaorvot kertovat. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy, 121–130.

Penttinen, Päivy (2004), Olethan minulle isä. Suomen sotien 1939–1945 sotaorpojen elämää. Hyvinkää: Omakustanne.

Pulma, Panu (1987), Kerjuulavasta perhekuntoutukseen. Lapsuuden yhteiskunnallistuminen ja lastensuojelun kehitys Suomessa. Teoksessa Pulma, Panu & Turpeinen, Oiva, Suomen lastensuojelun historia. Kouvola: Lastensuojelun keskusliitto, 11–264.

Pärnänen, Noora (2006), Sotaleskien työhuolto 1943–1951. Suomen historian pro gradu – tutkielma. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Raitis, Riikka (1993), Läheisen omaisen kaatuminen. Teoksessa Haavio-Mannila, Elina & Raitis, Riikka (toim.), Naisten aseet – Suomalaisena naisena talvi- ja jatkosodassa. Juva: WSOY, 247–279.

Raninen Tarja (1993), Mie ja sie –kansa Jämsässä. 50v. historiikkikooste Jämsän Karjala –seura 17.2.1941-17.2.1991. Jämsä: Jämsän Karjala –seura r.y.

Ressler, Everett M., Boothby, Neil & Steinbock, Daniel J. (1988), Unaccompanied Children - Care and Protection in Wars, Natural Disasters, and Refugee Movements. Oxford: Oxford University Press.

Rintala, Rauna (1988), Sotakummitoiminta välirauhan ja jatkosodan aikana. Suomen historian pro gradu –tutkielma. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Salmi, Tuula (1986), Kansakunnan lesket - Raportti suomalaisista naisista, jotka menettivät miehensä toisen maailmansodan vuoksi. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Salonen, Torsti (1995), Muistot elävät: sotalesket ja kaatuneitten omaiset 50 vuotta. Vammala: Kaatuneitten omaisten liitto.

Sara-aho, Lahja (2007), Sotaorvon tarina. Teoksessa Keski-Suomen sotaorvot ry. (toim.), Meille kallis on maa. Jyväskylä: Keski-Suomen sotaorvot ry, 116–117.

Satka, Mirja (1994), Sosiaalinen työ peräänkatsojamiehestä hoivayrittäjäksi. Teoksessa Jaakkola, Jouko ym. (toim.), Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisten sosiaalisen turvan historia. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy, 261–339.

Sigel, I.E. (1985) Conceptual analysis of beliefs. Teoksessa I.E. Sigel (toim.) Parental belief systems: The psychological consequences for children. Hillsdale, NJ: Erlbaum, 433–456.

Snellman-Borenien, Clara (1959) (toim.), Kumminlahja sotaorvon turvana. Sotakummitoiminnan vaiheet 1940–1958. Helsinki: Mannerheimliiton Sotakummivaliokunta.

Tommila, Päiviö (1995), Kunniavelka kaatuneille. Kymmenen vuotta kaatuneitten omaisten huoltoa. Helsinki: Sotaleskien ja kaatuneitten omaisten huolto ry.

Tuononen, Toini (1991), Sotalesket. Seitsemän sotalesken tarina. Oulu: Oulun Liikekirjapaino Oy.

Urponen, Kyösti, Huoltoyhteiskunnasta hyvinvointivaltioon (1994), Teoksessa Jaakkola, Jouko ym. (toim.), Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisten sosiaalisen turvan historia. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy, 163–260.

Vainio, Sirkka (2007), Sotaorvoksi nuorena aikuisena. Teoksessa, Meille kallis on maa, Keski-Suomen sotaorvot ry. Gummeruksen kirjapaino Oy: Jyväskylä, 216–220.

Valtanen, Annikki (2001), Vieno Nurmi 25.7.1902–6.11.1941. Teoksessa Malmi, Timo (toim.), Isän ikävä – Sotaorvot kertovat. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy, 115–120.

Vattula, Kaarina (1983)a (toim.), Taulukko 13.2. Maataloustyöväen keskimääräiset päiväpalkat Sosiaalisen tutkimustoimiston mukaan vuosina 1924–1953. Teoksessa Suomen taloushistoria 3. Historiallinen tilasto. Helsinki: Tammi, 410.

Vattula, Kaarina (1983)b (toim.), Taulukko 13.7. Helsingin kaupungin töissä olleiden kirvesmiesten päiväpalkat kesällä vuosina 1813–1900 ja keskimääräiset tuntipalkat vuosina 1901–1977. Teoksessa Suomen taloushistoria 3. Historiallinen tilasto. Helsinki: Tammi, 423–424.

Vattula, Kaarina (1983)c (toim.), Taulukko 14.4.a. Elintarvikkeiden keskihintoja vuonna 1913, 1920–1950, mk. Teoksessa Suomen taloushistoria 3. Historiallinen tilasto. Helsinki: Tammi, 448–453.

Vihola, Teppo (1993), Kunnalliselämä Keski-Suomessa kunnanvaltuustojen toiminta-aikana. Teoksessa Jokipii, Mauno (toim.), Keski-Suomen historia 3, Keski-Suomi itsenäisyyden aikana. Jyväskylä: Keski-Suomen maakuntaliitto, 384–461.

Virkkunen, Paavo (1948), Juhlakirja jonka ovat omistaneet hovisaarnaaja Isaac Béen'ille hänen kuusikymmenvuotispäivänään kuudentena kesäkuuta MCMXLVIII ystävät suomessa. Helsinki: Sotakummivaliokunta.

Vuornos, Maija (1971), Lapsen asema Suomessa – Tutkimus lapsen aseman ja oikeuksien kehittämisestä Suomessa. Porvoo: Mannerheimin Lastensuojeluliitto.

Walden, Anni (1948), Isaac Been ja sotakummivaliokunta. Teoksessa Virkkunen, Paavo (toim.), Juhlakirja jonka ovat omistaneet hovisaarnaaja Isaac Béen'ille hänen kuusikymmenvuotispäivänään kuudentena kesäkuuta MCMXLVIII ystävät suomessa. Helsinki: Sotakummivaliokunta, 141–150.

LIITE 1. SOTAKUMMILAPSEN AVUNANOMUS-KAAVAKE

KENRAALI MANNERHEIM LASTENSUOJELULIITON	
_____ osaston sotakummilapsi.	
Nimi: _____	Osoite: _____
Syntymäaika: _____	Perhesuhteet: _____
Kotipaikka: _____	Äidin nimi: _____
Onko lapsi vanhempiensa luona: _____	Syntymäaika: _____
” ” sijoituskodissa: _____	Ammatti: _____
Terveystila: _____	Isän nimi: _____
Täysi- vai puoliorpo: _____	Syntymäaika: _____
Missä koulussa: _____	Siviiliammatti: _____
Milloin otettu sotakummilapseksi: _____	Sotilasarvo: _____
Kummin tai kummien nimi ja osoite: _____	Missä ja milloin vahingoittunut: _____
_____	Vamman laatu: _____
_____	Missä ja milloin kaatunut _____
_____	Taloudellinen asema (mahdollisimman tarkasti): _____
_____	_____
LAPSEN	Lasten lukumäärä: _____
VALOKUVA	Kuka suosittelee lasta; yksityinen: _____
	Yhdistys: _____
	Osoite: _____

Tiedotuksia kehityksestä, luonteesta ja olosuhteista	Avustusten määrä ja aika.
_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____

LIITE 2. SOTAORVON TYÖHUOLTOKAAVAKE

Sotaorvon nimi:		Osoite:	
Asuinpaikkakunta:	synt.:	Syntymäpaikka:	
Isän nimi:	synt.:	Syntymäpaikka:	Kuollut:
Äidin nimi:	synt.:		
Holhooja:		Työhuoltoesityksen tekijä:	
Saako valtion tapaturmatoimistolta huoltoeläkettä:		Työhuoltoviranomaisen esitys tehty:	§
Onko sitä anottu:		Sosiaaliministeriön päätös:	
Taloudelliset olosuhteet:			
Mitä oppia, kansakoulun lisäksi, tai työtottumusta sotaorpo jo on saanut:			
Henkiset ominaisuudet ja harrastukset:			
Ruumiilliset ominaisuudet:			
Sopivaksi katsottava ammatti- tai työala on:			
Esitetään työhuoltoa annettavaksi seuraavasti:			
Työhuolto alkaa:		ja päättyy:	
Työhuoltokustannukset ovat arviolta:			
Muita tietoja:			

Korvauksen perimistoimenpiteet _____													
Työhuolto- Kustannukset										Sosiaaliministeriön suorittama korvaus			
Päiv		Lasku N:o	Opetus- maksu	Kirja ja Opetus- välineet	Asunto- ravinto	Sairaan- hoito	Matka- kulut	Työ- vaatetus	Yht.	Päiv.		Haettu korvaus mk	Saatu korvaus mk

LIITE 3. AVUSTUSESIMERKIT 1-7

Esimerkki 1.

Vuonna 1937 syntynyt tyttö, joka oli perheen ainoa lapsi. Isä oli kuollut 1940. Taloudellinen tilanne oli heikko. Äiti oli vihitty uuteen avioliittoon 1949.

Vuosi 1945 avustus yhteensä 1 800mk (myönnetty helmikuusta lähtien)
2kk 300mk
3kk 450mk
3kk 450mk
3kk 600mk

Vuosi 1946 avustus yhteensä 3 500mk
1.1–31.3 600mk (samalle ajanjaksolle myönnetty myös 450mk)
2kk ilman avustusta
1kk 350mk
3kk 1 050mk
3kk 1 050mk

Vuosi 1947 avustus yhteensä 3 775mk
2kk 700mk (samalle ajanjaksolle myönnetty myös lahja 525mk)
1kk ilman avustusta
2kk 700mk
1kk ilman avustusta
3kk 1 050mk
2kk 800mk
1kk ilman avustusta

Vuosi 1948 kerta-avustus 5 000mk

Vuosina 1952 ja 1953 joulupaketit

Esimerkki 2.

Vuonna 1933 syntynyt poika, perheessä 6 lasta, joista oli täytetty 4 kaavaketta. Yksi lapsista ei saanut avustusta, sillä jo 17-vuotias. Isä oli kuollut vuonna 1941, mutta avustusta haettu vasta vuonna 1947. Taloudellinen tilanne: 11ha (2½ha viljeltyä, loppu tavallista metsämaata) 2 lehmää, 3 lammasta, rakennukset hyvät, 1 sika, velkaa ei ole.

Vuosi 1947 6kk 1 500mk

Vuosi 1948 6kk 1 500mk
6kk ilman avustusta

Vuosi 1949 6kk 1 500mk poika täytti 16 vuotta

Esimerkki 3.

Vuonna 1943 syntynyt tyttö, joka oli samasta perheestä kuin esimerkki 2. poika

Vuosi 1947 avustus yhteensä 2 900mk (myönnetty kesäkuusta lähtien)
4kk 1 400mk
6kk 1 500mk (3kk päällekkäisenä avustuksena edellä mainitun kanssa SH)

Vuosi 1948 avustus yhteensä 2 300mk
6 kk 1 500mk SH
3 kk ilman avustusta
2 kk 800mk
1 kk ilman avustusta

Vuosi 1949 avustus yhteensä 3 000mk
6 kk 1 500mk (samalle ajanjaksolle myönnetty myös 1 500mk SH)

Vuosina 1950–1953 joulupaketit

Esimerkki 4.

Vuonna 1935 syntynyt tyttö, joka oli täysorpo, perheessä kaksi lasta, molemmat saaneet samat avustukset. Isä oli kaatunut 1940, kasvattajana äidinisä. Kortissa oli merkintä "ollut Ruotsissa puoli vuotta".

Vuosi 1943 1 500mk seurakunnalta (myönnetty toukokuusta lähtien)

Vuosi 1944 avustus yhteensä 2 000mk, 150mk/kk
joululahja 200mk

Vuosi 1945 avustus yhteensä 1 800mk
4kk ilman avustusta
6kk 1 800mk SPR:n täysorporahastosta (1.5–31.10)
2kk ilman avustusta

Vuosi 1946 ilman avustusta

Vuosi 1947 avustus yhteensä 1 050mk
9kk ilman avustusta
3kk 1 050mk SPR:n täysorporahastosta

Vuosi 1948 avustus yhteensä 3 150mk
9kk 3 150mk SPR:n täysorporahastosta
3kk ilman avustusta

Vuosi 1949 kerta-avustus 2 100mk seurakunnalta

Vuosi 1950 kerta-avustus 5 000mk seurakunnalta

Esimerkki 5.

Vuonna 1940 syntynyt poika, joka oli perheen ainoa lapsi. Isä oli kaatunut 1940. Äiti kirjanpitäjä. Muuttanut Hyvinkäälle.

Vuosi 1941 avustus yhteensä 2 784mk (myönnetty kesäkuusta lähtien), 348mk/kk

3 kk 1 044mk
4 kk 1 392 mk (samalle ajanjaksolle myönnetty myös 348mk)

Esimerkki 6.

Vuonna 1936 syntynyt poika, joka oli ainoa lapsi. Isä oli kaatunut 1940. Taloudellinen tilanne oli heikko. Äiti oli vihitty uuteen avioliittoon lokakuussa 1946.

Vuosi 1944 avustus yhteensä 2 350mk

1kk 375mk
1kk 375mk
4kk 1 500mk
joululahja 100mk

Vuosi 1945 avustus yhteensä 9 450mk

6 kk 2 250mk (samalle ajanjaksolle myönnetty myös 1 800mk SH)
6 kk 3 600mk (samalle ajanjaksolle myönnetty myös 1 800mk)

Vuosi 1946 avustus yhteensä 6 300mk

1kk 900mk
3kk 2 700mk
3kk 2 700mk (avustus loppuu heinäkuussa)

Esimerkki 7.

Vuonna 1939 syntynyt tyttö, joka oli perheen ainoa lapsi. Taloudellinen tilanne oli heikko. Äiti oli muuttanut takaisin Jämsään ja mennyt uusiin naimisiin heinäkuussa 1944.

Vuosi 1940 avustus yhteensä 2 500mk (myönnetty maaliskuun alusta), 250mk/kk

Vuosi 1944 joululahja 100mk

Vuosi 1946 3kk 1 050mk

Vuosi 1947 avustus yhteensä 1 750mk

2 kk 700mk (samalle ajanjaksolle myönnetty myös 350mk)
1 kk ilman avustusta
2 kk 700mk

Vuosi 1953 joululahjaostokortti